

Karlova Univerzita v Praze
Filozofická fakulta
Ústav Blízkého východu a Afriky

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**OBRAZY A SYMBOLY V HISTORICKÝCH ROMÁNECH NAĀĪBA
MAḤFŪẒE**

Vypracovala: Martina Hainová

Vedoucí práce: PhDr. František Ondráš, PhD.

Ráda bych na tomto místě poděkovala za podporu, kterou mi věnovalo okolí při psaní mé diplomové práce. Speciální a neskonalý dík pak patří mému školiteli PhDr. Františku Ondrášovi, PhD., jehož zanícení pro věc, trpělivost, podněty a připomínky byly k nezaplacení. Díky patří všem z Ústavu Blízkého východu a Afriky, kteří způsobili, že jsem si, stejně jako oni, zamilovala nejen arabský jazyk a literaturu, ale i celou arabskou kulturu. Také děkuji autorům Velké ilustrované encyklopedie Starého Egypta, která se stala roku 1998 první z řady děl o zemi na Nilu v mé knihovně a zapříčinila můj zájem o tuto zemi.

Tuto práci věnuji tatínkovi, který až do posledních dní podporoval můj arabský sen...

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a na základě uvedených pramenů a literatury.

V Praze

Martina Hainová

ABSTRAKT

Název práce: Obrazy a symboly v historických románech Nağıba Mağfūze

Autor: Martina Hainová

Katedra: Ústav Blízkeho východu a Afriky

Vedoucí diplomové práce: PhDr. František Ondráš, PhD.

Klíčová slova: Nağıb Mağfūz, egyptská literatura, historie, symbol, obraz, egyptologie, vůdce, nacionalismus, identita

Tato práce zkoumá roli symbolů ve třech historických románech Nağıba Mağfūze, které se odehrávají ve starověkém Egyptě. Ve svém návratu do historie svého národa ukazuje lidem cestu k vlastní identitě a za užití symbolů vysvětluje soudobou situaci v zemi. Snažíme se prokázat, že romány obnovují tradice a propojují moderní Egypt s legendami. Na ukázkách demonstrujeme záměry autora, konfrontujeme jeho odklon od historických faktů a uvádíme důvody, které pro to měl. Pro větší pochopení uvádíme detaily o vývoji historického románu, egyptologii a vlivu evropských autorů na Nağıba Mağfūze.

ABSTRACT

Title: Images and Symbols in the Historical Novels of Naǧīb Maḥfūz

Author: Martina Hainová

Departement: Ústav Blízkého východu a Afriky

Supervisor: PhDr. František Ondráš, PhD.

Keywords: Naǧīb Maḥfūz, egyptian literature, history, symbol, image, egyptology, leader, nationalism, identity

This thesis examines the role of the symbols in the three historical novels of Naǧīb Maḥfūz that take place in the Ancient Egypt. In his return to the history of his nation, he shows people the way to their own identity and explains the contemporary situation in the country by using symbols. We try to prove that his novels renew the traditions and connect the modern Egypt with the legends. We demonstrate on the extracts the intentions of the author, confront his deviation from the historical facts and present reasons which led author to do that. For further comprehension, we give details about the historical novel, egyptology and show the impact of european authors on Naǧīb Maḥfūz.

OBSAH

- 1. Předmluva**
- 2. Úvod**
- 3. Nağīb Mağfūz v společensko-historickém kontextu Egypta**
  - 3.1 Egypt v „dlouhém století“
  - 3.2 Léta dětství a dospívání
  - 3.3 Spisovatel kontra státní úředník
  - 3.4 Egyptská sebereflexe
- 4. Boj o (starý) Egypt aneb zrození egyptologie**
  - 4.1 Egyptané a Arabové
  - 4.2 Evropa objevuje Egypt
  - 4.3 Lesk a sláva, nálezy a poklady
- 5. Teoretické zázemí historické narativní tvorby**
  - 5.1 Mýty, legendy, historie
  - 5.2 Sociologie literatury
  - 5.3 Zrod francouzského historického románu
  - 5.4 Symbol, symbolismus a volnost interpretace
  - 5.5 Hledání identity skrze román
  - 5.6 Autor a jeho (románový) svět
- 6. Arabská kultura a historický román**
  - 6.1 Písař – svého lidu prorok

- 6.2 Starověká historizující díla
- 6.3 Arabský svět a evropská historická próza
- 6.4 Doba egyptského národního uvědomování
- 6.5 Faraonismus v životě moderních Egyptanů
- 6.6 Moderní arabský román

7. Romantizující tendence a nacionalismus v raném díle Nağība Mağfūze

- 7.1 Okouzlení Egyptem
- 7.2 Motivy a inspirační vzory
- 7.3 Ironie Osudu
- 7.4 Rhodopis
- 7.5 Théby ve válce
- 7.6 Ohlasy čtenářské, ohlasy kritické

8. Závěr

9. Použitá literatura

- 9.1 Prameny
- 9.2 Studie o Mağfūzovi
- 9.3 Literární teorie a kritika
- 9.4 Literatura věnovaná starověkému Egyptu
- 9.5 Romány
- 9.6 Další použitá literatura
- 9.7 Elektronické knihy
- 9.8 Internetové zdroje

1. PŘEDMLUVA

Na úvod je nutno říct, že výběr tématu této diplomové práce není náhodný. Stejně jako spousta dalších lidí jsem i já podlehla kouzlu starověkého Egypta. Zatímco na počátku se můj zájem omezoval pouze na romantický a exotický pohled, který děti nabízely cestovní kanceláře a románová fikce při popisu památek a interpretaci dějin, s postupujícím časem, rozrůstající se knihovnou a nabytými znalostmi se rozšířila má láska na celou kulturu a obyvatelstvo Egypta. Nezastavila jsem se jako mnoho dalších u příběhu Kleopatry, ale pokračovala ve studiu dějin tohoto národa až do doby moderní. Kladla jsem si přitom otázky, nakolik se Egypťané-Arabové ztotožňují se svými předky, jak sami vnímají památky z dob faraonů, zda u nich přetrvalo stejné vnímání okolního světa, jestli znají příběhy staré tisíce let.

Hledání odpovědí jsem spojila s mým druhým koníčkem - literaturou. Přečetla jsem mnoho historických románů odehrávajících se v kulisách starého Egypta, některé podložené fakty, jiné jako výsledek čiré fantazie autora kalkulujícího s oblibou exotického a tajemného prostředí. Avšak až u Nağība Mağfūze jsem mohla nalézt žádané odpovědi. Při první četbě jeho románů jsem si řekla, že jde o další z řady romanticky pojatých děl, která těží z rostoucího zájmu o egyptské památky v 30. a 40. letech minulého století. Když jsem se k nim však po čase vrátila, začaly se mi vyjevovat zpoza románových událostí obrazy,

související více s kontextem doby, což je u evropských autorů historických románů ze starého Egypta spíše výjimkou.

Má poslední motivace k výběru tohoto tématu se týká mého druhého studijního oboru, kterým je francouzština, francouzská literatura a dějiny. Nebýt francouzské expedice do Egypta, zůstala by egyptologie ještě dlouho okrajovou vědou, která by se spíše než o vlastní památky zabývala biblickými příběhy, které se k zemi na Nilu pojily. S tím, jak se množily senzační objevy, rostl i počet spisovatelů, kteří vše reflektovali ve svém díle. Je zajímavé sledovat, jak se vzájemně inspirovaly a obohacovaly obě kultury – francouzská a egyptská.

2. ÚVOD

Tato práce si klade za cíl podrobit analýze tři historické romány Nağība Maḥfūze, zaměřit se na symboly a obrazy v nich obsažené, umístit je do kulturně historického kontextu a srovnat přístup k tématu starého Egypta v Evropě a Egyptě samotném. Důraz bude kladen i na roli, jakou romány sehrály v arabském světě a jak byly vnímány.

Než přejdeme k ústřední ose diplomové práce, zmíníme obecné prvky historického románu a jeho vývoje ve spojitosti s tématem Egypta, charakteristiku symbolu a obrazu. Jelikož však není možné pojmout v této práci všechny literárně vědné přístupy, omezíme se jen na jejich výseč, která nejlépe odpovídá dané problematice. V práci se věnujeme i počátkům egyptologie a jejímu vlivu na přístup Evropanů a Egyptanů k památkám. Stranou nezůstane ani kulturní, společenská a politická situace v zemi na přelomu 19. a 20. století s vývojem až do druhé světové války, kdy byly Maḥfūzovy historické romány napsány. Pro větší pochopení samotného Maḥfūze se budeme věnovat i jeho životu a vlivům, kterým podléhal během svého dospívání. V rámci historické relevance románů uvedeme na pravou míru body, které jsou v rozporu s výsledky, ke kterým dospěli egyptologové.

Část práce vychází z textu *The Quest of the Egyptian National Identity in the Novel Abath al-Aqdar by Naguib Mahfouz*, který byl publikován roku 2011 ve sborníku *Ancient Echoes in the Culture of Modern Egypt* (editoři Hana Vymazalová, Megahed Mohamed a František Ondráš). Sborník obsahuje příspěvky prezentované na egyptologické konferenci *The Heritage of Ancient Egypt in the Culture of Islamic and Modern Egypt*, která proběhla 7. 6. 2011 na půdě Univerzity Karlovy.

Při psaní této práce jsme čerpali obecné informace k historickému románu a teorii literatury z děl Daniely Hodrové *...na okraji chaosu...*, *Poetika míst*, Michala Sýkory *Vize řádu světa v moderní próze*, dále pak z obecných i konkrétně vymezených odborných prací literárněvědného charakteru (Wellek a Warren, Eagleton, Krejčí aj.) a četných internetových odkazů.

Počátkům egyptologie se věnuje například publikace Niny Burleighové *Fata morgána: Napoleonovi vědci a odhalení Egypta*. Pro dějiny starého Egypta jsme vycházeli z publikací redigovaných Miroslavem Vernerem (*Ilustrovaná encyklopedie starého Egypta*), Zahí Hawásem (*Pyramidy, Království faraonů*), z literárního zpracování egyptských legend od Františka Lexy (*Výbor ze starší literatury egyptské, Výbor z mladší literatury egyptské*).

K dějinám egyptské společnosti, jejímu charakteru a proměnám, kterými prošla od Napoleonovy expedice a hlavně pak v době britské mandátní správy uvádíme dílo Wilsona Chacka Jacoba *Working Out Egypt: Effendi Masculinity and Subject Formation on Colonial Modernity, 1870-1940*. Samostatným dějinám země se věnuje Afaf Lutfi Al-Sayyid Marsot v *A History of Egypt: From the Arab Conquest to the Present*.

Z četných studií o Maḥfūzovi zmiňme alespoň následující: práce Rasheeda El-Enanyho *Naguib Mahfouz: His Life and Times* a *Naguib Mahfouz: The Pursuit of Meaning*, Gamala Ghitaniho *Mahfouz par Mahfouz, The Mahfouz Dialogs*, Haima Gordona *Naguib Mahfouz's Egypt: Existential Themes in His Writings* a v neposlední řadě Bearda Haydara *Naguib Mahfouz: From Regional Fame to Global Recognition*.

V rámci intertextovosti a literární inspirace u samotného Maḥfūze odkazujeme i na literární díla, která byla napsána v jeho době nebo jejichž četba jej ovlivnila. K tomu se vážou i názory těchto spisovatelů a jejich pohled na historický román. Upozorňujeme na podobnosti s historickými romány egyptologa Georga Eberse.

3. NAĚĪB MAĤFŪZ V SPOLEĀENSKO-HISTORICKĚM KONTEXTU EGYPTA

V této části diplomové práce se budeme věnovat utváření národní identity jak v arabském světě, tak i počátkům sebereflexe v Evropě a jejím vymezováním vůči Orientu. Dále se zaměříme na vývoj v Egyptě od dob Napoleonovy výpravy, která výraznou měrou zasáhla do života Egyptanů, přispěla ke zrodu nového vědního oboru – egyptologie – a tím tak vytvořila nové pole, na kterém mezi sebou soupeřily mocnosti. 19. století pak poznamenala vláda dynastie Muḥammada ʿAlīho, reformy a vlna nacionalismu, spojená s protivládními a protikoloniálními rebeliemi. Všechny tyto události měly vliv nejen na Egypt a jeho obyvatele, ale i na Evropany, kteří se snažili v rámci koloniální politiky upevňovat svou moc, ale zároveň i vychovávat „feláhy“ k obrazu svému a nekompromisně jim vnucovat svá rozhodnutí. Naġīb Maḥfūz se tak narodil do doby, kdy jeho země procházela zásadní společenskou přeměnou. Do doby, kdy za sebou egyptologie měla první seriózní výsledky, ale na odhalení největšího pokladu – Tutanchamonovy hrobky – si musela ještě počkat...

3.1 Egypt v „dlouhém století“

V arabském světě docházelo k náhlým a neodvratným změnám již od konce 18. století, kdy se v Osmanské říši hromadily politické, hospodářské a sociální problémy, spojené mimo jiné s prohranými válkami a nevýhodnými smlouvami,

keré musela Vysoká Porta uzavřít s velmocemi. Evropa v této době vyšla posílena z průmyslové revoluce, začala se rozpínat i mimo starý kontinent, zakládala kolonie a přinášela s sebou svou vlastní politiku a styl života. Osmanská říše jim již nadále nestačila konkurovat. Jednotlivé národy v rámci Osmanské říše se začaly probouzet a volat po vlastním sebeurčení, inspirovaní revolučními změnami v Evropě. Turci reagovali zvýšením tlaku na místní obyvatelstvo a zaváděním represálií. Ačkoli se říše udržela až do konce 1. světové války, její rozpad byl neodvratitelný.

Proces hledání vlastní identity, o kterém se rádo mluví i dnes ve spojitosti s arabskými zeměmi, není jen otázkou Blízkého východu, nýbrž jím musel nutně projít i celý západní svět. Až do 11. století nebyly styky s Orientem výrazné, avšak s počátkem křížových výprav a s prvními porážkami, které od tehdy mocných „mohamedánů“ obdrželi, bylo nutné se vůči novému soupeři vymezit. Mezi Evropany vznikaly často nepravdivé předsudky, které měly za úkol protivníka zesměšnit a ukázat jej v negativním světle, kde by naopak vynikla křesťanská kultura. Toto je právě zrod preorientalismu a vnímání východního světa jako místa tyranie a barbarských mravů. K přehodnocení tezí, uzavřených v průběhu křížových výprav, došlo až mnohem později v souvislosti s hlubšími kontakty, které mezi oběma póly vznikly, v době, kdy se již Evropa necítila tolik ohrožena.

Hledání evropské, křesťanské identity v kontrastu k cizí, východní, muslimské tak probíhal již od středověku. Naproti tomu východní svět necítil potřebu se vymezovat vůči „Frankům“, které vnímal jen jako slabé soupeře a před kterými se uzavřel až do 18. století, kdy se začala Evropa rozpínat. Muslimové měli vlastní identitu pevně zakotvenou. Neměli zájem seznamovat se s Evropou a její kulturou. To se dá považovat za rozhodující chybu, která znamenala strnulost ve vývoji na poli průmyslovém, ideologickém i sociálním. Až do Napoleonovy výpravy neměli o pokrocích a změnách v Evropě valné tušení. S koloniální rozpínavostí a porážkami se však situace změnila a i oni pocítili potřebu se vůči protivníkovi vymezit, znovu najít vlastní identitu a poopravit vlastní obraz, který se jim snažili vnutit Evropané.

Samotný Egypt byl ve středu zájmu Evropanů už od dob křížových výprav. Nacházel se na strategickém místě, kde se křížily obchodní cesty do Asie i nitra Afriky. Sinajský poloostrov se jevil jako perspektivní místo pro zkrácení plavby do Indie a navíc to byl dobrý výchozí bod pro expedici do Sýrie a Palestiny, která by vedla k ovládnutí a kontrole Svatých míst. Francie byla první, která dokázala přesně naplánovat vojenskou misi, ale byla nucena ji odložit kvůli změnám uvnitř státu. Pro uklidnění situace a odvrácení pozornosti od vnitřních problémů po jakobínském teroru byla roku 1798 vypravena expedice vedená mladým Napoleonem Bonaparte. Byť skončila poražená a Francouzi zemi opustili již v roce 1801, znamenala pro Egypt zlomový okamžik, neboť kromě vědců a

odborníků všeho druhu přivedla do země i vliv dvou velmocí, Velké Británie a Francie, jejichž generální konzulové se budou přít po téměř celé 19. století. Pronikání evropské kultury a rodící se romantismus v Evropě (zájem o exotično a bohatou minulost Egypta) byly prvky znamenající zesílené uvědomování národní identity; Egyptané na vojenskou misi pohlíželi jako na novodobou křížovou výpravu ohrožující jejich arabsko-islámskou svébytnost.¹ Evropany přijímali s nedůvěrou, nenávisť a obavami o budoucnost.

V roce 1805 nahrála složitá situace Muḥammadu ʿAlīmu, který se dostal k moci a následně získal zemi do dědičné državy. On a jeho potomci fakticky vládli nezávisle na Osmanské říši. Důsledkem změn, které jejich vláda přinesla, byla sociální a politická transformace, která nicméně vyústila v nastolení represivního státního aparátu, což mělo největší dopad na egyptský venkov. Stát procházel širokou modernizací vyžadující nejen instruktáž z Evropy, ale i její finance. Přesto byly vysílány první studijní mise do Evropy, zaveden periodický tisk, množily se překlady z evropských jazyků. Již v této době se projevila neodvratitelná síla angličtiny, která začala vytlačovat všechny ostatní na mezinárodním poli.²

---

1 Oliverius, Jaroslav. *Moderní literatury arabského východu*. Karolinum: Praha, 1995. 1.1.2. Příčiny a průvodní jevy kulturní obrody v Sýrii a Egyptě, s. 9.

2 Citován je zde Amitav Ghosh. Jacob, Wilson Chacko. *Working Out Egypt: Effendi Masculinity and Subject Formation on Colonial Modernity, 1870-1940*. Duke University Press: Durham, London, 2011. Introduction, s. 5.

Arabové si uvědomují, že Evropu poznají jen skrze osobní zkušenost se Západem. Nutnost reflektovat změny ve světě si vyžádala modernizaci jazyka, neboť klasická arabština nebyla srozumitelná všem vrstvám společnosti a ani rýmovaná próza, ke které tíhla, nevyhovovala publicistickému stylu.³

Roku 1876 byl nucen chedív Ismā'īl vyhlásit bankrot, který v zemi zavedl správu, o kterou se dělila Velká Británie s Francií. Eve Powell příznačně mluví o „colonized colonizer“.⁴ Egypt, který v dávné i blízké minulosti patřil mezi koloniální mocnosti, se nyní definitivně zařadil mezi kolonizované země pod zahraniční kontrolou. Zásah zvenčí vyvolal silné protievropské reakce, které vedly až k povstání generála 'Urābīho roku 1881. Ačkoli bylo vojensky potlačeno britskou intervencí, do mysli Egyptů zaselo touhu po tom vzít věci do vlastních rukou. Intelektuálové a literáti se začali veřejně angažovat, sdružovat a vzájemně mezi sebou diskutovat. Našli se tací, kteří žádali moderní stát v evropském duchu, ale se zachováním národních tradic.⁵ Z těchto řad se zrodili novodobí hrdinové, ke kterým Egyptané vzhlíželi a kteří se natrvalo zapsali do podvědomí jako bojovníci za národní svobodu. K této první generaci patří Aḥmad 'Urābī, Ğamāluddīn al-

---

3 Oliverius, Jaroslav. *Moderní literatury arabského východu*. Karolinum: Praha, 1995. 1.1.2. Příčiny a průvodní jevy kulturní obrody v Sýrii a Egyptě, s. 10.

4 Jacob, Wilson Chacko. *Working Out Egypt: Effendi Masculinity and Subject Formation on Colonial Modernity, 1870-1940*. Duke University Press: Durham, London, 2011. Introduction, s. 7-8.

5 Příkladem je Qāsim Amīn, který bojoval za ženskou emancipaci. Oliverius, Jaroslav. *Moderní literatury arabského východu*. Karolinum: Praha, 1995. 1.1.2. Příčiny a průvodní jevy kulturní obrody v Sýrii a Egyptě, s. 11-12.

Afġānī nebo Muḡammad ʿAbdo.⁶ Rodina chedíva aktivně podporovala egyptský patriotismus, zatímco v ostatních zemích arabského světa měl větší ohlas panarabismus. Důvodem je fakt, že Egyptʿané byli zbytkem arabského světa vnímání jako etnický ne-Arabové.⁷

Evropa se seznamovala s „Orientem“ mimo jiné prostřednictvím světových výstav. Pár takových navštívil i Muḡafā Kāmil, považovaný za jednoho z prvních arabských nacionalistů, kterého měl v úctě i otec Naġība Maḡfūze. Postřehy Kāmila jsou spíše negativní.⁸ Vyčítá pořadatelům výstav, že jsou arabské země prezentovány jako zženštilé, degenerativní, zaostalé a hluboko za evropskou úrovní. Evropští autoři prezentují Egyptʿana jako divokého feláha, který není schopen svou náturou konkurovat gentlemankému Angličanovi. Vytváří se tak stereotypní obraz Egyptʿana-zemědělce, jež nedokáže bránit svou vlast, a proto je nutná přítomnost britských sil, které zajistí zemi bezpečí a prosperitu. Úkolem Britů je prostřednictvím reformy školského systému zformovat novou egyptskou „střední třídu“, která by nastoupila do administrativy.

---

6 ġamāluddīn al-Afġānī byl zakladatel islámského reformismu, který prosazoval rozum a byl proti fatalismu. Muḡammad ʿAbdo byl propagátor reformy a hledání smířlivé cesty.

7 Lewis, Bernard. *From Babel to Dragomans: Interpreting the Middle East*. Phoenix: Londýn, 2005. Pan-Arabism, s. 196-201.

8 Jacob, Wilson Chacko. *Working Out Egypt: Effendi Masculinity and Subject Formation on Colonial Modernity, 1870-1940*. Duke University Press: Durham, London, 2011. Kapitola 1: Imagination, s. 39-40.

Stereotypní obraz byl v Evropě upevňován skrze cestopisy a reporty, které nabízeli hlavně turisté a dobrodruzi, kteří měli možnost v arabském prostředí pobývat. Většina z nich nabízí pohled zaujatého, prostředí a jazyka neznalého muže. Egyptan je viděn jako slabý, vlezlý a méněcenný tvor, který nemá vlastní důstojnost. K takovým stereotypům se nejvýstižněji vyjádřil Vilém Němec ve své knize *Pětadvacet let v Africe: „(Turista) vrátí-li se po čtrnáctidenním pobytu v Egyptě domů, píše pak o Egyptě tlusté knihy, koná přednášky a vystupuje ve věcech egyptských jako autorita.“*⁹ Němec „odborníkům“ vyčítá, že „stěžují si dnes vesměs na mistrovství a drzost egyptských domorodců ve vydírání“¹⁰, kterýmžto je ale turisté naučili sami. Egyptané neváhali naučit se jazykům a stát se nezbytnými při doprovázení turistů po zemi. Navenek jim pochlebují, uvnitř se jim vysmívají. Němec pokračuje: „*Kdyby turisté (...) věděli, jak se o nich v Egyptě smýšlí, mírnili by se v svých publikacích po návratu z ‚výpravy‘ domů a konali by méně chlubitvých přednášek, než jak to bývá u nich zvykem. Na turistu se v Egyptě pohlíží jako na dojnou krávu, která tím více dojí, čím více se jí podává lahůdek. Turista zase tím více ‚pouští chlup‘, čím více se lahodí jeho domnělé povýšenosti, domýšlivosti a čím více se mu sugeruje, že z něho vychází respekt.“*¹¹ Němec podotýká, že „*hlavní věc však – arabskou řeč – neznáte a s domorodci jste se tedy*

---

9 Jůnová Macková, Adéla; Jůn, Libor. „*Krásný, báječný, nešťastný Egypt!*“: Čeští cestovatelé konce 19. a první poloviny 20. století. Libri: Praha, 2009. Lovecké výpravy a jejich vůdci na Blízkém východě, s. 268.

10 *Ibid.* Lovecké výpravy a jejich vůdci na Blízkém východě, s. 268.

11 *Ibid.* Lovecké výpravy a jejich vůdci na Blízkém východě, s. 269.

*přímo stýkat nemohli!*¹² Vilém Němec, který se arabsky naučil, byl světlou výjimkou mezi stovkami dalších, kteří do země zavítali. Jeho charakteristika turistů se dá lehce rozšířit na přistěhovalce, kteří se pohybovali jen ve své evropské komunitě.

Egyptanům se pohled, jaký na ně vrhali Evropané, nelíbil. Kāmil se s nadějí obracel k Francii, kde hledal morální podporu, odvolávaje se na obdiv Francouzů k revoluci, osvícenství a jejich ústup od imperiální politiky.¹³ Kāmil viděl v Egyptě jeho potenciál, který si částečně nesl skrze staletí. Domníval se, že jeho země je schopna za jistých podmínek konkurovat západnímu světu, bude-li ochotna přijmout některé její hodnoty (moderní a liberální smýšlení, reformy...). Propagátorem nového pohledu na Orient byl Pierre Loti, francouzský spisovatel a námořní důstojník, který procestoval značnou část světa: „*Není to teď otázka básníková rozmaru; v sázce je vaše národní hrdost. Jste Orientálci – pronáším toto slovo s respektem, jelikož s sebou nese celou minulost rané civilizace (...)*“¹⁴

---

12 *Ibid.* Lovecké výpravy a jejich vůdci na Blízkém východě, s. 269.

13 Jacob, Wilson Chacko. *Working Out Egypt: Effendi Masculinity and Subject Formation on Colonial Modernity, 1870-1940*. Duke University Press: Durham, London, 2011. Introduction, s. 4.

Teprve po podpisu Srdečné dohody mezi Francií a Velkou Británií se vrátil k loajalitě vůči slábnoucí Osmanské říši. Před koncem 1. světové války viděl možnost dosáhnout samostatnosti a přitom zůstat součástí Osmanské říše, coby nositelky islámských hodnot. *Ibid.* Introduction, s. 8.

14 Loti, Pierre. *La Mort de Philae*. E-kniha pro Kindle. Chapitre II: The Passing of Cairo.

Mocenská politika Egypta, která dosáhla vrcholu za vlády dynastie Muḥammada ʿAlīho, navazovala na staré tradice. „*Súdán jako země je Egyptu tím, čím je duše tělu.*“¹⁵ Problémy, které byly v Súdánu v 80. a 90. letech 19. století, posloužily jako propaganda na obou půdách: britské i egyptské. Britští generálové, kteří se v zemi angažovali, byli bráni jako vzor mužnosti. Pro Egyptany byl zase Súdán zemí, kde pramenila božská řeka Nil a její ovládnutí bylo klíčové pro zajištění bezpečnosti země.¹⁶

Spolu se zvyšující se gramotností a úrovní vzdělání se rozšiřuje tvůrčí základna, která prezentuje nový obraz národně angažovaného Egyptana. Roste také počet periodik, kde vychází kromě překladů z evropských jazyků i původní tvorba převážně mladých autorů. Národní obroditelé kladou větší důraz na sport a tělesnou stránku (ve zdravém těle zdravý duch) a spojují úspěch s fyzickou zdatností.¹⁷ Pokud dokáží posílit své tělo, budou schopni vybojovat si svou svobodu a nezávislost; nebudou již poraženým slabým národem.¹⁸ Stereotypní obraz Egyptana – feláha je modifikován i v Evropě. Arabové už nejsou vnímáni jako nižší kasta, ale počítá se s nimi při budování egyptské administrativy.

---

15 Jacob, Wilson Chacko. *Working Out Egypt: Effendi Masculinity and Subject Formation on Colonial Modernity, 1870-1940*. Duke University Press: Durham, London, 2011. Introduction, s. 8.

16 *Ibid.* Kapitola 1: Imagination, s. 28-31.

17 *Ibid.* Kapitola 3: Institution, s. 75-76.

18 Tato rétorika se opírala mimo jiné i o příklady ze starého Egypta (předchůdce faraonismu jako myšlenkové opory pro budování národního sebevědomí) nebo pozdější úspěchy Řeků a Římanů, pro které krása duše a těla byla jedním z esenciálních aspektů úspěchu. Spojení sportu s obrazem moderního Angličana se objevilo i v díle francouzských autorů; uveďme jako příklad Guy de Maupassanta, který trochu s ironickým nádechem přirovnává sportujícího mladíka s pokleslou morálkou k britskému dandy.

Zajímavý je pohled Pierra Lotiho: „*Tak toto je teda ta Káhira budoucnosti, tento kosmopolitní cirkus! Dobrotivé nebe! Kdy se Egyptané seberou, kdy si uvědomí, že jejich předci jim zanechali nezcizitelné kulturní, architektonické dědictví mimořádné vytríbenosti; a že kvůli jejich nedbalosti je jedno z měst, které bývalo nejkrásnější na celém světě, na nejlepší cestě stát se jen ruinou? A přesto však se mezi mladými muslimy a Kopty, kteří nyní vycházejí ze škol, najdou tací, kteří vynikají svou myslí a vyšší inteligencí!*“¹⁹

Moderní, liberální a nacionalistická politika, kterou chtěli mladí Egyptané nastolit, vycházela ze západního modelu. Našly se ovšem i názory, že je originálním výplodem Egyptanů nebo maximálně lehkou modifikací evropského systému.²⁰ Jelikož ji však vytvářeli absolventi zahraničních misí, je evidentní, že se snažili to, co poznali v Evropě, uplatnit i ve své vlasti.²¹ V Egyptě pak vznikaly sportovní kluby, kde se kromě kultu těla kladl důraz i na diskuze a projednávání aktuálních témat z domácí i zahraniční scény. Podobnou úlohu sehrála i skautská uskupení, podporovaná samotným egyptským králem. Skauti byli nástrojem propagandy, která v nich viděla základ pro nově vznikající národní sebevědomí.

---

19 Loti, Pierre. *La Mort de Philae*. E-kniha pro Kindle. Chapter II: The Passing of Cairo.

20 Jacob, Wilson Chacko. *Working Out Egypt: Effendi Masculinity and Subject Formation on Colonial Modernity, 1870-1940*. Duke University Press: Durham, London, 2011. Kapitola 3: Institution, s. 85.

21 Nejčastěji směřovaly tyto mise do Francie, kde, jak už bylo řečeno, byla myšlenka demokracie a patriotismu základem národního sebevědomí. Kāmil se mohl také inspirovat ve všudypřítomných a oblíbených salónech, kde se setkávali představitelé francouzské střední třídy, studenti a intelektuálové, kteří, podobně jako Egyptané, kritizovali poměry v zemi a úpadek morálky příslušníků elity.

Jejich uniformy a průvody v ulicích Káhiry měly vytvořit obraz nové, moderní a zdravé vrstvy egyptské společnosti.

Počátek 20. století a mladoturecká revoluce k uklidnění ve světě nepřispěly. V Evropě se profilují dvě antagonistické strany - Dohoda a Ústřední mocnosti. V Egyptě se střetávaly zájmy obou dvou. Velká Británie z obavy, že ztratí v zemi převahu, vyhlásila těsně před vypuknutím první světové války nad zemí protektorát, čímž vyloučila Egypt z poválečné účasti na novém uspořádání světa. Během války trpěl prostý lid i státní zaměstnanci s pevnou mzdou inflací.²² Nacionalisté vymýšleli plán, jak se vypořádat s Osmanskou říší i Velkou Británií. Nastal čas, aby dali najevo své odhodlání a schopnost sami se ujmout vlády.

3.2 Léta dětství a dospívání

Nağīb Mağfūz se narodil roku 1911 do konzervativně smýšlející rodiny státního úředníka. Jako sedmileté dítě byl roku 1919 svědkem revoluce, která výrazně ovlivnila jeho smýšlení. Probudila v něm odpor k britské okupaci, přítomnosti cizích vojsk v zemi a vyvolala obdiv k charizmatickému vůdci Sa'adu Zağlūlovi, který stál v čele nově zformované vlastenecké skupiny Wafd.²³ Její členové měli obhajovat zájmy Egypta na mírové konferenci v Paříži. Namísto toho

---

22 Marsot, Afaf Lutfi Al-Sayyid. *A History of Egypt: From the Arab Conquest to the Present*. Cambridge University Press: Cambridge, 2007. The Beginning of the State System, 1805-1922, s. 95.

23 El-Enany, Rasheed. *Naguib Mahfouz: His Life and Times*. The American University in Cairo Press: Káhira, 2007. The Writer, the Time and the Place, s. 3.

je však Britové zatkli a deportovali nejdříve na Maltu, poté na Seychelly. Mezi lidmi narůstal vztek, který z generální stávkou přerostl v povstání. Britové byli přinuceni členy Wafdu propustit. Jejich návrat byl s nadšením očekáván, stejně jako bylo očekáváno přijetí požadavků, které vypracovali. Tuto naději překazily Spojené státy, které uznaly britský protektorát nad Egyptem. Povstání ztratilo na síle, lid byl zklamán a rozčarován. Nağīb Mağfūz naslouchal diskuzím, které mezi sebou vedli přátelé jeho otce a zakořenily v něm náklonost k programu Wafdu.

Britové brzy pochopili neudržitelnost situace, a proto roku 1922 nahradili protektorát formální nezávislostí; z Egypta se stala konstituční monarchie v čele s králem Fu'ádem I. Vláda krále byla omezena řadou restrikcí a Britové si i nadále zachovávali vliv v klíčových oblastech. Způsobem, jakým vedli egyptskou politiku, se snažili vytvořit mýtus o egyptské nezávislosti.²⁴ Změny v zemi označovali jako „liberální experiment“, který umožnil jednotlivým směrům projevat své postoje a angažovat se v politice.^{25, 26} Lid se klonil jednoznačně na

---

24 Jacob, Wilson Chacko. *Working Out Egypt: Effendi Masculinity and Subject Formation on Colonial Modernity, 1870-1940*. Duke University Press: Durham, London, 2011. Kapitola 4: Association, s. 101.

25 Marsot, Afaf Lutfi Al-Sayyid. *A History of Egypt: From the Arab Conquest to the Present*. Cambridge University Press: Cambridge, 2007. The Beginning of the State System, 1805-1922, s. 97.

26 Zağlūlova strana Wafd zdůrazňovala svou roli při získání nezávislosti a hrála na vlasteneckou strunu obyvatel. Se stranou se rozešli liberálové, neboť nesouhlasili s autokratickým počínáním Zağlūla a jeho populistickými gesty. Liberálové nikdy širší platformu nezískali, protože byli podporováni jen částí bohatších obchodníků. Další frakcí bylo seskupení kolem krále, který se rovněž snažil chovat autoritářsky.

stranu Zaġlūla, kterého přezdíval „král srdcí“ jako protiklad k vládnoucímu králi.²⁷ Je mu rovněž přičítáno zavedení lidových demonstrací coby zbraně proti opozici a k vyjádření nespokojenosti s rozhodnutím vlády.²⁸

Názory otce a matčino zaujetí pro minulost prohlubovaly v Naġību Maġfūzovi myšlenky patriotismu a lásku k vlasti: „*Můj otec vždycky s nadšením mluvil o našich národních hrdinech... Vyrůstal jsem v domě, kde jména Muṣṭafā Kāmil, Muḥammad Farīd a Saʿd Zaġlūl byla opravdu posvátná.*“²⁹ Jako nejmladší z dětí byl velmi vázán na svou matku. Ta jej vedla k poznání egyptské historie a kultury; v jejím doprovodu pravidelně navštěvoval muzea umění³⁰, památky a mešity.

V roce 1927 Saʿd Zaġlūl zemřel. Jako osobnost byl respektován nejen u svých přívrženců, ale dokonce i u opozice a krále. Jeho jméno bylo oslavováno, téměř glorifikováno. Až do padesátých let neměli Egypťané nikoho, v koho by tak věřili. Rozdělení politické sféry do tří frakcí (Wafd, liberálové, král) znamenalo neustálý boj, uzavírání koalicí, zákulisní intriky, korupci. Neutuchaly ani ambice

---

27 Marsot, Afaf Lutfi Al-Sayyid. *A History of Egypt: From the Arab Conquest to the Present*. Cambridge University Press: Cambridge, 2007. The Liberal Experiment, 1922-52, s. 99.

28 Tradice, která se udržela do našich dnů. *Ibid.* The Liberal Experiment, 1922-52, s. 102.

29 El-Enany, Rasheed. *Naguib Mahfouz: His Life and Times*. The American University in Cairo Press: Káhira, 2007. The Writer, the Time and the Place, s. 6, 7.

30 Nejvíce ho fascinoval sál mumii v Egyptském muzeu v Káhiře. Fawzī, Maġmūd. *Naġīb Maġfūz: Zaʿīm al-ḥarāfīš*. Dār al-ġīl: Bejrút, 1988. Naġīb Maġfūz... Zaʿīm al-ḥarāfīš, s. 13.

Velké Británie, která se stále cítila být velkou koloniální mocností, která smí zasahovat do jednání svých bývalých poddaných.^{31, 32}

Nağīb Mağfūz studoval na státní univerzitě v Káhiře filozofii v době, která byla velmi bouřlivá (1930-34). Politická situace byla nestabilní, prohlubovaly se sociální rozdíly, upadala morálka a lidé cítili beznaděj. Studium filozofie si Mağfūz sliboval najít odpovědi na otázky ohledně tajů lidské existence a osudu.³³ Ovlivnily ho myšlenky Henri Bergsona o vnímání času a vědomí, dualitě duše a těla.³⁴

Studenti vysokých škol obviňovali Británii ze dvou hlavních zločinů: 1) z toho, že udržovala zemi v zaostalosti a jen nerada viděla rostoucí elitu intelektuálů, 2) ze zpomalování rozvoje egyptského průmyslu s cílem upevnit

---

31 Velká Británie byla navíc největším dovozcem egyptské bavlny, která vytlačila ostatní plodiny. Velkostatkáři tvořili jen malé procento populace; největším vlastníkem půdy byl král s rodinou. Celosvětová ekonomická krize odpor k režimu jen znásobila. Roku 1933 vypukly sociální nepokoje, podnícené přehlížením malých rolníků latifundisty, brutálně potlačené policií. Ve vládě docházelo k dalším změnám, prostředí přálo korupci, tisk podléhal cenzuře... Rozplynul se sen o egyptském liberalismu a evropské (to jest britské) formě demokracie.

32 Na sklonku dvacátých let byla jmenována vláda liberálů, která byla nepopulární svou „železnou pěstí“ uplatňovanou proti prostým občanům. Marsot, Afaf Lutfi Al-Sayyid. *A History of Egypt: From the Arab Conquest to the Present*. Cambridge University Press: Cambridge, 2007. The Liberal Experiment, 1922-52, s. 103.

33 El-Enany, Rasheed. *Naguib Mahfouz: His Life and Times*. The American University in Cairo Press: Káhira, 2007. The Writer, the Time and the Place, s. 15.

34 *Ibid.* The Writer, the Time and the Place, s. 16.

Tyto myšlenky zapustily kořeny u spisovatelů hledajících moderní románové prostředky, jmenovitě u Marcela Prousta, Jamese Joyce, Virginie Woolfové, kteří se snažili vyjádřit, že čas a vědomí jsou od sebe neoddělitelné.

http://cs.wikipedia.org/wiki/Henri_Bergson#Bergsonovy_C3.BAvaHy_o_C4.8Dase (přístupné 5. 12. 2011).

pouto mezi oběma zeměmi.³⁵ Léta 1935-36 byla označena za „roky mládeže“, která však silně vyjadřovala nespokojenost s vůdčími osobnostmi egyptské politiky.³⁶ Vzdělání bylo nástrojem sloužícím k formování národa v rámci státu.

Po nástupu na vysokou školu začíná Maḥfūz publikovat v literárních časopisech, které rediguje Salāma Mūsā.³⁷ Ze zájmu se pouští do studia anglického jazyka, a proto čte v originále cizí autory. Aby si angličtinu dokonale procvičil a zároveň zužitkoval své znalosti, rozhoduje se přeložit populárně naučnou knihu Jamese Baikieho *Ancient Egypt (Miṣr al-qadīma)*, která obsahuje především legendy a mýty starých Egyptanů. Ty se mu stanou inspirací a výchozím bodem k jeho prvním románům.³⁸

Studium ukončil Maḥfūz v roce 1934. Následující rok sbíral materiál pro svou doktorskou práci, avšak po roce od úmyslu pokračovat ve studiích upustil a začal se věnovat literatuře.

---

35 Marsot, Afaf Lutfi Al-Sayyid. *A History of Egypt: From the Arab Conquest to the Present*. Cambridge University Press: Cambridge, 2007. *The Liberal Experiment, 1922-52*, s. 111.

36 *Ibid.* *The Liberal Experiment, 1922-52*, s. 113.

37 Maḥfūz se od něj dle vlastních slov naučil věřit ve vědu socialismus a toleranci. El-Enany, Rasheed. *Naguib Mahfouz: His Life and Times*. The American University in Cairo Press: Káhira, 2007, s. 13.

38 Tento svůj překlad neměl v úmyslu vydat. Jednou jej však překvapili u něj doma s výtiskem časopisu *al-Maḡalla al-ḡadīda*, editovaným Salāmem Mūsou, který začal knihu vydávat na pokračování jako kompenzaci čtenářům za dočasné zastavení vydávání časopisu. Ghitani, Gamal. *Mahfouz par Mahfouz*. Sindibad: Paříž, 1991. s. 78.

3.3 Spisovatel kontra státní úředník

Obavy z války, umocněné okupací Habeše Itálií (1935), vedly ke spolupráci jednotlivých politických frakcí a utvoření koalice, která horečně vyjednávala s Brity. Roku 1936 byla podepsána dohoda, která znamenala konec liberálního experimentu.³⁹ Britové opustili veřejné instituce, avšak egyptští úředníci nebyli dosud schopni adekvátně je nahradit. Kvetel klientelismus, je nutné mít patrona, dobré známé, umět nabídnout úplatek té správné osobě ve správnou dobu.⁴⁰ S rostoucími problémy se do boje o moc v zemi pouští nová seskupení, která měla doposud jen malou členskou základnu (jde zejména o Muslimské bratrstvo, dále pak fašistický Mladý Egypt). Roku 1936 dochází k nečekané změně na trůně; králem se stává nezletilý Fārūq, který vzbudí velká očekávání.⁴¹ Zpočátku je vnímán jako mladý a krásný muž, jako naděje a vzor pro budoucí generace. K titulu egyptského krále přidal titul krále Súdánu, čímž byla podtržena historická jednota nilského údolí.⁴²

Vláda po celá třicátá léta přehlížela sociální problémy společnosti a soustředila se jen na jednání s Británií. Většina obyvatel byla negramotná, žila na

---

39 Britská vojska nicméně zemi opustila až po 2. světové válce.

40 Marsot, Afaf Lutfi Al-Sayyid. *A History of Egypt: From the Arab Conquest to the Present*. Cambridge University Press: Cambridge, 2007. The Liberal Experiment, 1922-52, s. 117.

41 Fārūq I se snažil svým přístupem k politickým otázkám hrát na nacionalistickou notu. Zároveň se ale neodvažoval příliš odporovat britským zájmům. Aby oslabil vliv Wafdu, spojil se s ʿulamāʾi z al-Azharu.

42 Lewis, Bernard. *From Babel to Dragomans: Interpreting the Middle East*. Phoenix: Londýn, 2005. Return to Cairo, s. 315.

hranici chudoby, vysoká byla dětská úmrtnost, hygiena dosahovala minimální úrovně. Přesto narůstal počet vzdělaných (avšak nezaměstnaných) intelektuálů, docházelo k emancipaci žen⁴³ a celá země procházela industrializačním procesem. Příznačná je snaha nalézt viníka za předchozí neúspěšné období. Již dříve se objevily názory, že za úpadek a stagnaci egyptské společnosti mohou ženy, jelikož to jsou ony, které vychovávají děti. Jsou tak prvními osobami, od kterých přejímají zásady.⁴⁴ Muži, jediní veřejně aktivní činitelé, ale přišli s řešením. Role matky byla přehodnocena a ženám (alespoň v Káhiře) byla nabídnuta větší svoboda v přístupu ke vzdělání. Ženy se staly klíčem k pokroku celé společnosti a ženská tematika zaplnila stránky časopisů a stala se námětem povídek mladých autorů. Pozměněná role egyptské ženy-matky je viditelná i v rodině Maḥfūze, který získával první poznatky o egyptské minulosti právě díky té své.⁴⁵ Ženy ve svém okolí vždy respektoval a náležitě s nimi zacházel.

I když se chtěl Maḥfūz věnovat pouze psaní svých románů, musel si najít zaměstnání, které by jej uživilo. Po vzoru svého otce se rozhodl pro státní správu. Získal místo na ministerstvu nadací a dostal se tak do veřejného sektoru, odkud mohl lépe nahlédnout do politického zákulisního jednání v Egyptě. V něm zůstal

---

43 Poprvé vyšly do ulic roku 1919 v reakci na zatčení wafdistů; později vystupovaly nezahalené, což bylo v arabském světě dosud nepředstavitelné.

44 Jacob, Wilson Chacko. *Working Out Egypt: Effendi Masculinity and Subject Formation on Colonial Modernity, 1870-1940*. Duke University Press: Durham, London, 2011. Kapitola 3: Institution, s. 82.

45 To, že jeho matka pro něj byla nadmíru důležitá, dokládá i fakt, že se oženil až jako postarší pán; bylo mu 43 let.

až do odchodu do důchodu, přičemž většinu života strávil na ministerstvu kultury a v Egyptské státní filmové společnosti. Sám je také autorem filmových, televizních a rozhlasových scénářů.

Ať už byla politická atmosféra jakákoli a zemi ovládaly intriky a úplatky, hlavní cíl politiků zůstal stejný - faktická nezávislost, ústava omezující moc krále, pevná ekonomika, která by nepodléhala zájmům Britů, nacionalismus... Egyptané se pustili do boje proti všemu a všem - včetně sebe samých.

Za druhé světové války byla britská armáda přítomna na území Egypta. Výdaje, které musela země vynaložit, vyčerpávaly pokladnu a zvyšovaly odpor vůči Británii a naopak probouzely sympatie k Německu a zemím Osy. Tradiční společnost byla pohoršena chováním vojáků, kteří se ve svém volnu promenádovali ulicemi, opíjeli se v barech a noci trávili ve vykřičených domech. Muslimské bratrstvo veřejně vyjadřovalo znechucení nad tím, že jejich chudé ženy volí raději život v hříchu s vidinou britského zlata.⁴⁶ Události v Evropě zůstávaly stranou; pravé příčiny války se Egypta netýkaly. Zato po jejím skončení se pozornost rychle obrátila k Palestině, kde se Egypt plně angažoval.

---

46 Marsot, Afaf Lutfi Al-Sayyid. *A History of Egypt: From the Arab Conquest to the Present*. Cambridge University Press: Cambridge, 2007. The Liberal Experiment, 1922-52, s. 119.

3.4 Egyptská sebereflexe

U Egyptů se vnímání sebe sama střídavě proměňovalo v závislosti na světových politických událostech. V některých dobách se viděli čistě jako potomci faraonů, identifikovali se jako Egyptané v opozici k Arabům s tím, že jazyk z nich nedělá součást národa.⁴⁷ Jindy (a zvláště pak po druhé světové válce) převážila arabská tradice chalífátu a sjednocených Arabů, kdy dokonce geografické označení „Egypt“ zmizelo z map.⁴⁸ Panarabismus byl nicméně postupně nahlížen kriticky a s odstupem; pro Egypt se z něj nezrodilo nic pozitivního.⁴⁹ Hledání té pravé cesty rozdělovalo Egyptany do skupin, které spolu někdy spolupracovaly, jindy stály proti sobě. Jejich cíl však byl jasný: vytvořit z Egypta mocnou zemi, která by stála na vlastních nohou a nemusela se ohlížet na sobecké zájmy Evropy.

---

47 Lewis, Bernard. *From Babel to Dragomans: Interpreting the Middle East*. Phoenix: Londýn, 2005. Return to Cairo, s. 309-312.

48 Vrcholem této percepce je krátkodobý pokus o vytvoření Sjednocené arabské republiky. *Ibid.* Return to Cairo, s. 309-310.

49 *Ibid.* Return to Cairo, s. 312.

4. BOJ O (STARÝ) EGYPT

ANEB

ZROZENÍ EGYPTOLOGIE

Zájem Evropanů o Egypt vyvolaný novými objevy, které učinila Napoleonova expedice (následovaná dalšími) po roce 1798, znamenal zásadní obrat v chápání dějin této země. Doteď byly známy jen z děl antických historiků, případně Bible. Vědci, kteří zemi mapovali, učinili převratné objevy a umožnili postupně odhalovat dávno zapomenutá tajemství a poklady. Většina Egyptanů začala vnímat působení zahraničních archeologických misí jako zásah do jejich teritoria. Avšak ani oni si až do 19. století neuvědomovali, co se na březích Nilu skrývá a své dějiny přehlíželi. Nicméně vlna egyptomanie, která postihla Evropu, dorazila i do Egypta a zvláště ve 20. letech dvacátého století probouzela romantické představy o minulosti a podpořila vlastenecké formování národa.

4.1 Egyptané a Arabové

Prvním, kdo se údajně začal zabývat péčí o chátrající egyptské památky, byl dle dochovaných nápisů již syn faraona Ramsese II., který se postaral o odklizení písku, který je postupně pokrýval.

Po pádu staroegyptské civilizace a příchodu křesťanů bylo potření dávného jazyka bleskové a takřka kompletní. Jedině Koptové pokračovali v užívání

zjednodušené formy egyptštiny – démotštiny – která tak byla mezistupněm mezi klasickou egyptštinou a koptštinou, liturgickým jazykem koptských křesťanů psaným řeckou abecedou. Dle Řeků byly hieroglyfy magickými znaky, symboly, které nezachycovaly lidskou řeč, ale měly svou roli na poli rituálních obřadů. Tuto myšlenku převzali i Arabové, kteří jim přiřadili označení al-kīmijā'u, odkud tedy i termín alchymie a chemie.⁵⁰ Stejný názor měli i později Evropané, kteří si libovali v myšlence propojit hieroglyfy (a vůbec i pyramidy a mumie) s magií, esoterikou a tajemstvím.

Arabové se starým památkám příliš nevěnovali. Stejně jako Řekové, Římané a Koptové i oni využívali materiál z chrámů ke stavbě vlastních obydlí a mešit. Některá figurální zobrazení neušla jejich pozornosti a byla zničena jakožto „modloslužebnická“.⁵¹ Knihy byly páleny s tím, že to, co obsahují za pravdy, je již obsaženo v Koránu a co ne, to nestojí za to, aby se zachovalo. Pokud pátrali po pokladech, bylo to z důvodu jejich zpeněžení. To znamená, že je zajímalo zlato a drahé kameny; sošky, nádoby a papyry byly bezcenné. Po takovém pokladu se pídil i syn Hārūna ar-Rašīda al-Ma'mūn v 8. století, který dle tradice dokonce narazil na mumii Chufua, avšak artefakty z jeho pohřební výbavy se nezachovaly; patrně byly přetaveny ve šperky.⁵²

---

50 Burleighová, Nina. *Fata Morgána: Napoleonovi vědci a odhalení Egypta*. BB/Art: Praha, 2009. Kapitola 5: Inženýři, s. 121.

51 Reeves, Nicholas. *Starověký Egypt: Kronika velkých objevů*. Academia: Praha 2006. Úvod, s. 10.

52 *Ibid.* Úvod, s. 11.

„(Abū ʿAbd Allāh Muḥammad ibn ʿAbd al-Karīm al-Qajsī) byl informován, že ti, kdo (se vlámali do Velké pyramidy) v časech Al Ma'múnových, přišli k malé bráně ze zeleného kamene s obrazem muže... a když ji otevřeli, objevili lidské tělo ve zlaté zbroji, zdobené drahokamy, v ruce drželo meč nesmírné ceny a nad hlavou mělo rubín velikosti vejce, který zářil jako oheň a jehož se Al Ma'mún zmocnil. Autor... tvrdí, že na vlastní oči viděl skříň, z níž bylo tělo vyjmuto, a ta že stála před branou královského paláce v Káhiře v roce 511 po hidžře.“⁵³

Již ve 13. století přišel arabský lékař z Bagdádu ʿAbd al-Laṭīf (1162-1231) se studií o lékařském využití bitumenu⁵⁴ a pryskyřici, tedy látkách užívaných při mumifikaci. Až do 20. století se tak mumiový prášek užíval ve farmakologii, než byla domněnka o jeho prospěšnosti s konečnou platností vyvrácena.⁵⁵ Nepochybně i dnes někteří lidé (zvláště na venkově) přisuzují tajuplnou moc dávným symbolům, o čemž svědčí třeba i vědní obor pyramidologie, tradované legendy nebo užívání staroegyptských symbolů (Horovo oko, skarabeus) jakožto amuletů.⁵⁶

---

53 Citováno z knihy Howarda Vyse *Operations carried on at the Pyramids of Gizeh in 1837. Ibid.* Úvod, s. 10.

54 Slovo je odvozeno z perského výrazu „mummiā“ pro bitumen. Fagan, Brian M. *Oloupený Nil*. Mladá fronta: Praha 2001. Část první: Hroby, turisté a poklady, s. 43.

55 První skeptické reakce pronesl francouzský královský chirurg Ambroise Paré (1510-1590). Honba za mumii však skutečně započala až s Napoleonovou výpravou. Po mumii se strhla poplávka a ty pak jako kuriozity plnily prostor v domácích muzeích. Zlom v nahlížení na mumie nastal až s objevením rentgenového záření roku 1896. Informace z doprovodných materiálů k výstavě v Náprstkově muzeu „Egyptské mumie“ (5. 5.-30. 9. 2011).

56 Příkladem legendy, která se po staletí tradovala, je případ zpívajících Memnonových kolosů na západním břehu Théb. Dvě sochy sedícího panovníka (považovány na poč. 4. století za ztvárnění světů, někdy i za samotného Mojžíše a Árona) údajně každé ráno sténaly. Řekové to

V 15. století je také na vrcholu arabský obchod se starožitnostmi, podléhající daním; k pátrání po nich měly pomoci různé příručky s instrukcemi (*Kniha skrytých perel a vzácných tajemství*).⁵⁷

Na počátku 19. století pronikl Giovanni Battista Belzoni do Chefrenovy pyramidy, kde místo pokladů našel arabský nápis starý přes tisíc let: „*Pán Muhammad Ahmad, kameník, ho otevřel; a pán Othman navštívil tento (otevřený) a král Alí Muhammad jako první (od začátku) do uzavření.*“⁵⁸ V dalších staletích zájem Arabů o egyptské památky opět upadal. Nová vlna pozornosti se vzedmula ve 20. století, kdy se můžeme setkat se srovnáním panovníka (či jiného vůdce) s faraonem.

4.2 Evropa objevuje Egypt

S rozpadem jednotného staroegyptského impéria a střídáním nadvlád se jednotlivé svatostánky proměňovaly v závislosti na vládnoucím režimu. Řekové a Římané je přizpůsobovali svému panteonu, křesťané je ničili coby pohanské,

---

spojili s příběhem o bohyni jitra Éós a jejím synovi Memnonovi, který s východem slunce naříká. Francouzští vědci podivné zvuky objasnili s tím, že jde o akustický jev způsobený teplotní změnou vzduchu mezi uvolněnými kameny. Později byly tyto mezery ucpány a sochy tak již nadále „nenaríkájí“. Přesto se o nich dodnes hovoří jako o zpívajících kolosech. Fagan, Brian M. *Oloupený Nil*. Mladá fronta: Praha 2001. Část první: Hroby, turisté a poklady, 32. Burleighová, Nina. *Fata Morgána: Napoleonovi vědci a odhalení Egypta*. BB/Art: Praha, 2009. Kapitola 8: Umělec, s. 184.

⁵⁷ Fagan, Brian M. *Oloupený Nil*. Mladá fronta: Praha 2001. Část první: Hroby, turisté a poklady, s. 36.

⁵⁸ Reeves, Nicholas. *Starověký Egypt: Kronika velkých objevů*. Academia: Praha 2006. Část I.: Zrození zájmu, s. 24.

případně využívali sarkofágy jako křtitelnice. Konečně muslimové brali kamení pro stavbu vlastních domů a mešit.⁵⁹ Z toho jednoznačně vyplývá, že celé generace obyvatel Egypta nevěnovaly památkám pozornost, což umožnilo jejich pohřbení v písku, rozebrání pro stavební účely nebo pozdější kupčení s jednotlivými úlomky a poklady.

Od renesance se Evropané vydávali na poutě do Svatých míst a jiné dobrodružné výpravy, které je často přivedly i do Egypta. Památky byly zaváté pískem, kultura zapomenuta, mytologické výjevy na reliéfech byly považovány za historická fakta, která naváděla cestovatele k přehánění a vytváření báchorek, vykreslujících krutost faraonů a tvrdou otrockou práci na pyramidách, kterou dokládali i prací Hérodota⁶⁰ či biblickými příběhy.⁶¹

Počátky skutečné egyptologie jsou zpravidla spojovány s Napoleonovou výpravou započatou roku 1798, kdy součástí jeho vojenské expedice byla i početná komunita vědců a odborníků z různých oborů.⁶² Nejvýznamnějším

---

59 Burleighová, Nina. *Fata Morgána: Napoleonovi vědci a odhalení Egypta*. BB/Art: Praha, 2009. Kapitola 8: Umělec, s. 170.

60 „Otec dějepisu“ navštívil Egypt v 5. století před Kristem, kdy byla stará egyptština ještě živým jazykem. Jeho vyprávění a popisy historických událostí byl považován dlouhou dobu za směřodátne. Hérodotos sám však připouštěl, že jeho historické líčení je založeno na mýtech a legendách. Jeho následovníci tuto poznámku vesměs ignorovali. Fagan, Brian M. *Oloupený Nil*. Mladá fronta: Praha 2001. Část první: Hroby, turisté a poklady, s. 19-22.

61 Pyramidy měly být Josefovými sýpkami na obilí. *Ibid.* Část první: Hroby, turisté a poklady, s. 36.

62 Francouzi uvažovali o podobné akci již od poloviny 18. století, ale vnitřní problémy a následně Velká francouzská revoluce zapříčinily, že se k Egyptu obrátila pozornost až tak pozdě. Francouzská vláda dostávala výzvy k výpravě do Egypta ze strany diplomatů, obchodníků i

nálezem, od kterého se odvíjely další objevy, byla v roce 1799 Rosettská deska s trojjazyčným nápisem, na kterou náhodou narazili inženýři mapující terén. Její důležitost si uvědomovali i Britové, kteří francouzskou expedici porazili a zajistili si tak trvalý vliv nad Egyptem. Kapitulační smlouva z roku 1801 ustanovila, že se Rosettská deska stala válečnou kořistí Velké Británie. Díky kopiím a odlitkům se podařilo definitivně rozluštit hieroglyfické písmo až Jean François Champollionovi.⁶³ Tím se otevřela cesta k pečlivé dokumentaci nápisů na zdech chrámů, artefaktů a pyramid i k překladu papyrů a ostrak z archivů. Znalost jazyka umožnila vyvrátit mýty a domněnky o starověké civilizaci, které kolovaly již od dob řeckých historiků.

Pro lepší organizaci práce byl nedlouho po příplutí expedice do Egypta založen Egyptologický institut v Káhiře.⁶⁴ Ten si vytyčil v zakládající listině tři

---

politiků s tím, že „nepatří nikomu“. Expedice byla pečlivě naplánovaná, avšak její načasování nebylo nejvhodnější, což dokládá i konečný Napoleonův úprk zpět do Francie a převrat, který následoval. Více informací k tématu viz. Burleighová, Nina. *Fata Morgána: Napoleonovi vědci a odhalení Egypta*. BB/Art: Praha, 2009.

63 Díky odlitkům se dostaly kopie nápisů z Rosettské desky na všechna významná jazykovědná pracoviště v Evropě a nastal boj o to, komu se jako prvnímu podaří písmo rozluštit. Ačkoli je finální zásluha připisována Champollionovi, již před ním vystoupila celá řada lingvistů se svými teoriemi a svými kousky skládačky. Originál Rosettské desky je dnes uložen v Britském muzeu. Do Paříže byla zapůjčena až roku 1973, v Egyptě ještě vystavována nebyla.

64 Vyčerpávajícím výsledkem mnohaleté práce francouzské vědecké mise pak bylo dílo *La description de l'Égypte*, které bylo vydáváno v letech 1809-1828 ve třiatdvaceti svazcích, doplněných mapami, rytinami a malbami.

Významnou monumentální prací je také dílo sira Johna Gardenera Wilkinsona *The Manners and Customs of Ancient Egyptians* (1837), který se zaměřil na život starých Egyptanů, jejich zvyky a rituály. Oprostil se od tradičních zdrojů a čerpal z původních pramenů - byl velkým znalcem hieroglyfického písma a koptštiny. Fagan, Brian M. *Oloupený Nil*. Mladá fronta: Praha 2001. Část třetí: Hon na památky minulosti, s. 230-231.

Další pojednání o starém Egyptě vycházející z přímých pramenů je *Ägypten und ägyptisches Leben im Altertum* (1885) z pera Adolfa Ermana. *Ibid.* s. 287-288.

cíle: „(1) Pokrok a šíření osvěty v Egyptě. (2) Výzkum, studium a publikace průmyslových, historických a přírodních jevů v Egyptě. (3) Institut vysloví svůj názor na všechny otázky, o kterých se s ním vláda bude chtít poradit.“⁶⁵ Dokument je dokladem toho, že si expedice nechtěla pouze přivlastnit nálezy a podmanit si egyptské obyvatelstvo, ale že chtěla svou činností přispět ke vzdělání místních obyvatel. Členové institutu se neřadili k politikům, kteří měli vesměs méně vznešené cíle.

V 19. století se v Evropě zrodil nový umělecký směr, romantismus, který měl v oblibě exotická prostředí obestřená tajemstvím. Takovým místem byl i Egypt.⁶⁶ Aby si sběratelé přišli na své, přistupovalo se i k drastickým metodám, jako bylo užívání dynamitu⁶⁷, výseky reliéfů z původního umístění apod.

Z následující ukázky je zřejmý postoj Muḥammada °Alího k památkám: „Ale povězte mi,“ dodal (bej), „to máte v Evropě takovou nouzi o kameny (...), že je musíte dovážet až odtud?“ Odpověděl jsem mu, že máme spoustu kamenů, ale myslíme si, že ty egyptské jsou lepší. „Oho,“ odpověděl, „to je možná proto, že v

---

65 Institut v Káhiře vznikl dle pařížského modelu. Vědci kromě knihoven zřídili laboratoře, observatoř, dílny a začali shromažďovat a třídit materiál, který jim země poskytla. Každých deset dní pak vycházel časopis *La Décade Égyptienne*, který byl výběrem z odborných referátů. Burleighová, Nina. *Fata Morgána: Napoleonovi vědci a odhalení Egypta*. BB/Art: Praha, 2009. Kapitola 4: Institut, s. 82, 86.

66 Sám Napoleon, byť archeologické výkopy ignoroval, kalkuloval s emoční silou, kterou vzbuzovaly pyramidy a chrámy v Evropanech. Snad i proto opustilo tolik památek v 19. století Egypt. Zmiňme jen obelisky na Place de la Concorde v Paříži, na Viktoriině nábřeží v Londýně nebo v newyorském Central Parku.

67 Na tomto poli proslul mimo jiné Giovanni Battista Belzoni nebo William Howard Vyse.

*nich možná inšá'lláh najdete zlato!*⁶⁸ Muḥammad ʿAlī, stejně jako turečtí vládci před ním, se o minulost nezajímal. Poklady pro něj byly politickým nástrojem, kterým mohl obdarovávat diplomaty a sběratele.⁶⁹ Veškeré vykopávky teoreticky podléhaly vůli paši, který uděloval fermany, ale v realitě nebylo vůbec těžké povolení získat.⁷⁰ Howard Carter se vyjádřil takto: „*Cokoli se vám zalíbilo, od skaraba po obelisk, jste si přivlastnili, a když došlo ke sporu s bratrským výkopcem, složili jste ho puškou.*“⁷¹ Výsledkem takového přístupu bylo, že Egypt opustily nejen drobné šperky, mumie a sošky, ale i celé síně z chrámů, vysekané reliéfy či sochy v životní velikosti. Příkladem může být slavný zvěrokruh z Dendery, který si odvezli Francouzi.⁷²

4.3 Lesk a sláva, nálezy a poklady

Uvádět všechny expedice a jimi nalezené poklady by bylo vyčerpávající a odvádělo by nás od tématu. Proto se omezíme jen na ty, které mají spojitost s historickými romány Naḡība Maḡfūze.

---

68 Citováno dle: Belzoni, G. B. *Narrative of the Operations and Recent Discoveries within the Pyramids, Temples, Tombs, and Excavations, in Egypt and Nubia*. Reeves, Nicholas. Starověký Egypt: Kronika velkých objevů. Academia: Praha 2006. Část I.: Zrození zájmu, s. 20.

69 Fagan, Brian M. *Oloupený Nil*. Mladá fronta: Praha 2001. Část třetí: Hon na památky minulosti, s. 220.

70 *Ibid.* Část první: Hroby, turisté a poklady, s. 86.

71 *Ibid.* Část první: Hroby, turisté a poklady, s. 86.

72 Zvěrokruh zobrazuje nebeský Egypt, který byl ve starém Egyptě považován za reálný obraz pozemského světa a dokládal jejich znalosti spjaté s astrologií i magickou hodnotu přisuzovanou hvězdám a jejich poloze na obloze.

„*Druhdy to byla země hodná obdivu, dnes je zemí hodnou studia.*“⁷³

Napoleonova výprava odstartovala vlnu zájmu jak vědeckého, tak čistě obchodního. Mezi Araby se našly celé klany, které se pohybovaly na trhu se starožitnostmi. Jedna taková rodina pocházela z Kurny, vesnice ležící v blízkosti Údolí králů vybudované na skalách, kde byli pohřbeni hodnostáři a kde se našel i hromadný hrob faraonů. Jejich obydlí se nacházela u ústí skalních hrobů, dle Belzoniho žili mezi „*rukama, nohama a lebkami*“, které pro ně byly srovnatelné s kostmi dobytka.⁷⁴ Přítomnost kosterních pozůstatků v nich nevyvolávala žádné emoce, necítili respekt k zemřelým a rozhodně je nevnímali jako své předky. Nutno však dodat, že Evropané se nechovali o nic lépe. Navíc u nich převládala závist a touha po kořisti. Když Giovanni Battista Belzoni opouštěl Egypt, cítil úlevu, protože „*si nestěžuji na Turky nebo Araby obecně, ale na některé Evropany, kteří v té zemi jsou a jejichž chování a způsob myšlení jsou hanbou lidské přirozenosti*“.⁷⁵

Postupně se probouzely hlasy požadující zastavení drancování památek. Výsledkem byla vyhláška o jejich ochraně (1835)⁷⁶ a konečně založení muzea v

---

73 Z hesla o Egyptě, *Encyklopedie* od Diderota a d'Alemberta. Burleighová, Nina. *Fata morgána: Napoleonovi vědci a odhalení Egypta*. BB/Art: Praha, 2009. Kapitola 4: Institut, s. 71.

74 Fagan, Brian M. *Oloupený Nil*. Mladá fronta: Praha 2001. Část druhá: Největší zloděj ze všech, s. 147.

75 *Ibid.* Část druhá: Největší zloděj ze všech, s. 207.

76 Založení bylo reakcí na otevřený dopis Champolliona egyptské vládě, ve kterém se ohrazuje proti ničení archeologických lokalit, plenění hrobů a kupčení se starožitnostmi.

Būlāqu z podnětu ředitele egyptských památek⁷⁷ Augusta Marietta (1863). Vykopávky vedené z jeho pověření objevily mimo jiné hroby faraona Kamose a jeho matky Ahhotep. Ironicky vyznívá příhoda z roku 1867, kdy po špercích zatoužila císařovna Evženie. Chedív Ismā'īl jí je přislíbil, ale narazil na odpor Marietta, který prohlásil, že právoplatným majitelem pokladu je pouze a jen Egypt.⁷⁸ Mariette se také zasloužil o to, že sami Egyptané získali přístup k archeologickým pracím. Jelikož se vedlo až 35 výkopů současně, bylo nemyslitelné, aby na každém z nich působil kvalifikovaný Evropan. Proto na práce dohlíželi raisové z řad místních obyvatel, kteří tak získali v krátkém čase znalosti nutné k výkopům a cit k vlastnímu národnímu bohatství.⁷⁹

*„Po staletí se skrývaly
v hlubinách egyptské země,
v tichu a bez naděje
propadaly prázdnu mistrné jamby.*

Ted' pryč je ten čas,

---

77 Funkci zastával od roku 1858 až do své smrti roku 1881. Pohřben je v blízkosti Káhirskeho muzea.

78 Reeves, Nicholas. *Starověký Egypt: Kronika velkých objevů*. Academia: Praha 2006. Část II.: První archeologové, s. 52.

Jiná verze popisuje, že se šperků z mumie zmocnil guvernér a zaslal je darem pašovi. Mariette se rozzuřil, zásilku zadržel a náhradou za ni předložil pašovi skarabea a náhrdelník. Fagan, Brian M. *Oloupený Nil*. Mladá fronta: Praha 2001. Část třetí: Hon na památky minulosti, s. 246.

79 Reeves, Nicholas. *Starověký Egypt: Kronika velkých objevů*. Academia: Praha 2006. Část II.: První archeologové, s. 52.

*moudří muži ze severu přišli
a přerušili smrtelný spánek jambů-
Jejich žertovné tóny
zas vrátí nám veselí a ruch,
život a smích (...)*⁸⁰

Roku 1879 byl v Egyptě vyhlášen státní bankrot. Správu nad financemi (a po roce 1882 i správu vojenskou) převzala Velká Británie. Oblasti kultury, práva, vzdělání a archeologie řídila Francie. Roku 1881 převzal úřad po Mariettovi Gaston Maspero, kterému všichni předpovídali zářnou kariéru.⁸¹ Zastával názor, že muzea jsou jedna velká rodina a všechna si zaslouží reprezentativní sbírku starožitností.⁸² Do kupčení se zapojili ve velké míře i Arabové: „*V posledních více než deseti letech panovalo podezření, že thébští Arabové (...) našli královský hrob. Předměty velké vzácnosti a stáří každoročně přiváželi do Evropy ti, kteří je zakoupili od místních překupníků.*“⁸³ Objevem hromadného královského hrobu proslula rodina ʿAbd ar-Rasūlů, kteří v dalších letech patřili k předním raisům. Když se objevené mumie převáželi na lodích po Nilu do Káhiry, stáli vesničané

---

80 Z básně *Hérónovy Minijamby*. Konstantin Kavafis, Alexandrie, listopad 1892. Dostálová, Růžena; kol. *Papyrologie*. Karolinum: Praha, 2006. s. 5.

81 Masperova politika vedení vykopávek byla taková, že poskytoval stále více koncesí mezinárodním misím s tím, že poklad nezůstával jako celek v Egyptě, ale byl dělen mezi nálezce a muzeum, což dovedlo do země celou řadu bohatých dobrodruhů, padělatelů a obchodníků se starožitnostmi. Reeves, Nicholas. *Starověký Egypt: Kronika velkých objevů*. Academia: Praha 2006. Část III.: Slavná léta, s. 62.

82 *Ibid.* Část IV.: Faraonové a smrtelníci, s. 142.

83 Citováno dle: Edwardsová, Amelia B. *Illustrated London News*. *Ibid.* Část III.: Slavná léta, s. 64.

podél řeky a oplakávali vzdalující se mumie - své slavné předky.⁸⁴ Anebo zdroj příjmů...

Roku 1903 byla nalezena jediná soška s podobou faraona Chufua, i když někteří egyptologové se domnívají, že jej zpodobňuje i Velká Sfinga.⁸⁵ V roce 1912 byla objevena dílna sochaře Thutmose z 18. dynastie a v ní busty královny Nefertiti v různých fázích dokončení, které posloužily jako inspirace pro umělce a literáty v dalších letech.

Po válce se pokračovalo jednak ve výkopech⁸⁶, jednak v tahanicích o nalezené starožitnosti. Vrcholem sporů se stalo objevení Tutanchamonovy hrobky roku 1922, které zasáhlo širokou veřejnost a zaplnilo na dlouhé týdny přední stránky novin a konečně dalo vzniknout pověře o pomstě faraonů. Objevování a příliv zvědavců sledoval se zájmem i Nağīb Mağfūz. V jeho generaci vyvolal objev pýchu a touhu poznat faraonskou minulost. Tutanchamonův poklad zaměstnal Howarda Cartera na deset let; přesně tak dlouho trvalo vyklizení hrobky a evidence jejího obsahu. Objev měl vedle vědecké hodnoty spoustu vedlejších

---

84 Fagan, Brian M. *Oloupený Nil*. Mladá fronta: Praha 2001. Část třetí: Hon na památky minulosti, s. 256.

85 K takovému názoru se kloní například Nicholas Reeves.

86 Pro dílo Nağība Mağfūze byly ještě významné vykopávky v oblasti Amarny - někdejšího sídelního města faraona Achnatona, kterému se později také věnoval.

efektů: zejména další vlnu egyptomanie. Egypt se stal stylem života. Ovlivnil módu, architekturu, hudbu⁸⁷, film a konečně literaturu.

Maḥfūz dějiny miloval. V době objevu mu bylo 11 let, to znamená, že jak dospíval, mohl krok za krokem a z bezprostřední blízkosti sledovat hemžení okolo Egyptského muzea v Káhiře, kde byly vystaveny největší skvosty. Mohl si učinit představu o životě v minulosti, vtisknout si ji do paměti a později zakomponovat do svých románů.

Egyptané už nestáli o zásahy zvenčí. Nechtěli, aby o památkách z dob předků, které jako takové konečně začali vnímat, rozhodovali jiní. V roce 1936 byla zavedena nová pravidla dělení, která odradila celou řadu archeologických společností od pokračování prací v Egyptě. Začali se profilovat egyptologové z řad místního obyvatelstva. Konečně i oni, děti Nilu, toužili poznat své dějiny, své kořeny.

---

87 Při příležitosti otevření Suezského průplavu podnítil chedív sepsání opery Giuseppe Verdiho Aida, na jejímž libretu se podíleli Auguste Mariette a Camille du Locle. Díky Mariettovi se opeře dostalo odborných rad ohledně kostýmů a kulis.

5. TEORETICKÉ ZÁZEMÍ

HISTORICKÉ NARATIVNÍ TVORBY

V této části se budeme věnovat vývoji historického tématu v literatuře. Jelikož jde však o pole velmi široké, omezíme se na pouhou výseč, která zahrnuje převážně francouzskou literaturu, která je nám nejbližší. Různé školy literární teorie a kritiky rovněž umožňují rozmanité pohledy na dílo, autora a jeho náměty. Proto i zde vybereme pouze některé přístupy z francouzské a české literárně-vědné tradice.

5.1 Mýty, legendy, historie

Předtím, než se začalo s historickou tematikou kalkulovat jako dobrým námětem pro román, neexistovalo dělítko mezi tím, co je skutečná historie a tím, co už je za hranicí reality. Veškerá díla, která se vztahovala k minulosti, byla brána vážně; platilo známé „co je psáno, je dáno“. Nikoho ani ve snu nenapadlo, že by si autor mohl být jen sebemenší detail přimyslet. Následkem toho trvalo dlouhou dobu, než se historie coby věda zbavila mytologizujících příměsí, velikášství a legend.

Mezi jednotlivými národy probíhala vždy interakce a ovlivňování, spolu s vojenskými výboji se šířily vlivy kulturní (např. Alexandr Veliký a helénská kultura). Historické události měly vliv na to, co bylo obsahem uměleckých děl.

Skutečné postavy se stávaly hlavními hrdiny příběhů a postupně je ovinula aureola božství, jakási legenda.⁸⁸ Můžeme říci, že některé osobnosti (Jan Hus, Napoleon) či některé události (bitvy na Bílé Hoře, u Waterloo) se stávají předmětem kultu, jsou nositeli národních tradic, jsou to symboly, které národ spojují; lidé do nich vkládali své vášně, touhy, promlouvali jejich ústy.⁸⁹ Vedle jednoznačně kladných postav se do paměti národa dostaly i postavy a události negativní (Jidáš, bitva u Slavkova). Může se stát, že se takový symbol dostane i do pořekadel a přirovnání (kamenná tvář sfingy, nevěřící Tomáš). Pohled na jednotlivé postavy nebo události se pak může měnit v závislosti na dobovém kontextu (opět Napoleon, Jan Žižka).⁹⁰ Nemůže se však stát, že bychom v případě literárních postav změnili jejich jednou daný osud, který je pevně vymezen rámcem díla.⁹¹

Podobného charakteru může dosáhnout i stavba - v evropské kultuře hrad, v egyptské pyramida. Monumenty jsou často spjaty s mýty, legendami, je jich užito jako kulis k povzbuzení národního (sebe)vědomí. Jsou prostředkem jak propojit minulost s přítomností a oživit to, co za léta pohaslo.⁹² Nil, i když není lidským

---

88 Ve Francii se takovou legendou stala Velká francouzská revoluce, kde hrál hlavní roli kolektiv. Francie se stala inspirací pro vzestup národních hnutí po celém světě; revoluce, boj za samostatnost, ústavu, demokracii - to byly nové podnětné náměty pro spisovatele celého světa.

89 Krejčí, Karel. *Sociologie literatury*. Grada Publishing: Praha, 2008. Kapitola 2: Vzájemná závislost jevů kulturních a společenských, s. 56-57.

90 *Ibid.* Kapitola 13: Literární tradice, s. 138; kapitola 14: Literární typy, s. 140-143.

Pohled se změní, pokud bude bitvu u Waterloo popisovat příslušník francouzské / pruské armády, generál nebo pěšák, rolník, sám Napoleon, člověk zcela nezúčastněný.

91 Umberto Eco se nicméně obává, že možnosti hypertextu by mohly učinit literární postavy mlhavé a pohyblivé. Eco, Umberto. *O literatuře*. Argo: Praha, 2004. O některých funkcích literatury, s. 15-16.

92 Hodrová, Daniela; kol. *Poetika míst*. H&H: Praha, 1997. Hrady a jejich zříceniny, s. 37.

výtvořem, je díky své roli staven také do pozice monumentu, na který se vážou legendy a mýty, který propojuje generace a vytváří kolektivní vědomí. Mýty jsou doprovázeny rituálem, který je také sdíleným prvkem v rámci jedné společnosti.⁹³

Mýtus charakterizoval ve své *Poetice* již Aristoteles jako narativní strukturu se zápletkou, fabuli, která je opakem k označení logos.⁹⁴ V době humanismu získal pojem negativní konotace, kterých se zbavil až s nástupem romantismu, kdy se stal oblíbeným prostředkem k vytváření románového rámce. Roland Barthes tvrdil, že mýtus je vlastně zformulovaný význam, myšlenka.⁹⁵ Je to příběh, který se pohybuje mezi tím, co je známé a tím, co je neznámé. Claude Lévi-Strauss pojímá mýtus jako žánr mezi pohádkou a detektivkou.⁹⁶ V mýtu nenarážíme jen na věci z reality, ale nacházíme v něm bohy, antropomorfní zvířata, chiméry...⁹⁷ Běžné jsou mýty o stvoření světa, kde je snahou zodpovědět na otázky lidské existence, na které nalézt odpovědi je z racionálního hlediska obtížné, ne-li nemožné. Jednání jednotlivých protagonistů může být motivováno božskou inspirací, nebo našeptáváním temných sil. Může zde hrát hlavní roli osud, předpověď, kletba. Je jen na autorovi, jak příběh pojme a jakým směrem nasměřuje čtenáře. Je jen na čtenáři, jak se rozhodne příběh interpretovat a jak popustí uzdu své vlastní fantazii.

---

93 Wellek, René; Warren, Austin. *Teorie literatury*. Votobia: Praha, 1996. s. 269.

94 *Ibid.* s. 269.

95 Gordimer, Nadine. Editor: Hallengren, Anders. *Nobel Laureates in Search of Identity and Integrity: Voices of Different Cultures*. E-kniha pro Kindle, 2006. Writing and Being, s. 22.

96 *Ibid.* Writing and Being, s. 22.

97 *Ibid.* Writing and Being, s. 23.

Právě kvůli atraktivitě vlastní interpretace obsahu zůstává žánr mytologicky pojatého díla oblíben.

Historická fikce je příběh zasazený do určité doby na konkrétní místo, zpravidla založený na skutečných podkladech. Takové dílo se snaží o přesné zachycení dané epochy s jejími mravy, sociálním a politickým zázemím, dobovým koloritem. Svým založením a záměrem tíhne k realismu a romantismu. I přes to, že postavy v něm vykreslené mohou být autentické, hlavní hrdinové často představují rysy nebo záměry autora.

Za zakladatele a klasika historického románu je považován sir Walter Scott, který inspiroval mimo jiné i Maḥfūze.⁹⁸ Scott jako první užil historické umístění děje nejen jako kulisu pro vykreslení aktuálních problémů, ale jako specifické prostředí, ze kterého lze samotný příběh čerpat.⁹⁹ Lion Feuchtwanger trefně vyjádřil to, co pro něj historický román představoval, totiž *„viděl v „historickém oděvu“ vždy stylistický prostředek k nejjednoduššímu dosažení iluze reality. Domníval se, že v protikladu k historikovi má autor historických románů plné právo dát přednost výmyslu, který podporuje iluze, před pravdou, která iluze*

---

98 Některí literární historikové se však brání označení román a dávají přednost pojmu romance s tím, že zatímco román se snaží podat obraz skutečného života, romance vzletně popisuje události, které se nikdy nepříhody. Navazuje na středověkou literaturu („romans de gestes“) a jako nový prvek přináší hlubší psychologii postav. Při líčení kulisy a prostředí vytváří autor v romanci „poetickou enklávu“, kde se přehlíží fakta. Wellek, René; Warren, Austin. *Teorie literatury*. Votobia: Praha, 1996. s. 307.

99 http://en.wikipedia.org/wiki/Historical_novel (25. 10. 2011).

narušuje.¹⁰⁰ Historický román je podle Feuchtwangera „většinou věrohodnější, důslednější, působivější a živější než čistý, exaktní výčet historických skutečností.“¹⁰¹ Platnost následujícího výroku o Walteru Scottovi se dá lehce vztáhnout i na autory jiné, včetně Nağība Mağfūze, který se jím ostatně inspiroval: „Ztvárňuje (Scott) dějiny tak, že jejich nepřetržitý tok lze zřetelně sledovat až do současnosti a pak dále až do budoucnosti.“¹⁰² Scottovský historický román je vnímán jako zápas dvou duchovních světů¹⁰³, dobra a zla. Scott si ze středověkého materiálu vybral rytířský zápas, přírodní scenérie a gotickou architekturu.¹⁰⁴ Romantismus jeho díla spočívá v jeho těsném sepětí s rodnou půdou a místním cítěním. K věrohodnosti popisu konkrétního prostředí je totiž nutný emocionální stimul, který ve spisovateli probouzí vášně.¹⁰⁵ Tento jev - vztah autora k zemi - hraje klíčovou roli i u Mağfūze, který na rozdíl od Scotta Egypt jako místo děje nikdy neopustil.

---

100 Veselý, Jiří. Doslov ke knize: Feuchtwanger, Lion. *Lišky na vinici*. Odeon: Praha, 1980. Doslov, s. 699.

101 *Ibid.* Doslov, s. 699.

102 *Ibid.* Doslov, s. 699.

103 Sýkora, Michal. *Vize řádu světa v moderní próze*. Pistorius: Příbram, 2008. Kapitola III: Když doba přeje různým formám potrhlosti, s. 178.

104 Stranou zůstával duchovní život uvnitř klášterů; církevní preláti byli vykresleni dle tradičních vzorů.

105 Beers, Henry A. *A History of English Romanticism in the 19th Century*. E-kniha pro Kindle. Chapitre I: Walter Scott.

Historický román se dočkal největšího rozkvětu v době romantismu v 19. století¹⁰⁶, i když již dříve můžeme na ojedinělé příběhy odehrávající se v minulosti narazit (často v kombinaci s mytologickými prvky). Svou formou plně vyhovoval boji proti principům klasicismu, rozbíjel zásadu tří jednot, umožnil sledovat osudy hrdinů v širším místním i časovém plánu. Historický román imituje orální literaturu a už výběrem tématu si upravuje fakta ku prospěchu požadovanému záměru.¹⁰⁷

5.2 Sociologie literatury

Každé dílo je vždy utvářeno faktory prostředí a zakotvením v obecných společenských, politických, ekonomických a náboženských podmínkách. Tyto vnější vlivy jsou doprovázeny individuálním přístupem autora, jeho osobností a přínosem.¹⁰⁸ Ze sociologického pohledu je literatura chápána jako součást širšího kulturněhistorického a společenského kontextu, kdy jsou brány v potaz doba, prostředí, ve kterém literatura vzniká a čtenářská obec, na kterou působí.¹⁰⁹ Literatura je svého druhu paměť národa, která sdružuje kulturní modely a jejich

---

106 Například Victor Hugo - *Chrám matky boží v Paříži*, Lev Nikolajevič Tolstoj - *Vojna a mír*, Honoré de Balzac - *Lidská komedie*. Za vůbec první romantický historický román je pokládán *Cinq-Mars* od Alfreda de Vignyho z roku 1826.

107 Sýkora, Michal. *Vize řádu světa v moderní próze*. Pistorius: Příbram, 2008. Kapitola III: Když doba přeje různým formám potrhlosti, s. 178.

108 Wellek, René; Warren, Austin. *Teorie literatury*. Votobia: Praha, 1996. s. 99-101.

109 Za zakladatele sociologie literatury je považován Hippolyte Taine, který zformuloval základní tezi o prvotních třech silách - prostředí, rase a chvíli (milieu, race, moment), kterou jeho žáci a pokračovatelé rozvinuli. Na základě této teorie se vykládá i odlišnost literatury arabské od evropské a její vnímání čtenáři. Krejčí, Karel. *Sociologie literatury*. Grada Publishing: Praha, 2008. Předmluva (Pospíšil, Ivo; Zelenka, Miloš), s. 18; Kapitola 5: Sociologická metoda ve vývoji literární vědy, s. 65.

vztahy, což znamená, že do svého korpusu pojímá i literaturu druhořadou, pokleslou.¹¹⁰ Přispívá k formování a upevňování jazyka, čímž vytváří konkrétní komunitu, která je obeznámená s možnostmi, které daný jazyk poskytuje, s jeho fungováním a pravidly.¹¹¹ Hlavní funkcí literatury je funkce estetická, avšak může na sebe vázat i funkce vedlejší, ovlivněné dobou vzniku a smýšlením autora. Může se tak lehce stát dílem tendenčním, majícím za cíl podpořit / vyvrátit nějakou myšlenku (politickou, náboženskou, morální). Pakliže taková tendence pomine, zůstane z díla jen estetická složka. Tendenční charakter může znovu nabýt za podmínek obdobných v jiném kontextu. Motiv vzpoury proti vládnoucí vrstvě bude obdobně vnímán v době, kdy dochází k protivládním demonstracím a státním převratům, zatímco v době stability a klidu je možné, že bude dílo pro svou tendenčnost odsunuto do pozadí.

Sociologové kladou důraz na vliv tradice při vytváření národních kultur, přičemž jádro je třeba vidět ve společném vědomí. Toto vědomí je tvořené představami, které vzešly z konkretizace a vzájemného působení všech děl v tomto korpusu.¹¹² Zároveň může mít tradice retardační účinek na estetickou percepci díla (jinou v každé kultuře),¹¹³ jelikož očekávání jistých modelů může zapříčinit

---

110 *Ibid.* Předmluva (Pospíšil, Ivo; Zelenka, Miloš), s. 18.

111 Eco, Umberto. *O literatuře*. Argo: Praha, 2004. O některých funkcích literatury, s. 9.

112 Krejčí, Karel. *Sociologie literatury*. Grada Publishing: Praha, 2008. Předmluva (Pospíšil, Ivo; Zelenka, Miloš), s. 23.

113 Proto jsou některá díla vnímána stále kladně a jako esteticky hodnotná, jelikož tvoří tradiční součást kolektivního vědomí i přes vývojové tendence literárního vnímání a kritiky. *Ibid.* Předmluva (Pospíšil, Ivo; Zelenka, Miloš), s. 23.

zklamání, není-li naplněno. V rámci historického románu vezměme za příklad konkrétní událost, kterou mohou dvě antagonistické strany interpretovat v rámci své kulturní tradice odlišně. Z tohoto důvodu se historické prvky v krásné literatuře (někdy i té odborné) mění na fikci, která může přerůst v mýtus.¹¹⁴ Konvenci se těší i některé postavy (moudrý král Šalamoun), které tak připomínají spíše stereotypní kontury, než skutečné bytosti.

Estetický účinek díla je odsunut do pozadí také v případě, kdy je hlavním cílem autora apelovat na čtenáře a předat konkrétní ideu. V takové literatuře je estetično jen rámcem; přestává platit pravidlo „umění pro umění“ („l'art pour l'art“), a uplatňuje se „umění pro život“.¹¹⁵ Může se však stát, že zatímco pro jednoho čtenáře má efekt estetický, pro druhého může mít tendenční nebo dokonce oba. V případě historických románů Naġība Maġfūze se můžeme přiklonit k poslední tezi, jelikož starý Egypt jako kulisa a samotný příběh, ve kterém nechybí napětí, zápletka, láska, jsou pro čtenáře neznajícího poměry v zemi romány, které se podobají stovkám jiným. Ten, který vidí za událostmi a v intrikách symboly

---

K tomu dodejme, že k přehodnocení estetické hodnoty může dojít i se změnou společenskou či politickou; pro příklad nemusíme chodit daleko, stačí zmínit budovatelský román a jeho vnímání před a po roce 1989. Jiné vnímání díla může být i z pozice literárního kritika na straně jedné a čtenáře na straně druhé (viz. například polemika nad dílem Michala Viewegha). S komercializací literatury a odbytem na knižním trhu je spojena i pozice spisovatele. Honba za úspěchem může vést k degradaci literatury na tržní zboží a „pásové“ výrobě brakových románů.

114 *Ibid.* Předmluva (Pospíšil, Ivo; Zelenka, Miloš), s. 24.

Problém nastává, je-li taková smyšlenka přijata společností jako historický fakt, jako příklad uveďme dlouho panující názor o stavbě pyramid a roli otroků, jak jej „zakořenil“ do tradice Hérodotos ve svých *Dějínách*.

115 Krejčí, Karel. *Sociologie literatury*. Grada Publishing: Praha, 2008. Kapitola 8: Vliv společenského prostředí na jednotlivé složky literárního díla, s. 101-102.

(zejména samotní Arabové, kterým byly romány primárně určeny), je může číst tendenčně, s národním apelem. Rozdílně budou díla nazírat i literární kritikové z různých zemí a v různých dobách.

5.3 Zrod francouzského historického románu

Velkého ohlasu se historická tematika dočkala ve Francii, jelikož plně vyhovovala romantickému pojetí literatury, i když i tady někteří autoři podléhali ideologickým tlakům. Změny, kterými Francie na konci 18. století procházela, si vynutily nový pohled na umění. Od děl určených omezené skupině intelektuálů, které byly filozoficky laděné a korelovaly s historickými pracemi, se takřka ze dne na den přešlo k dílům obracejícím se ke konkrétnímu vkusu čtenáře, který již nemusel patřit k elitě.¹¹⁶ V této době se rodí také skutečná literární věda, která vedle samotného díla zkoumá i jeho historické zázemí a s definitivní platností opouští *Poetiku* Aristotela.

Alfred de Vigny, který se jako první z romantiků pokusil o historický román ve stopách Scotta, podřídil dílo mravnostním pravidlům. Oproti Scottovi však postavil děj okolo reálných postav, nikoli fiktivních. Na druhou stranu se vzdálil historické skutečnosti a nezamýšlel popsat reálná fakta. Postavy bere jako

---

116 S Velkou francouzskou revolucí došlo k přeskupení společenských a sociálních tříd, k moci se dostaly muži z nižších vrstev společnosti, školy přijímaly i sociálně slabé žáky...

ztělesnění mravního principu, celek jako filozofii dějin a mravů.¹¹⁷ Je zastánce myšlenky, že pravdivost nespočívá v detailech, ale ve vystižení obecného charakteru epochy.¹¹⁸ Podobný přístup jako Vigny zvolil i Maḥfūz; nevěnoval pozornost faktům v jejich detailech, z dějin si vybral rámcové prvky a skutečné hrdiny, které obklopil postavami fiktivními. Jeho díla jsou protkána mravnostními principy a filozofickými otázkami. Dílo tak o to více odpovídá francouzské romantické škole, která se nebojí klást otázky po legitimitě panovníka, jeho morálce a konfliktech vládnoucích tříd. Romantický hrdina prochází vnitřní krizí, probírá se pochybnostmi, snaží se skloubit lásku, ctižádost, povinnosti a politické poslání. Stejně jako se Vigny (a po něm Hugo) snaží být básník-filozof, usiluje i Maḥfūz o propojení literatury a filozofie.

S postupem času se žánr historického románu vyvíjel a proměňoval, zejména v závislosti na záměru autora.¹¹⁹ Některým posloužil jako únik z tvrdé reality a neutěšené životní situace nebo jako zástěrka pro vyjádření vlastního pocitu rozčarování z vývoje společnosti a mocensko-politických systémů.¹²⁰ Pro jiné (Alexander Dumas) byla typická nevyjasněnost autenticity zápletky. V takovém případě se autor dopouští fabulace a někdy až mystifikace, když čtenáři

---

117 Fischer, Jan O.; kol. *Dějiny francouzské literatury: 19. a 20. stol. I.* Academia: Praha, 1966. Kapitola 2: Období romantismu a kritického realismu: Romantismus: Vigny, s. 211-212.

118 *Ibid.* Kapitola 2: Období romantismu a kritického realismu: Romantismus: Vigny, s. 225.

119 Umberto Eco ve svém historickém románu *Jméno růže* uvádí do praxe teoretické postupy, které dříve sám zformuloval v teoretických literárně-kritických pracích.

120 Příkladem ojedinělého výskytu historického románu v celém díle je kniha *Faraó* z pera polského autora Bolesława Pruse, který v kulisách starého Egypta kriticky popsal otázku moci, společnosti a vládnutí. http://en.wikipedia.org/wiki/Historical_novel (přístupné 10. 10. 2011).

předkládá román, ve kterém vystupují skutečné historické osobnosti v postavení, které není ničím podloženo. Victor Hugo v románu *Devadesát tři* říká: „*Dějiny mají svou pravdu, legenda také. Pravda legendární je jiného druhu než pravda historická. Pravda legendární je výmyslem, který má budit dojem skutečnosti. Ostatně historie i legenda mají též cíl: zachytit v člověku pomíjejícím člověka věčného. (...) Historie je nutná pro porozumění celku, legenda pro poznání jednotlivostí.*“¹²¹ Tato myšlenka zcela jasně ukazuje, že historický román je prostředek, který spojuje historii a legendu v celek.

V poslední etapě vývoje historického románu dochází k demystifikaci, ale také k prolínání s fantastickou literaturou (Jules Verne). Text je obohacen pohledem čtenáře, který se stává přímým účastníkem. Autor zpravidla rezignuje na objektivitu a reálnost historických událostí.¹²²

Zvláštní kategorii historických románů tvoří práce, které postrádají fiktivní rysy a jsou plně podloženy historickými prameny. Autoři zde pracují s životopisnými a archivními materiály (Robert Graves). Pravým opakem jsou

---

121 Hugo, Victor. *Devadesát tři*. Naše vojsko: Praha, 1967. Díl třetí: Ve Vendée, Kniha první: Vendée, Kapitola 1: Lesy, s. 153.

122 Sýkora, Michal. *Vize řádu světa v moderní próze*. Pistorius: Příbram, 2008. Kapitola III: Když doba přeje různým formám potrhlosti, s. 179.

alternativní dějiny, které si pohrávají s myšlenkou „co by bylo, kdyby...“, nebo apokryfní dějiny tak, jak je v díle zobrazuje třeba Salman Rushdie.¹²³

5.4 Symbol, symbolismus a volnost interpretace

Symbolismus má své počátky ve Francii 19. století a v Evropě dosáhl největšího rozmachu na přelomu století 19. a 20. V Egyptě se dostal ke slovu až se zpožděním; všechny arabské země zažily v literatuře zrychlený, zhuštěný vývoj, pro který si Evropa vyžádala stovky let. Symbolismu v Evropě navazoval na romantismus užitím lyrických výrazů, metafor a epitet. Byl protikladem k přísně popisnému realismu a naturalismu, kde pro symboly nebylo místo. V arabské literatuře se směry spojily s tím, že autor mohl během své literární dráhy vystřídat více poloh a projít složitým stylistickým vývojem. Arabové mají velmi dlouhou tradici rýmované prózy a poezie, které těží ze zvukomalebnosti arabštiny, čímž dávají prostor přednesu a zpěvu. Lyrická tvorba je plná přirovnání, metafor a ozvláštňených obrazů, které navozují u čtenáře individuální pocity a dovolují širší interpretaci.¹²⁴

---

123 Salman Rushdie se přitom zaměřuje na postavení člověka v dějinách a vliv velkých událostí na osud jedince. *Ibid.* Kapitola III: Když doba přeje různým formám potrhlosti, s. 179.

124 Pojetí slova „symbol“ může být dvojnásobné: symbol může být synonymem pro znak, který poukazuje na něco existujícího, co zastupuje. V tomto případě je důležitá potencialita existence takové věci, nikoli její reálná existence sama o sobě. Druhé pojetí se pokouší o výklad, řešení nějaké hádanky, pátrá po neuchopitelném božském sdělení. V podstatě lze však říci, že za symbol se dá ukrýt cokoli a na základě asociace a odkazů může vzniknout celý řetězec, tudíž se původní význam ztrácí. U každého jedince je přitom takový asociativní řetězec jiný, protože ten se opírá o individuální lidskou zkušenost a poznání. Eco, Umberto. *Meze interpretace*. Karolinum: Praha, 2004. Kapitola 1: Dva modely interpretace, s. 15; Kapitola 2: Neomezená sémióza a drift: pragmatismus proti „pragmatismu“, s. 39.

Symboły v umění slouží k tomu, aby umožnily čtenáři zapojit všechny smysly a vlastní fantazii při možnosti výkladu. Symboły mohou být užity autorem tak, aby evokovaly nepřímou zcela jednoznačnou věc. Kromě uměleckého záměru mohou být pohnutky k užití symbolu politické (obava před cenzurou). Symboły lze rozdělit do několika skupin. V první by byly reálné předměty, amulety, které mají v dané kultuře specifický význam. Do druhé spadají celé události, které lze symbolicky interpretovat, i když na první pohled v nich žádná symbolika být viděna nemusí (jako v případě Maḥfūzových historických románů). Symboły jsou ve skutečnosti konvence a normy zakořeněné ve společnosti, ve vědomí jednoho národa, a proto jen jeho příslušníci mají tu schopnost symboly identifikovat a dešifrovat. V tak zvaném klíčovém románu jsou za změněnými jmény či v jiné historické době průhledně schovány zcela konkrétní osobnosti, jejichž typické rysy se projevují v chování postav.¹²⁵ Pro takovou dešifraci je však nutná znalost kontextuální, aby čtenář mohl pod zástěrku nahlédnout.

Sociální kritika odlišuje v přístupu k literatuře několik typů čtenářů, z nichž typ imaginativní prožívá dílo za užití vlastní fantazie a nechává se unášet volnými asociacemi, které jsou trojího druhu.¹²⁶ První skupina je tvořena takovými představami, které se nutně musí vybavit každému. Druhou skupinou jsou asociace generální, které působí na čtenáře obeznámené s událostmi nezbytnými k

---

125 Krejčí, Karel. *Sociologie literatury*. Grada Publishing: Praha, 2008. Kapitola 11: Literární obecnost, s. 128.

126 Vedle imaginativního typu jsou to typ spoluhráče a diváka, dále typ reflektující, emocionální, motorický a senzorický. *Ibid.* Kapitola 11: Literární obecnost, s. 125-126.

takové interpretaci. Třetí skupina obsahuje individuální životní zkušenosti čtenáře, které si spojuje s textem a stává se tak sám jeho součástí.

Při interpretaci textu je možné zvolit několik přístupů. Klasicky je snahou nalézt to, co chtěl sdělit autor. Vedle toho je však třeba postavit i interpretaci nezávislou na autorově záměru. To, co text u čtenáře vyvolává, je založené na systému v pozadí, celkové soudržnosti textu a zejména na vlastním očekávání.¹²⁷ Při aplikaci této teze na Maḥfūzovy romány a obecně arabskou literaturu je možné říci, že společnost egyptská měla na přelomu 30. a 40. let dvacátého století jiná očekávání než ta evropská; odlišná byla i společná zkušenost a kontextuální znalost.

Symbolisté hledali inspiraci v legendách, bájích, pohádkách a pověstech, které plně zapojují lidskou fantazii. Co by směr navazující na romantismus, může být děj umístován autory do exotických kulis a odehrávat se v historických (heroických) či smyšlených (pohádkových, legendárních) dobách. I když autor vyjmenovává konkrétní místa a popisuje konkrétní osoby, neznamená to, že od čtenáře očekává jejich znalost, ale pouze tak může naznačovat rozsah a míru; může se snažit zrealnit příběh. Čtenář si nemusí představit nic konkrétního, ale stačí, když znalost předstírá, čímž prokazuje svou flexibilitu a vůli spolupracovat s

---

127 Eco, Umberto. *Meze interpretace*. Karolinum: Praha, 2004. Kapitola 3: Intentio Lectoris: Stav umění, s. 59.

autorem na utváření textu.¹²⁸ Pokud by hledal vždy jen pravdu, relevantnost a autenticitu postav, událostí a míst, ztratil by požitek z četby. Je proto snadnější na chvíli připustit drobné historické odchylky, než odmítnout celý román.

Jak tvrdí Karel Krejčí, nemusí být motivace čtenáře k volbě knihy vždy pouze estetická. Čtenář často touží poznat to, co je mu vzdálené, přiblížit se cizí „exotické“ kultuře, zabrousit do jiné sociální roviny, než ve které žije.¹²⁹ Symboly, které dílo evokuje, usnadňují cestování ve fantazii a tato individuální interpretace umožňuje čtenáři najít si „to své“, i když autor svým počinem měl na mysli zcela něco jiného.

Ne vždy musí být symboly a obrazy nejednoznačné; ne vždy musí umožňovat více interpretací. Ve starověku měla například některá zvířata nebo některé přírodní jevy zcela jednoznačnou projekci do konkrétní vlastnosti, události, osoby... Zápavy, silné bouře, sucho, neúroda - to vše bylo projevem božského hněvu a trestem seslaným na hříšné lidi. Květina v rozpuku značila rodící se život. Rozvinuté bylo hvězdopřevectví, věštění z jater a srdcí zvířat, čtení z posvátných kamenů, magické rituály... Za vším se hledala symbolika a zobecňující pravda.

---

128 *Ibid.* Kapitola 4: Malé světy, s. 91.

Umberto Eco uvádí jako příklad román *Tři mušketýři*, kde d'Arthagnan přijíždí právě první dubnové pondělí roku 1625, aniž by toto datum bylo pro román nějak důležité. Eco, Umberto. *O literatuře*. Argo: Praha, 2004. O některých funkcích literatury, s. 12.

129 Krejčí, Karel. *Sociologie literatury*. Grada Publishing: Praha, 2008. Předmluva (Pospíšil, Ivo; Zelenka, Miloš), s. 35.

Personifikace zvěře odráží tradiční rituály. Na všech místech světa k tomu lidi vedly ty samé důvody: úcta k lovcímu i lovenému zvířeti, respekt, který vzbuzovala svou silou a vlastnostmi, kterými se odlišovala od lidí. Zde lze vidět i původ přirovnání „silný jako lev“, „mrštný jako kočka“, „úlisný jako had“ atp. Uctívání zvířat odráží i sepětí s přírodou a pomyslný návrat ke kořenům. Země je nespoutaná, nikým nevlastněná, a proto nebezpečná, plná překvapení i možností, jak člověku poskytnout útočiště. Zatímco lovcí zvěř představuje na zobrazeních silného vítěze, zvěř lovená ztělesňuje poraženého protivníka, jehož rysy přebírá.¹³⁰ Personifikovaná zvířata vystupují v mýtech o stvoření světa i člověka; každá kultura si vybírá z rejstříku zvěře, vyskytujících se na daném území, ale nebrání se ani zvířatům bájným (fénix, jednorožec). U kultur s dlouhou tradicí (Egypt, Řecko, Indie) je takové zakořenění hlubší; přenáší se z generace na generaci, a proto se i dnes setkáváme s lidovými pověrami a příběhy, kde zvířata vystupují s lidskými vlastnostmi (či dokonce schopnostmi) a naopak. V Egyptě bylo a je takových tvorů bezpočet: od obyvatelů pouště (lev, gazela, šakal), přes hmyz (skarabeus), hady a štíry, dobytek (kráva, býk), až po ptactvo (sokol, krahujec).

---

130 Sýkora, Michal. *Vize řádu světa v moderní próze*. Pistorius: Příbram, 2008. Kapitola II: Starý Ben, modrý pes a zánik divočiny, s. 79.

5.5 Hledání identity skrze román

Autoři, kteří vzešli z rozmanitých kulturních kořenů nebo byli v centru jejich střetávání, mají při výstavbě svého díla o něco složitější situaci. Typické je hledání vlastní identity skrze literární tvorbu. Řada afrických, latinsko-amerických a asijských spisovatelů si prošla vnitřní krizí, která pramenila z potlačování jejich národní hrdosti (např. kvůli přítomnosti koloniálních mocností, které soustavně dávaly najevo svou nadřazenost). „*Spisovatel nejlépe poslouží revoluci tak, že bude psát tak dobře, jak jen může.*“¹³¹ Tito autoři tíhnou k tématům, která čerpají námět jednak z minulosti (hledání kořenů), jednak z přítomnosti (kritika poměrů, hledání vlastního místa ve společnosti).

Literární kritik Georges Poulet uvádí ve své studii myšlenku, že autor projektuje své vlastní vědomí do chování postav, a proto je třeba hledat motivy v zázemí autora a ve vědomí celé epochy, která ho formuje a ovlivňuje.¹³² Podobně uvažuje i Gérard Genette, který přisuzuje každé epoše (či dokonce jednotlivým autorům) typické figury. Na základě souboru děl jedné éry lze rekonstruovat smýšlení celé generace. Genette dodává, že jsou autoři, kteří své vytvořené figury v dílech opakují.¹³³ Tím se uzavírá kruh mezi problémy doby, osobním smýšlením

---

131 Takto se vyjádřil o roli spisovatele a jeho díla Gabriel García Márquez. Gordimer, Nadine. Editor: Hallengren, Anders. *Nobel Laureates in Search of Identity and Integrity: Voices of Different Cultures*. E-kniha pro Kindle, 2006. Writing and Being, s. 27.

132 Hodrová, Daniela; kol. *Poetika míst*. H&H: Praha, 1997. Paměť a proměny míst, s. 9.

133 *Ibid.* Paměť a proměny míst, s. 10.

autora a jeho touhou vyjadřovat se veřejně k událostem formou projekce do románové metafory; jedno prostupuje druhým.

V některých případech lze historickým románům přisuzovat moc při formování všeobecného názoru, předsudků a pohledu na určitou událost nebo osobu (například v otázce pozitivní / negativní role v dějinách). V neposlední řadě napomáhaly během národního obrození a nacionálních hnutí (Polsko, Skotsko). Při zjednodušeném pojetí dějin a historické neautenticitě je záměrem autora rekonstrukce vědomí národa, společného smýšlení a hierarchizace hodnot.¹³⁴ V textu se pak odráží dobová filozofie, názory autora a jeho postoj ke společnosti. „*Minulost je plocha, kam se promítají problémy současnosti.*“¹³⁵ V tomto případě si autor pohrává s psychologií národa a kalkuluje s účinky, které dílo může mít na čtenářskou obec. Důležité je uvědomit si, že svobodu myšlení nezískáme tak, že zapomeneme na minulost, ale naopak tak, že ji vezmeme na vědomí a dokážeme s ní pracovat.

Georg Lukács pokládá dějiny za depersonalizované a jejich události za nezávislé na zájmech a vůli jednotlivců.¹³⁶ Důležité je hledání kořenů způsobené existenciální krizí. Realita se různě (re)interpretuje a prolíná se tak s fikcí, kterou do dějin vnáší každý člověk. Román musí mít určitý jednoznačný názor na svět,

---

134 Sýkora, Michal. *Vize řádu světa v moderní próze*. Pistorius: Příbram, 2008. Kapitola III: Když doba přeje různým formám potrhlosti, s. 178.

135 *Ibid.* Kapitola IV: Když se nepředstavitelné stane skutečným, s. 199.

136 *Ibid.* Úvodní teze: K proměnám moderní prózy a potřebě světového názoru, s. 19.

který vyplývá z logiky textu, je výběrem toho podstatného, na co se autor soustředí.¹³⁷ Skutečnost je však daleko složitější, a proto je třeba vnímat historický román jen jako druh umění a nikoli jako historický záznam.

5.6 Autor a jeho (románový) svět

Jedna z tezí, kterou dále vyjádřil Lukács, spočívá v provázanosti autora s jeho dílem: mění-li se životní postoje autora, mění se i styl jeho psaní. Vede-li autor klidný, uspořádaný život, odráží se to na logické výstavbě díla.¹³⁸ Aplikujeme-li tento výrok na romány Maḥfūze, dojdeme k závěru, že zatímco na počátku psal coby čerstvý absolvent bez životních zkušeností, s přibývajícými léty se pouštěl do stále odvážnějších témat a postupů. Na jedné straně máme ucelené historické romány s jasným příběhem, bez odboček a složité struktury, na straně druhé mozaikovitě příběhy s existenciálními rysy nebo politicky motivovaná díla.

Není to však jen život autora, který se na výstavbě díla odráží. Je to i společenské, kulturní a politické prostředí. Zatímco v rané fázi Maḥfūzovy tvorby spatřujeme odkazy na národní boj, krále a přítomnost Britů, v první polovině 50. let se mu v důsledku uklidněné situace v zemi nedostává témat a on se tak na několik let odmlčí, než jej zhoršená sociální a politická situace opět přiměje k tvorbě. Životní postoje autora se značnou měrou podílí na kvalitě díla a možnosti

---

137 *Ibid.* Úvodní teze: K proměnám moderní prózy a potřebě světového názoru, s. 19.

138 Proto Lukács odmítal spisovatele píšící na zakázku (Zola) nebo dle rozvrhu (Flaubert) a raději upřednostňoval autory s bohatými zkušenostmi (Balzac, Tolstoj). *Ibid.* Úvodní teze: K proměnám moderní prózy a potřebě světového názoru, s. 19.

jej interpretovat. Karel Krejčí pokládal za důležité podrobovat analýze i knihy určené k rekreačnímu čtení, bez valné estetické hodnoty (až na hranici kýče) nebo děl, kde převažuje tendenční apel (politický, národní, náboženský). Dle něj i ony patří do souhrnu umění, které vytváří daná kultura, do kolektivního vědomí, lidové slovesnosti.¹³⁹ Nelze tudíž marginalizovat některá díla na úkor jiných; autor je formován celou svou tvorbou, která dokumentuje jeho autorský růst.

V neposlední řadě je pak literatura určená konkrétní obci čtenářů, proto je jevem sociálním.¹⁴⁰ Autor se snaží sdělit druhým své názory, prožitky, myšlenky a fantazie. Činí tak formou textu, který je jeho zpovědí, jeho osobním vyjádřením. Hledá lidi stejně smýšlející, kteří mají podobné estetické principy, morální hodnoty a pohled na svět. Sociologové si uvědomují působení textu na individuálního čtenáře a tedy různá „čtení“ jednoho díla, kdy se nevědomky každý snaží najít si v díle to, co je mu blízké, ztotožnit se s ním, nebo se od něj naopak distancovat. Jsou to právě čtenáři, kteří rozhodují o osudu díla, jeho přijetí, jeho „nesmrtelnosti“; text je živý, dokud je čten. Každá generace „čte“ dílo jinak. Nemůže sice změnit obsah již napsaného, ale může v něm vidět nové motivy, typické právě pro ni. Zároveň je třeba, aby každý nový čtenář choval respekt k tomu, co o něm smýšlí jiní i tomu, co bylo intencí textu.¹⁴¹ Do literatury se promítá náboženství, politika, morálka, sociální prostředí i každodenní život a to

---

139 Krejčí, Karel. *Sociologie literatury*. Grada Publishing: Praha, 2008. Předmluva (Pospíšil, Ivo; Zelenka, Miloš), s. 29.

140 *Ibid.* Kapitola 1: Literatura jako jev sociální, s. 53.

141 Eco, Umberto. *O literatuře*. Argo: Praha, 2004. O některých funkcích literatury, s. 10.

hned ve dvou rovinách: první je z pozice autora, který do díla vkládá „to své“, druhá rovina je projekce samotného čtenáře, který „to své“ chce v knize nalézt.¹⁴²

---

142 Minimálně si položí otázku, co by dělal, kdyby se totéž stalo jemu - ať už jde o běžnou životní situaci (rozvod, nevěra, kariérní postup), nebo iracionální, fantaskní příběh (útok mimozemšťanů, blíží se konec světa apod.)

6. ARABSKÁ KULTURA A HISTORICKÝ ROMÁN

Tato část bude mít za úkol stručně zmapovat vývoj historického románu na území Egypta, a to již od památek staroegyptských, přes koptské, klasické arabské až po moderní románovou tvorbu z první poloviny 20. století. Nevyhneme se ani raným historickým románům se staroegyptskou tematikou, které byly sepsány evropskými autory a jejichž vliv měl dopad na percepci Egypta v evropské společnosti a vytváření stereotypního obrazu orientálce či zrod „egyptománie“. Stěžejní částí je pak kulturní obrození, svár starého s novým a nástup nových literárních postupů. Z velké řady autorů a jejich děl jsme nuceni vybrat jen ukázkový zlomek, na kterém se pokusíme demonstrovat tendence dané doby.

6.1 Písař – svého lidu prorok

Již staří Egypťané měli v úctě své písaře – elitní vrstvu obyvatel, která se vzdělávala v chrámech. Většina těch, kteří uměli psát, strávila život zapisováním vládních a úředních zápisů, ale našli se i tací, kteří po sobě zanechali díla jiného charakteru. Jednalo se jak o poezii a každodenní příhody, tak i o naučení a mytologické příběhy. Ústní tradice a předávání z generace na generaci nahrávala vytváření legend a přísloví.¹⁴³

---

143 Staroegyptský odkaz přešel do arabského myšlení i skrze jazyk. Například slovo „žena“ nebo „paní“ má v egyptské hovorové arabštině podobu „sitt“, což má svůj původ v egyptském kořeni „st“. Řada místních názvů vychází ze staroegyptského místopisu (např. Aswān); vlastní jména nesou odkaz na bohy (Bānūb - syn boha Anupa). Staroegyptský původ má i záporka „miš“ nebo souhlas „aiwa“. Podobných příkladů v jazykovém plánu arabštiny by se dalo nalézt více.

Obečným fenoménem, nehledě na místo a čas, je také to, že se přebírají výrazy a metafory denního života od předků. Nezáleží na vládě a oficiálně hláсанých doktrínách, ale na tom, že smýšlení a pocity lidí žijících na jednom a tomtéž místě se nezmění ze dne na den.¹⁴⁴ Tím, že si Egypťané ponechali jistá sousloví, navíc podtrhují svou hrdost na kořeny a kdysi mocné předky. To nejvíce dokazuje pořekadlo: Egypt, matka světa.¹⁴⁵

V islámské kultuře je role proroka Muḥammada spojena s božským slovem. Právě skrze něj promlouvá Bůh a předává lidem moudra, morální principy, apeluje na ně a zároveň jim dává příležitost semknout se kolem jednotné doktríny. Dává odpovědi na otázky života a smrti.

Naḡīb Maḡfūz by jistě zapadl mezi slavné učence starých časů, neboť i on ve svém díle apeluje na své čtenáře a ukazuje jim společnost, ve které žijí. Ve svých historických románech na některá taková díla dokonce odkazuje.¹⁴⁶

Youssef, Ahmad Abdel-Hamid. *From Pharaoh's Lips: Ancient Egyptian Language in the Arabic of Today*. American University in Cairo Press: Káhira, 2003. *The Past Remains Alive*, s. 3-11.

144 Haikal, Fayza. Předmluva k: Youssef, Ahmad Abdel-Hamid. *From Pharaoh's Lips: Ancient Egyptian Language in the Arabic of Today*. American University in Cairo Press: Káhira, 2003. Introduction, s. ix.

145 *Ibid.* *The Past Remains Alive*, s. 3.

146 Jako příklad uveďme román *Ironie Osudu*, kde se odkazuje na naučení Kagemniho.

6.2 Starověká historizující díla

Egyptské umění, jak tvrdí historik Wilhelm Worringer, je unikátní v tom, že redukuje „*organickou přírodu, včetně člověka, na lineárně geometrické formy a často celý organický svět nahrazuje světem čistých linií, forem a barev. (...) Úmyslem již není předstírat, nýbrž kouzlit. (...) Ornament (...) je cosi, co je vyjmuté z času, je to čistá, ustálená a stabilní existence.*“¹⁴⁷ Každý tah je promyšlen do posledního detailu. Snahou umělců není být originální, ale naopak vyhovět principům, které byly stanoveny hned na počátku historické doby.

Staří Egypťané milovali legendy a mýty. Jejich bohatý panteon dovoľoval vytvářet komplikované vztahy mezi bohy, které byly zaznamenávány na zdi chrámů, hrobek, na ostraka a papyry. Jejich adaptace se přeřávaly jako náboženská mystéria. Po dobu trvání egyptské říše jich vznikl nespočet. Některé legendy byly pouze regionální, jiné byly známy po celé zemi a mnohdy překročily i její hranice a staly se součástí kulturní tradice jiného národa (např. helénistická kultura). Námětem mohl být boj bohů o moc (v případě Sutecha a Usira bratrovraždy), láska mezi božskými manželi (Eset a Usir), legendy o vzniku světa, znovuzrození slunce apod. Zpětně byla sepisována díla o panovnících, která korespondovala s politickými zájmy. V případě, že některý faraon nezapadal do konceptu egyptského řádu světa, bylo snahou kněží a velmožů všechny stopy po jeho existenci eliminovat (Achnaton).

---

147 Wellek, René; Warren, Austin. *Teorie literatury*. Votobia: Praha, 1996. s. 291.

Egypt'ané díla opisovali a tyto papyry ukládali do knihoven, které byly zřizovány při chrámech. Jejich literatura trvala kontinuálně čtyři tisíciletí a řadí se tak k nejstarším a nejdéle existujícím na světě. Přitom nepotřebovala hledat inspiraci jinde, naopak sama byla inspirací pro díla jiná.¹⁴⁸

Snad nejstarší románovou fikcí odehrávající se v Egyptě, která se nám dochovala a která nezapadá do konceptu mytologické legendy, je příběh neznámého autora o Sinuhetovi.¹⁴⁹ Jde o politickou skladbu líčící události v zemi na pozadí politických poměrů v Syropalestině na přelomu 20. a 19. století př. n. l.¹⁵⁰ Hlavním záměrem autora bylo zprostit následníka trůnu Senusreta obvinění z otcovraždy; Senusret byl v době smrti svého otce Amenemheta I. na válečném tažení. Mohlo se tak jednat o dílo napsané na zakázku. I přes Sinuhetův pobyt v cizině je vykreslen jako vlastenec, který na Egypt nikdy nezapomněl a

---

148 Až v pozdější době mohla nacházet inspiraci v řecké literatuře. Lexa, František. *Výbor ze starší literatury egyptské*. Šolc a Šimáček: Praha, 1947. Úvod, s. 13-19.

149 Fiktivní román pochází pravděpodobně z doby Střední říše (20. - 18. stol. př. Kr.), čemuž nasvědčuje existence dvou zlomků papyrů s touto skladbou. Ke kompletaci příběhu nám však napomáhá řada opisů ze staletí pozdějších. Sinuhet opouští Egypt z obavy, že bude obviněn z chystaného atentátu na faraona. Žije mezi beduíny, ožení se, účastní se válek, vítězí nad obrem (snad motiv pro boj Davida a Goliáše) a nakonec se jako stařec vrací a je uvítán na královském dvoře. Bárta, Miroslav. *Sinuhetův útěk z Egypta: Egypt a Syropalestina v době Abrahamově*. Set Out: Praha, 1999. Úvod, s. 8.

150 Vzhledem k Maḥfūzově zájmu o staroegyptské legendy je vysoce pravděpodobné, že během svých studií narazil i na příběh Sinuheta.

nepřestal být loajální ke své zemi a k jejímu vládci, což opět přispívá k tendenčnímu charakteru díla.¹⁵¹

Koptové se soustředili na náboženskou literaturu a překlady řeckých děl. Hlavním střediskem koptské vzdělanosti byla Alexandrie; v jejich spisech se tedy prolínají myšlenky egyptské, řecké a křesťanské.¹⁵²

Kontinuita egyptské literatury pokračovala i s příchozími Araby. Faraonský Egypt se vyskytuje i na několika místech Koránu. Vždy se jedná o příběhy známé již z Bible. S výjimkou čtyř¹⁵³ jde o sůry zjevené v Mekce, hlavně pak v rané době, kdy je egyptský lid považován za další z příkladů, zejména vedle Tamūdejců, který odmítá přijmout pravou víru, a proto jej čeká trest na onom světě. Druhý okruh, hlavně v súrách 2. a 3. mekkánského období, se týká poslání Mojžíše a jeho úkolu přesvědčit faraona o moci jediného Boha. Jelikož však uvěří jen Izraelité, je pověřen vyvést je z Egypta. Zatímco před ním se moře rozestoupilo, faraona a jeho doprovod moře pohltilo, což byl trest za to, že odmítli uvěřit všem znamením a sedmi ranám egyptským (súra 7). Jediná odchylka od opakujících se veršů o

---

151 Bárta, Miroslav. *Sinuhetův útěk z Egypta: Egypt a Syropalestina v době Abrahamově*. Set Out: Praha, 1999. Úvod, s. 8-9.

152 Lexa poukazuje na některé inspirační vlivy ve Starém zákoně a líčení skutků apoštolů. Ve svém díle prokázal různé literární formy, tropy a figury známé z antické literatury. Dle něj nebyla ve staroegyptské literatuře nikdy porušena mravní zásada vítězství dobra nad zlem. Lexa, František. *Výbor ze starší literatury egyptské*. Šolc a Šimáček: Praha, 1947. Úvod, s. 14-19.

Paralely s legendami o stvoření světa a člověka zmiňuje i: West, John Anthony. *Esoterický Egypt 1: Průvodce po posvátných místech*. Eminent: Praha, 2004. Kapitola 3: Egyptské náboženství, s. 96.

153 Sůry 2, 3, 8 a 66.

bezvěrectví, hanebnosti a odsouzení ke zkáze je súra 10 z 3. medínskému období, ve které faraon nakonec uvěřil v pravého Boha, ale bylo pro něj příliš pozdě. Bůh se nad ním přesto smíloval a dal jej za příklad dalším lidem.¹⁵⁴

6.3 Arabský svět a evropská historická próza

Egypt byl se svou historií a dlouho neodhalenou kulturou vždy skvělým zdrojem inspirace pro umělce. Lidé spatřovali v pyramidách biblické sýpky, připisovali jejich stavbu tisícům otroků nebo dokonce mimozemským civilizacím... Mumie a vyhlídka na posmrtný život zase vytvářely domněnky o magické síle mumiového prášku. Posvátný brouk skarabeus valící před sebou kuličku trusu (proto známý také jako hovnivál) se stal symbolem věčného života. Anch, egyptský nebo také nilský či koptský kříž je dodnes oblíbeným znakem menšinových náboženských a spirituálních skupin; je považován za klíč spojující nebe se zemí, za kříž života. Pro Egyptany byl klíčem k Nilu a otvíral jeho koryta záplavám.¹⁵⁵ Mezi další symboly patří Horovo oko, vešebty, Esetin uzel, posvátný býk Hapi... Kultury, které přišly na místo egyptské civilizace, převzaly mnohé z egyptské symboliky a začlenily je mezi symboly vlastní (stejně, jako to udělaly s bohy).

---

154 *Korán*. Překlad Ivana Hrbka. Academia: Praha, 2000. Súra třetího mekkánského období: súra 10 - Jonáš, verše 76-92, s. 382-383.

155 <http://www.symbols.mysteria.cz/Index2.htm> (přístupné 2. 12. 2011).

Legends a egyptské motivy se brzy staly studnicí námětů pro evropské autory. V rané fázi, kdy ještě byla egyptologie ve svých počátcích, neměli dostatek ověřených informací, a proto si více brali právě z mytologie a inspirovali se pouhým pohledem na nástěnné malby, sochy, pyramidy. Až s postupem času a novými znalostmi pronikali do hloubky jejich interpretace.

V arabských zemích zůstala první díla evropských autorů (Lamartine, Disraeli, Irving) inspirovaná orientálním světem nepovšimnuta, až postupně se o nich dostalo povědomí vzdělavcům, kteří tak nacházeli podněty k rodícímu se vlastenectví a hledání identity a národní hrdosti.¹⁵⁶

Mezi autory historických románů odehrávajících se v Egyptě lze nalézt i egyptology. Profesor egyptologie v Lipsku Georg Moritz Ebers napsal řadu děl s egyptskou tematikou, mezi nimiž vyniká *Egyptská princezna* (1864), která byla přeložena i do češtiny (nověji pod názvem *Nitetis: Královská dcera*) a stala se povinnou součástí knihoven romanticky založených žen.¹⁵⁷ Román je zajímavý postavou Rhodopis, která má společné rysy s hlavní představitelkou románu, o němž bude řeč posléze. V díle se vedle sebe vyskytují historické osobnosti (Sapfó, Pythagorás, Milo, Ezop...) a postavy smyšlené. Kolorit se opírá o historická fakta, avšak samotná zápletka je plodem autorovy fantazie. Ebers čerpá také hodně z

---

156 Lewis, Bernard. *From Babel to Dragomans: Interpreting the Middle East*. Phoenix: Londýn, 2005. Pan-Arabism, s. 196.

157 Fagan, Brian M. *Oloupený Nil*. Mladá fronta: Praha 2001. Část třetí: Hon na památky minulosti, s. 286-287.

legend a mýtů, které byly pro romantiky nepřebornou studnicí motivů. Dalším románem s egyptskou tematikou je *Uarda: Román ze starého Egypta* (1877), který se odehrává za vlády Ramsese II. a hlavní postavou je jeho dcera.¹⁵⁸

Následující citát, byť pocházející již z 60. let 19. století, neztratil platnost ani v první polovině století dvacátého a plně vystihuje nálady Egyptů: *„Otče, jak jenom můžeš takhle nazývat cizince, jak můžeš takhle zapomínat na starou slávu Egyptů? (...) Ale nesnaž se mi tvrdit, že cizince potřebujeme, abychom mohli být velcí! Jenom se ohlédni na naše dějiny, kdy jsme byli největší? Když jsme všem cizincům bez rozdílu uzavřeli přístup do naší země a žili jsme podle starých zákonů našich bohů, stáli jsme na vlastních nohou a spoléhali jenom na svou vlastní sílu! (...) Tehdy všechny národy nazývaly Egypt první a největší zemí celého světa! Co jsme dnes? Z tvých vlastních úst, z úst faraona, slyším, že ti cizí žebráci a dobrodruhové jsou oporami říše! (...) Egypt býval skvělou a mocnou královnou, ovšem dnes je pouhou naličenou a zlatými tretkami opentlenou děvkou!“*¹⁵⁹

Populárně naučná literatura, která se nenásilnou formou snaží obeznámit širší veřejnost s dávnou minulostí, se rozšířila zejména v druhé polovině 20. století. Autoři často střídají čistě románovou podobu s fiktivní zápletkou a

---

158 <http://www.historicalnovels.info/Ancient.html#AncEg> (přístupné 10. 10. 2011).

159 Ebers, Georg. *Nitētis: Královská dcera*. Agave: Český Těšín, 1997. Část první, kapitola 6, s. 71.

smyšlenými hrdiny s knihami, které románovou formu postrádají, ale jejichž autoři si přesto vybudovali pevnou čtenářskou základnu (Christian Jacq, Philipp Vandenberg).

6.4 Doba egyptského národního uvědomování

Egyptská společnost musela splnit určité podmínky, aby byla schopna pomýšlet na autentický arabský román. Potenciální autoři se museli seznámit s evropským románem, kde byl hlavním literárním útvarem. Pro distribuci knih a jejich snadnější šíření bylo nutné zříditi tiskárny, které by měly sazebník v arabském písmu. Samozřejmostí bylo zvýšení úrovně vzdělanosti a míry gramotnosti. Přímým důsledkem byl vznik vrstvy intelektuálů a jejich odvaha čelit opresivním opatřením koloniální mocnosti a formální osmanské nadvlády.¹⁶⁰

V čase kulturního obrození v druhé polovině 19. století - nahdy - se rodí nový úkol literatury: její společenské poslání, kritika poměrů (Britů) a šíření nových idejí. Nad estetickou funkcí silně převažuje obsahová. Hledají se nové motivy a inspirační zdroje a jedním z nich je i minulost - ať už arabská nebo faraonská. Dosud preferovaná rýmovaná próza a poezie již neodpovídá nárokům, proto se hledají nové literární formy. Nejdříve se autoři uchylují k maqāmě, která navazovala na dávnou tradici. Na ní jsou aplikovány metody kompilační; soudobé

---

160 http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/1988/mahfouz-article.html?print=1 (přístupné 10. 1. 2012).

je propojeno s minulostí legendární postavou, která je schopná vynést soud nad stavem země a společnosti tehdy a teď. Tento útvar se však nakonec ukázal jako nevyhovující.

V poezii se motiv faraonského Egypta objevil v díle Aḥmada Šawqīho (1868-1932), který psal oslavné básně na svou zemi z vyhnanství v Andalusii. Jako jeden z prvních oslavuje památky; spojovacím a symbolickým prvkem pro všechny Egyptány mu je Nil.¹⁶¹

Za klasického autora historických románů i děl o obecných dějinách je považován libanonský emigrant žijící v Egyptě Ğurġī Zaidān (1861-1914). Napsal přes 20 knih s tematikou, která čerpá z bouřlivých událostí dějin předislámských a islámských. Jeho cílem bylo poučit čtenáře o jejich vlastní minulosti, čemuž uzpůsobil i děj románů. Počítá s tím, že čtenář je obeznámen s jeho předchozími díly a sám na ně odkazuje. Jeho styl je podobný tomu, s jakým se setkáme u Maḥfūze v jeho raných románech: postavy mají málo individuálních rysů, do textu je vkládána autorova řeč. Na rozdíl od Maḥfūze se však striktně drží historických faktů i na úkor rozvinutí děje.¹⁶² Posledním společným jmenovatelem je pak oblíbenost a vliv obou autorů na společnost v Egyptě.

---

161 Oliverius, Jaroslav. *Moderní literatury arabského východu*. Karolinum: Praha, 1995. 1.2.5.4. Novoklasická poezie, s. 26.

162 *Ibid.* 2.1.1.1. Historický román. Džurdží Zaidán, s. 30.

V období po první světové válce a povstání roku 1922 se zformovala tzv. Nová škola, která měla základnu při časopisech *as-Sufūr* a *al-Fağr*. Ačkoli neměli žádný jednotně zformulovaný program, jejich cílem byla tvorba v zájmu národní kultury a tradic, upozorňování na společenské a politické problémy, avšak postupy měly odpovídat moderním, evropským postupům.¹⁶³ Vedle literárního vlivu měla Nová škola dopad i na rozvoj moderního jazyka, obohacování spisovné arabštiny o novotvary a užití hovorové egyptštiny v literatuře.

Vrcholu dosáhla kulturní obroda ve 20. a 30. letech. Vyřešila se otázka směřování literatury; svár starého s novým však ještě přetrvával.¹⁶⁴ Charakteristickým prvkem bylo střídání stylů a postupů v díle jednoho autora; evropský vývoj literatury, který si vyžádal desetiletí, byl zhuštěn do několika let. Je to doba syntézy, ve které se snoubí evropské zkušenosti s kulturním odkazem Egypta. V živém povědomí je stále revoluce a hrdinství, které v ní prokázal Sa^cd Zağlūl; ten je tak projektován do postav ideálních hrdinů.¹⁶⁵ Je první od dob faraonů, který si vydobyl u Egyptanů pozici vůdce.¹⁶⁶ Osobnost důstojníka je v Egyptě vysoce vážená. Předčí dokonce i umělce, lékaře, právníky... Ne náhodou

---

163 *Ibid.* 2.1.1.3. Povídka. „Nová škola“, s. 33.

164 *Ibid.* 2.1.3. Vyvrcholení kulturní obrody v Egyptě. Klasikové moderní egyptské literatury, s. 43.

165 Po jeho smrti roku 1927 se už neobjevil nikdo tak charizmatičtý a populární, nikdo, kdo by svou osobností a svými vizemi zapůsobil na Egyptany v takové míře. Všichni ostatní vůdci vystupovali více či méně jako autoritativní tyrané. Gordon, Haim. *Naguib Mahfouz's Egypt: Existential Themes in His Writings*. Greenwood Press: Westport, 1990. Flight from Freedom, s. 35.

166 Fawzī, Maḥmūd. *Nağīb Maḥfūz: Zaʿīm al-ḥarāfīš*. Dār al-ğīl: Bejrūt, 1988. °Abd an-Nāšir... wa anā, s. 76-81.

stál v čele moderního státu vždy někdo, kdo se rekrutoval z důstojnických řad. Podobně i faraon byl více vnímán jakožto ztělesnění národní politické moci, než zástupce a služebník lidu.¹⁶⁷

6.5 Faraonismus v životě moderních Egyptů

Myšlenka jedné kořeny a společné minulosti je pojícím prvkem všech náboženských, sociálních a etnických skupin v Egyptě. Tento názor - faraonismus - hlásal, že Egyptané nejsou etničtí Arabové, ale potomci faraonů a tudíž i dědici velkolepého odkazu, na který se nesmí zapomenout. Na druhou stranu byl ale vliv této civilizace přeceňován na úkor dlouhému arabsko-islámskému vývoji, který se na kultuře nesmazatelně podepsal.¹⁶⁸

Polemika mezi konzervatismem a liberalismem, konflikt mezi starým a novým probíhaly ve všech oblastech života. Centrem jejich sporů byla otázka jazyka, kulturního dědictví starověku a islámu, postavení Egypta v nově se utvářejícím světě a jeho budoucí orientace, a konečně samotná funkce literatury.

---

167 Gordon, Haim. *Naguib Mahfouz's Egypt: Existential Themes in His Writings*. Greenwood Press: Westport, 1990. Joy in Life and Love of This World, s. 83-84.

168 Zastánci této teorie (například Salāma Mūsā nebo Ṭāhā Ḥusain) se raději ztotožňovali s helénistickou kulturou (jakožto navazující evropskou), nikoli arabskou a berberskou. Extrémní požadavek některých z nich chtěl dokonce nahradit arabské písmo latinkou a uznat hovorovou egyptštinu za spisovný jazyk. Tento proud zanikl po druhé světové válce; v egyptské společnosti pro něj už nebylo místo a situace si žádala témata nová. Oliverius, Jaroslav. *Moderní literatury arabského východu*. Karolinum: Praha, 1995. 2.1.3. Vyvrcholení kulturní obrody v Egyptě. Klasikové moderní egyptské literatury, s. 43-44.

Radikálním zastáncem egyptství / faraonismu byl koptský křesťan Salāma Mūsā¹⁶⁹ (1887-1958), žurnalista, který měl možnost studovat v Anglii, seznámit se s Darwinem, Marxem a jinými evropskými mysliteli. Mūsā platil za jednu z nevlivnějších postav intelektuálního života 20. let, který svými názory na jazyk a literaturu ovlivnil nejednoho autora (Mūsā výrazně přispěl i k formování Maḥfūze-episovatele). Ideálem pro něj byl Egypt moderní, se svobodnou kulturou, vědou a politikou.¹⁷⁰ Mezi zastánci tradičních hodnot a islámské kultury však vyvolal vlnu nevole a odmítnutí. Dle nich by požadavek moderního, či dokonce hovorového jazyka útokem na samotný islám. Jeho odpůrci se stále ještě drželi koranického jazyka, který však nebyl pro běžné lidi srozumitelný a četbu činil výsadou úzkého kruhu vzdělanců.¹⁷¹

6.6 Moderní arabský román

Egyptští autoři se v první polovině 20. století zabývali sociální problematikou, morálkou, postavením ženy ve společnosti, skrytou i otevřenou kritikou režimu a poměrů. Jeden z nejvýraznějších autorů Maḥmūd Taimūr (1894-1973) napsal románovou satiru s fiktivním a fantastickým námětem *Kleopatra v Chán al-Chalílí* (1944), která byla inspirována koncem války a konferencemi o budoucím uspořádání světa. Děj se odehrává v Káhiře na jednom takovém

---

169   Obraz svého vztahu k Mūsovi vyjádřil Maḥfūz v třetím díle své *Trilogie*, v kapitole č. 13. El-Enany, Rasheed. *Naguib Mahfouz: His Life and Times*. The American University in Cairo Press: Káhira, 2007. *The Writer, the Time and the Place*, s. 13.

170   Oliverius, Jaroslav. *Moderní literatury arabského východu*. Karolinum: Praha, 1995. 2.1.3.2. Svár starého a nového. Salāma Mūsā, s. 45.

171   *Ibid.* 1.3.2. Svár starého a nového. Salāma Mūsā, s. 45.

konferenčním sjezdu, na který jsou přizvány i historické osobnosti.¹⁷² Obdobný román, ve kterém se vystřídají historické postavy Egypta, napíše i Maḥfūz (*Před trůnem*).

Během druhé světové války se profiluje nová generace autorů, která vystřídá nebo doplní řady starších, často tradičně orientovaných literátů. Jako již mnohokrát v dějinách literatury dochází k ideovému střetu, k pokusu reflektovat novou společnost, události a změny, ke kterým dochází uvnitř i vně země.

Ve 40. letech se Maḥfūz zúčastnil soutěže v románové tvorbě pořádané ministerstvem výchovy a školství ve spolupráci s Akademií arabského jazyka v Káhiře. Mezi šedesáti účastníky byli kromě něj i ʿĀdil Kāmil a ʿAbd al-Ḥamīd Ḡāuda as-Saḥḥār. Všichni tito se prezentovali historickými romány s tematikou faraonského Egypta, což jen potvrzovalo vzrůstající zájem (nejen) literátů o dějiny. Kāmilův román *Král z paprsků* (1945)¹⁷³ je zasazen do 14. stol. př. Kr. do období vlády faraona Achnatona, který provedl náboženskou reformu, zavedl víru v jediného slunečního boha a hlásal mír i za cenu ztráty vlivu na okolní státy. Zájem o Achnatona byl podnícen i archeologickými nálezy a tím, že jako hlasatel monoteismu předznamenal všechna zjevená náboženství. As-Saḥḥār se inspiroval bojem za nezávislost Egyptanů na Hyksósech a výsledkem byl román *Ahmoše*,

---

172 *Ibid.* 2.1.3.5. Maḥmūd Taimūr, s. 55.

173 *Al-Malik min šuʿāʿ.* *Ibid.* 2.1.5.1. Nová generace egyptských prozaiků, s. 72.

bojovník za nezávislost (1943).¹⁷⁴ Obě témata zpracovává ve svém díle i Maḥfūz, což vyplývá z jejich klíčové úlohy v dějinách starověkého Egypta, na které se dají lehce aplikovat aktuální problémy egyptské společnosti - ohrožená monoteistická víra nebo hledání národního hrdiny, který vyvede zemi z područí cizích sil (promítání Saʿda Zaḡlūla do postavy osvoboditele).

---

174 *Achmus - baṭal al-istiqlāl. Ibid.* 2.1.5.1. Nová generace egyptských prozaiků, s. 72.

7. ROMANTIZUJÍCÍ TENDENCE A NACIONALISMUS V RANÉM DÍLE NAĜĪBA MAĤFŪZE

Přemístěme se nyní k jádru celé diplomové práce, kterým jsou rané historické romány Naĝĭba Maĥfŭze. Než se dotkneme samotných románů, zaměříme se na postavu spisovatele, inspirační vlivy, charakteristiku jeho díla a hrdinů. Poté se na podkladě románových ukázek pokusíme doložit snahy autora o probuzení národního vědomí, jeho hrdost na staroegyptské kořeny i počínající kritiku egyptské společnosti, která v této fázi má podobu alegorického zobrazení reality. Při analýze jeho děl uvedeme na pravou míru historické nepřesnosti, kterých se Maĥfŭz dopustil.

7.1 Okouzlení Egyptem

Maĥfŭz dlouho váhal, zda se má věnovat literatuře, nebo filozofii. Ačkoli se může zdát, že zvítězila literatura, Maĥfŭz se nikdy filozofie nevzdal a plně ji začlenil do svého díla. Vždy se hlásil k tomu, že je mužem dvou kultur - faraonské a islámské, tedy i dialogu mezi nimi.¹⁷⁵ Důraz kladl na přínos Arabů v přenosu antického odkazu.

---

175 To bylo mimo jiné i obsahem děkovného proslovu při udílení Nobelovy ceny za literaturu, kde připomenul i genialitu dávných stavitelů pyramid. Kol. *Al-Naĝĭb: Maĥfŭz fĭ al-qalb*. Dār al-Hānī li-l-ṭabā'a wa-l-našr: Káhira, 2007. °Āṭif al-°Irāqī. Naĝĭb Maĥfŭz... Bi-ru'ya falsafĭya, s. 12-18.

Nağīb Maḥfūz se zapsal do dějin arabské literatury svými společensko-kritickými a politickými romány a povídkami, které vycházely od druhé poloviny 40. let. Zpočátku však napodoboval styl francouzských spisovatelů, se kterými byl dobře obeznámen. Za užití legendy umístil romanticky laděný příběh do kulis starověkého Egypta. Stejně jako francouzští romantici se inspiroval dějinami vlastního národa, jemu svá díla adresoval a vyjadřoval se k aktuálnímu dění v zemi, přičemž své názory na jednotlivé události a osobnosti skrýval za fiktivní jména.

Maḥfūz chtěl psát o minulosti své země, o svých kořenech. Nicméně - aniž si to možná sám vždy uvědomoval - stala se z jeho románů alegorie na současnost. Stejně tak později, když se jeho romány a povídky odehrávaly v již moderní době, neubráníl se naopak prolínání se staroegyptským odkazem. Sám říká, že historie tak, jak ji zobrazuje on, je jen zrcadlem reality.¹⁷⁶ Svou inspiraci rodným prostředím, ať už čtvrtí, ve které se narodil a která sehrála rozhodující roli v románech z Egypta současného, tak obecně celou zemi jako kolébkou své kultury

---

176 Fawzī, Maḥmūd. *Nağīb Maḥfūz: Zaʿīm al-ḥarāfiš*. Dār al-ğīl: Bejrút, 1988. Qiṣṣa awwal ġunajh, s. 71.

okomentoval zpětně slovy: „*S postupujícím věkem si člověk uvědomuje, že jeho původ je jeho skutečným útočištěm.*“¹⁷⁷

Poprvé publikoval již roku 1939; jeho románová prvotina *‘Abat al-Aqdār - Ironie Osudu* byla vyhodnocena jako jedna z vítězných prací na soutěži, o které již byla řeč výše. Jako mladý ambiciózní autor touží sepsat cyklus románů ve stylu Waltera Scotta, které by odrážely zásadní momenty v historii starého Egypta - přesně v duchu faraonismu, jak jej hlásal Salāma Mūsā. Uvědomuje si vzrůstající zájem o faraonskou minulost, která jde ruku v ruce s nacionalismem. Egyptské knihovny jsou plny historických románů, které interpretují dějiny někdy v romantickém stylu, s fantaskními představami autorů, jindy se drží více reálií.¹⁷⁸ O čtyři roky později pak vyšel román *Rādūbīs - Rhodopis* (1943), který již takovou pozornost nezbudil. Ranou etapu své tvorby a první tematický celek uzavírá román *Kifāḥ Ṭība - Théby ve válce* (1944).

Aby byla iluze živého Egypta dokonalá, rozhodl se pustit se do důkladného studia staroegyptských dějin. V prvních dvou románech založených na legendě si dovoluje historické odchylky, o kterých se domnívá, že příběhům prospějí. Je

---

177 El-Enany, Rasheed. *Naguib Mahfouz: His Life and Times*. The American University in Cairo Press: Káhira, 2007. *The Writer, the Time and the Place*, s. 2.

178 Kromě románů Georga Eberse zmiňme Théophila Gautier a *Román mumie*, kde si autor pohrává s myšlenkou neodkrytého hrobu (to vše před objevením Tutanchamonovy hrobky) a druhotně rozvíjí příběh o židovské přítomnosti v Egyptě a Mojžíšových zázracích. Dále román *Farao* Boleslava Pruse, který jej pojal jako projekci problémů vlastní země a prostředek v boji za národní uvědomění. Z arabských autorů nesmíme zapomenout na romány Ğurġī Zaidāna.

proto také napadán historiky, kteří po něm chtějí vysvětlení takových anachronismů. Na otázku, proč se v jeho prvních dvou románech vyskytují válečné vozy tažené koňmi, musel odpovídat historikovi Aḥmadu Amīnovi: „*Vím, že se válečné vozy do Egypta dostaly až s příchodem Hyksósů, ale chtěl jsem podnitit představivost a tento anachronismus jsem užil úmyslně.*“¹⁷⁹

Při psaní třetího románu, v době, kdy vrcholí jeho nenávisť vůči Britům a Turkům, se rozhodl pro důkladné studium staroegyptských dějin. Odborná znalost měla být jeho zbraní v národním obrození. Navštěvuje přednášky na Fakultě archeologie a studuje všechen materiál, který se týká staroegyptského způsobu života, vedení válek, náboženství.¹⁸⁰

Ze svého rozsáhlého plánu uskutečnil jen malý zlomek - napsal tři romány, i když k tématu starého Egypta se vrátil ještě v povídkách, ve fantaskním románu *Amām al-^ʿarš - Před trůnem* (1983) a v románu hledajícím pravdu o Achnatonovi *Al-^ʿā'išu fī-l-haqīqa - Achnaton: Ten, co žije v pravdě* (1985). Novátorské myšlenky tak, jak s nimi přišel Achnaton, ho vysoce zaujaly z pohledu filozofického, proto se jimi chtěl zabývat hlouběji: stejně jako v islámu v nich nacházel výzvu k jednotě a porozumění.¹⁸¹ Evidentní je snaha nalézt společné

---

179 Al-Ghitany, Gamal. *The Mahfouz Dialogs*. The American University in Cairo Press: Káhira, 2007. Part Two: Literary Formation, s. 89.

180 *Ibid.* Part Two: Literary Formation, s. 89.

181 Kol. *Al-Nağīb: Maḥfūz fī al-qalb*. Dār al-Hānī li-l-ṭabāʿa wa-l-našr: Káhira, 2007. ʿĀṭif al-ʿIrāqī. Nağīb Maḥfūz... Bi-ru'ya falsafīya, s. 12-18.

prvky v staroegyptském a islámském myšlení¹⁸² a tím i kořeny vlastní existence zakotvené ve starověku, ale kontinuálně pokračující, existenci ovlivněnou řeckou a římskou filozofií a finálně arabským příchodem.

Žádný spisovatel není jen tím, kdo píše, ale je i čtenářem. Proto je jeho styl vědomě či nevědomě inspirován knihami, které mu za celý jeho život prošly pod rukama. Silným činitelem je i literární vkus dané společnosti a kritika, která se na díla váže.¹⁸³ V době, kdy píše Maḥfūz své první pokusy, je pro něj kladné přijetí ještě důležité; později je nad kritiku více povznesen. Snaží se nikoho neurazit, a proto zvažuje každé slovo.

7.2 Motivy a inspirační vzory

V románech a povídkách Naḡība Maḥfūze hraje svou roli několik opakujících se motivů (čas, láska, rozum, cesta, hledání, náhoda, štěstí, krutost, sláva) a pojmů (ironie, osud, fatalismus). Zasahují do všech etap jeho tvorby - od historické, přes sociálně-kritickou až po politickou. Tyto motivy jsou obsaženy ve staroegyptské mytologii stejně jako v islámské tradici.

---

182 Inspiroval se klasickou arabskou literaturou, což se projevilo jeho inklinací ke klišé a květnatosti, na druhou stranu měla tato snaha o imitaci pozitivní efekt na jazyk raných děl. El-Enany, Rasheed. *Naguib Mahfouz: His Life and Times*. The American University in Cairo Press: Káhira, 2007. *The Writer, the Time and the Place*, s. 15.

183 Vedle evropských autorů a představitelů arabského obrození byl dalším autorem, který ho v rané ovlivnil, Egyptan Muṣṭafā Luṭfī al-Manfalūṭī (1876-1925), jehož dílo nesoucí prvky sentimentalismu poznamenalo celou generaci autorů na počátku 20. století. *Ibid.* *The Writer, the Time and the Place*, s. 12.

Pro svou znalost lidských typů a pestrost postav bývá Nağīb Mağfūz nazýván egyptským Balzacem¹⁸⁴ nebo Dickensem, i když sám si tyto autory nikdy neoblíbil a takovému označení se bránil.¹⁸⁵ Haim Gordon toto srovnání odmítá s tvrzením, že Dickens oproti Mağfūzovi staví do jasného protikladu dobro a zlo, kladné a záporné postavy, které se tak mohou časem stát nudnými a čitelnými.¹⁸⁶ Tato teze je jistě pravdivá, avšak v historické etapě jsou Mağfūzovy postavy ještě modelové, držící se principů romantismu a vzorů historických románů Waltera Scotta a jen výjimečně v sobě snoubí zároveň kladné i záporné vlastnosti. Stojí vždy buď na straně dobra, nebo na straně zla. Málokdy dochází k úplné vnitřní přeměně. Napravení je možné, avšak je nutné nést za své chyby a chování následky, převzít zodpovědnost, akceptovat trest, který určil Osud. Podobně jako v romantismu jsou i jeho postavy něčím výjimečné, ať už svým myšlením, původem nebo chováním.

Postavy, které vystupují v jeho románech, jsou dvojího druhu: převzaté z historie, nebo jsou čistě výplodem autorovy fantazie. V druhém případě může

---

184 Nicméně si neodpustíme krátkou citaci z Balzacova románu: „*Jestliže literatura nemá žádný obecný systém, tak nevytváří celek a rozchází se se svým stoletím. Když (...) se najde mezi lidmi jednoho národa člověk, který je takto zaměřen, historik se u něj téměř vždy setká s hlavní postavou, která shrnuje ctnosti a chyby celé masy, které je součástí.*“ Balzac, Honoré de. *Études de moeurs: Histoire des Treize: La duchesse de Langeais*. E-kniha pro Kindle. Chapitre 2: L'amour dans la paroisse de Saint-Thomas d'Aquin.

185 Haydar, Beard. *Naguib Mahfouz: From Regional Fame to Global Recognition*. Syracuse University Press: New York, 1993. s. 21.

Karel Krejčí pak tvrdí, že autora nevědomě inspirují i směry a spisovatelé, které on odmítá. Krejčí, Karel. *Sociologie literatury*. Grada Publishing: Praha, 2008. Kapitola 8.2: Obrazy, s. 103.

186 Gordon, Haim. *Naguib Mahfouz's Egypt: Existential Themes in His Writings*. Greenwood Press: Westport, 1990. Joy in Life and Love of This World, s. 71.

jejich povahu vyjadřovat jméno nebo způsob chování; existuje vztah mezi vnějším popisem a životem postav.¹⁸⁷ Nejsou statické a vždy reflektují dobu, ve které žijí, i když si v ní často musí hledat své místo. Po vzoru francouzských naturalistů a myšlenek, které vyjádřil Hippolyte Taine, jsou jeho postavy predeterminovány původem, místem a prostředím. Pro vyjádření duševních a myšlenkových pochodů (a svého vlastního přesvědčení) užívá vnitřního monologu nebo dialogu. Nejvíce se vrací k postavě vládce, kterého zobrazuje v různých podobách a polohách.

Popisné pasáže nejsou v jeho díle dominantní a slouží převážně k dokreslení koloritu. V tomto se rozchází s romantickým hnutím, kde popis krajiny a prostředí hraje zásadní roli. Přesto je však zasazení do určitého konkrétního prostředí symbolické.¹⁸⁸ Zajímavé je jeho opomíjení Nilu, který v myšlení (nejen) starých Egyptanů tvořil osu veškeré existence; u Maḥfūze začíná řeka sehrávat určitou úlohu až v jeho pozdějších dílech.¹⁸⁹ Nicméně i on užívá zavedená klišé o nilských blahodárných záplavách, mocné síle slunce a nebezpečné poušti.

Jeho literatura není povrchní, ale naopak se snaží dostat pod povrch věci a soustředit se na problémy, které hýbou společností a které zaměstnávají

---

187 Kol. *Al-Naḡīb: Maḥfūz fī al-qalb*. Dār al-Hānī li-l-ṭabāʿa wa-l-naṣr: Káhira, 2007. Quṭb, Sajjid Muḥammad. Maḥfūz... Chāriḡ an-naṣṣ / dāchil an-naṣṣ, s. 41.

188 A to nejen u historických novel zasazených do staroegyptského prostředí, ale i v pozdějších románech a povídkách.

189 El-Enany, Rasheed. *Naguib Mahfouz: His Life and Times*. The American University in Cairo Press: Káhira, 2007. The Writer, the Time and the Place, s. 36.

Maḥfūzovu mysl; snaží se k nim přistupovat analyticky, co by znalec filozofických myšlenek všech historických etap.¹⁹⁰ Maḥfūz se ve svých románech drží ústřední dějové linie a neotvírá „šuplíčky“ s exkurzy mimo ni. Budoucnost Egypta závisí na tom, zda se vytvoří kolektivní vědomí, což vyžaduje společnou vůli a snahu. Ve světě lží, korupce a politických machinací je třeba najít svou vlastní hrdost a odvahu podívat se jeden druhému do očí. Maḥfūz je vypravěčem příběhů, nikoli mentorem, který skrze promluvu svých postav poučuje čtenáře a vnucuje mu své myšlení, i když to je velmi jasně vyjádřeno. Maḥfūz doplňuje a dotváří ticho, bez kterého není příběh kompletní.¹⁹¹

Jazyk, jakým jsou romány napsány, nelze označit v žádném případě za archaický, i když ani on se nevyhnul zažitým obratům. Na rozdíl od některých svých předchůdců a současníků se vyhýbá dialektu, čímž chce docílit srozumitelnosti co nejširší vrstvě arabské společnosti.

---

190 Kol. *Al-Naḡīb: Maḥfūz fī al-qalb*. Dār al-Hānī li-l-ṭabāʿa wa-l-našr: Káhira, 2007. °Āṭif al-°Irāqī. Naḡīb Maḥfūz... Bi-ru'ya falsafīya, s. 26-27.

191 Gordon, Haim. *Naguib Mahfouz's Egypt: Existential Themes in His Writings*. Greenwood Press: Westport, 1990. Introduction, s. 2, 3.

Důležitostí a významem ticha se zabýval ve svých literárních studiích i Maurice Blanchot. Ten charakterizuje činnost autora jako „přerušeni jinak nepřetržitého toku řeči.“ Koblížek, Tomáš. *Fenomén fikce: Příspěvek k fenomenologii literatury*. Togga: Praha, 2010. Kapitola 1: Literatura, paměť a zapomínání, s. 21.

7.3 Ironie Osudu

Ještě jako neznámý autor přinesl Maḥfūz dílo *Ironie Osudu*¹⁹² svému duchovnímu učiteli šejchovi Muṣṭafu ʿAbd al-Rāziqovi, u kterého byli zrovna významné náboženské autority, které vážně zpochybnily název díla s odvoláním na to, že Osud je Boží výtvar, který nemůže být nikdy absurdní a tudíž byla taková asociace brána jako velmi opovážlivá.¹⁹³ Dá se říci, že si Maḥfūz v této době stále ještě brousil svůj narativní styl a hledal si vlastní cestu, po které by se na své dráze spisovatele vydal, a proto jej kritika učenců usměrnila, takže svá slova do budoucna volil tak, aby nikoho zbytečně nedráždil. Nicméně nyní bylo již pozdě a kniha vycházela na pokračování v tisku, o což se postaral Salāma Mūsā, který podporoval liberální proudy v literatuře a jakožto koptský křesťan nehledal možné paralely mezi islámem a obsahem díla.¹⁹⁴

Děj románu *Ironie Osudu* se odehrává za vlády faraona čtvrté dynastie Chufua v třetím tisíciletí před Kristem. Pro látku nemusel jít Maḥfūz daleko: zdrojem mu byl jeho vlastní překlad díla Baikieho, kde 7. kapitola pojednává v

---

192 Román z roku 1939 měl být ústředním románem plánovaného cyklu děl. Do angličtiny bývá název překládán jako *Khufu's Wisdom (Chufuova moudrost)*, což koresponduje s původním plánem autora, který se chtěl více zaměřit na osobu panovníka-mudrce. Do češtiny román dosud přeložen nebyl (podobně jako ostatní historické romány).

193 Mehrez, Samia. *Egyptian Writers between History and Fiction*. The American University in Cairo Press: Káhira, 2005. s. 19.

194 Maḥfūz si velice cenil pozitivně kritického článku Sajjida Quṭba, který byl na dlouhou dobu poslední reakcí na jeho dílo.

souhrnu o staroegyptských legendách.¹⁹⁵ Jednu z nich si zvolil za námět a upravil ji dle principů romantismu. Ústřední osou je předpověď mudrce Džediho o tom, že příštím následníkem trůnu bude syn velekněze a nikoli jeden ze synů krále, což má předznamenat nástup 5. dynastie.¹⁹⁶

Maḥfūz začíná svůj román jako vševědoucí vypravěč, kterého od děje dělí dlouhá tisíciletí.¹⁹⁷ Jako v pohádkách se obrací ke čtenáři: „*Toho dne před dávnými a dávnými časy, který bohové určili za výchozí pro náš příběh, začal jejich obvyklý hovor otázkou pyramidy. Chufu si přál, aby se po jeho smrti stala místem věčného odpočinku pro duši i tělo.*“¹⁹⁸

Chufu se v minulosti netěšil dobré pověsti. Mohli za to zejména řeční historikové, kteří jej ve svých análech popisovali jako vládce krutého,

---

195 Soubor fantastických povídek se dochoval na *Berlínském papyru 3033*, opisu staršího originálu, kterému se říká *Papyrus Westcarův*, dle anglického cestovatele, který jej na své cestě do Egypta v letech 1823-24 získal. Hart, George. *Egyptské mýty*. Levné knihy KMA: Praha, 2006. Fantastické povídky, s. 69.

Břetislav Vachala stejný papyrus nazývá *Pohádky z papyru paní Westcarové* a přirovnává je k pohádkám *Tisíce a jedné noci*. Vachala, Břetislav. *Staří Egyptané*. Libri: Praha, 2001. Kapitola V: Vytesáno do kamene, zapsáno na papyrus: Pohádky a povídky, s. 181.

196 Džedi, který již dosáhl pro Egyptany dokonalého věku 110 let, předpovídá, že manželka kněze slunečního boha Re Ruddžedet přinese ukryté truhly z Thovtovy svatyně a porodí trojčata (jedná se o panovníky 5. dynastie Veserkafa, Sahurea a Neferirkarea), syny počaté bohem, kterým připadne trůn. Chufu se cítil věštbou zklamán, ale mág jej ujistil, že ještě jeho syn a vnuk po něm vládnout budou. V legendě se faraon s osudem smiřuje, oslavuje zrození budoucích vládců a odměňuje Džediho za kouzla a proroctví. Džedi je přijat ke dvoru prince Hardžedefa, který se sám stal uznávaným mudrcem a písařem. Lexa, František. *Výbor ze starší literatury egyptské*. Šolc a Šimáček: Praha, 1947. Kapitola 10: Povídky o čarodějnicích a o původu králů páté dynastie, s. 92-106.

197 Připomeňme, že podobné ladění měly i romány Ğurġī Zaidāna, klasika arabského historického románu.

198 Maḥfūz, Naġīb. *‘Abaṭ al-‘Aqdār*. an-Nāšir: Tunis, 1993. Kapitola 1, s. 5-6.

ziskuchtivého, který zotročoval lidi a neváhal prodat svou dceru do nevěstince, aby vydělala peníze a přispěla tak svému otci na stavbu pyramidy.¹⁹⁹ Řekové se tímto způsobem snažili zdiskreditovat egyptskou historii a její vrcholné okamžiky v době, kdy země procházela kulturním úpadkem a potýkala se s nadvládou jiných států. Špatná pověst Chufua je zmíněna i v Ebersově románu *Nitētis*, a to v kontextu „potrestané pýchy“. Zatímco se Menkaure, který se spokojil s malou a „skromnou“ pyramidou, dočkal věčné slávy, jeho předkové Chufu a Chefren byli potrestáni bohy za svou rozmařilost a touhu vyrovnat se bohům.²⁰⁰ Zastavme se ještě na chvíli u jmen, které Maḥfūz užívá pro své postavy: Chufu je původu staroegyptského (s řeckou variantou Cheops), zatímco Rachef je řecká varianta jména Chefren.²⁰¹ Tento rozpor lze přisoudit anglickému úzu pro jména faraonů.

Působivá je zmínka o roli pyramidy: „(*Chufu*) *chtěl ji na věčné časy učinit zázrakem v očích lidí,*“²⁰² což evokuje známé úsloví „svět se bojí času, čas se bojí pyramid“; o něco dále pak: „(...) *vybudovat pro faraona místo jeho posledního odpočinku, učinit z něj monumentální dílo, díky kterému by lidé nikdy*

---

199 Jacq, Christian. *Egypt velkých faraonů*. Rybka Publishers: Praha, 2002. Kapitola 5: Chufu, Rachef a Menkaure čili vláda obrů, s. 87.

200 "Kde je ten Chufu, který stmelil tu nesmírnou horu kamení potem svých poddaných, kde je ten Chafré, který vzdoroval bohům, který jimi pohrdal a dal prý zavřít brány chrámů jen proto, aby sobě a svému jménu sjednal nesmrtelnost nadlidským náhrobkem? Ohromné břímě práce, které tito faraoni uložili svým poddaným, dalo podnět k domněnce, že soudcové v podsvětí je vůbec neuznali hodnými klidného odpočinku v hrobě a aby vstali z mrtvých; zato Menkaure, stavitel třetí a nejkrásnější pyramidy, který se spokojil s menším náhrobkem, směl podle mínění lidu nikým nerušen spát věčný sen ve své rakvi z modrého bazaltu." Ebers, Georg. *Nitētis: Královská dcera*. Agave: Český Těšín, 1997. Část druhá, kapitola 12, s. 429-430.

201 Pro jednotu se budeme držet v české praxi užívanějšího jména Chefren, i když v románu je podoba Rachef.

202 Maḥfūz, Naḡīb. *‘Abaṭ al-‘Aqdār*. an-Nāšir: Tunis, 1993. Kapitola 1, s. 5.

nezapomněli, jaké kouzelné a pohádkové poklady lze v Egyptě nalézt.“²⁰³ Hned tady Maḥfūz upozorňuje na slavnou minulost Egypta, kterou by si jeho spoluobčané měli uvědomit při pouhém pohledu kolem sebe.

Co se historické relevance románu týče, hned na první straně se setkáváme s Velkou Sfingou („Otec děsu“), která je přitom drtivou většinou egyptologů považována za dílo Chufuova syna Chefrena.²⁰⁴

---

203 *Ibid.* Kapitola 1, s. 6.

204 Chefren nechtěl překonat výškou otcovu pyramidu, a proto místo pro svůj věčný příbytek zvolil na vyvýšenině a navíc do komplexu zařadil i sochu ležícího lva s hlavou krále. Například Rainer Stadelmann připisuje Sfingu Chufuovi, přičemž vychází z toho, že se socha nachází v lomech, ze kterých se těžil kámen na stavbu Velké pyramidy a dále srovnává stylové a ikonografické rysy, tvar tváře, která neodpovídá podobiznám Chefrena a také odkazuje na pokrývku hlavy nemes, jejíž podoba se teprve vyvíjela. Stadelmann, Rainer; Hawaas, Zahi. *Pyramidy: Magické symboly starého Egypta*. Rebo Productions: Dobřejovice, 2004. Kapitola 10: Pyramidy 4. dynastie, s. 126.

Správně by se v knize nemělo vyskytovat ani pojmenování „faraon“, které sloužilo k označení panovníka až od 18. dynastie. Do jiných jazyků přešlo z hebrejštiny a řečtiny, jakožto zkomolenina slova per-aa (velký dům), užívaného k označení paláce. Vachala, Břetislav. *Starí Egyptané*. Libri: Praha, 2001. Kapitola 2: Objevování egyptské civilizace: První faraoni, s. 40.

Je však pochopitelné, že Maḥfūz tohoto slova užívá, neboť je pevně a neodmyslitelně spjato se staroegyptskými vládci. Pro Chufuovu dobu je rovněž předčasné mluvit o pokrevním spojení krále se sluncem. Dalším smyšleným bodem v románu je údajný architekt a stavitel Velké pyramidy Mirabu. Z pramenů víme, že tvůrcem pyramidy byl Hemiunu, velekněz boha Thovta a představený všech královských prací, jehož mastaba leží západně od Chufuovy pyramidy. Zůstává sporným, zda byl faraonovým synovcem (1), nebo mladším bratrem (2). Více informací o něm bohužel nemáme, i když se nám dochovala vápencová socha v životní velikosti, která ho zachycuje jako tělnatého postaršího pána. (1) - Verner, Miroslav. *Pyramidy*. Academia: Praha, 2008. s. 145; (2) - Jackson, Kevin. *Pyramida: Za hranicemi představitosti*. Euromedia Group: Praha, 2003. Kapitola 3: Stavba Velké pyramidy: Materiály: Chufuův lom, s. 50.

John Anthony West zmiňuje ve své knize i řadu konspiračních teorií o vzniku a funkci pyramid, posun v těchto teoriích od starověku po současnost, jejich přijetí egyptologickou i laickou veřejností a vliv na smýšlení lidí. West, John Anthony. *Esoterický Egypt 1: Průvodce po posvátných místech*. Eminent: Praha, 2004. Kapitola 5: Gíza: Pyramidy - pozadí a teorie, s. 143-209.

Hned v úvodu se objevuje také Chufuův syn a následník trůnu Chefren, který nahradil na pozici korunního prince předčasně zesnulého Kauaba. Je však sporné, zda Chefren nastoupil přímo po svém otci, což předpokládá historik Manethon, nebo jestli mezi těmito dvěma vládci panoval ještě Radžedef (přesmyčka jména hlavní postavy románu Džedefrea), jak uvádí Turínský královský seznam a kterážto varianta je vzhledem k uvedené délce Chufuovy vlády přijatelnější (Turínský seznam 23 let, Manethon 63 let).²⁰⁵

Chufu sedí obklopen svými blízkými v honosných prostorách svého paláce:
„Velký vládce, kterému se dostalo božské vznešenosti, Chufu, syn boha Chnuma, odpočíval na svém zlatém sofa na terase sálu, ze kterého se naskýtal pohled do rozlehlé zahrady královského paláce. Tento ráj na zemi byl Mennofer, legendární město Bílých zdí.²⁰⁶ Král seděl obklopen svými syny a nejbližšími přáteli. Jeho hedvábný plášť obšitý zlatou nití odrážel paprsky slunce, které se již začínalo klonit k západu.“²⁰⁷ Legendu převyprávěl i František Lexa a jeho úvod je dosti podobný: *„Za časů Veličenstva krále Horního Egypta a Dolního Egypta Chufa seděl Jeho Veličenstvo na svém trůnu v přijímací síni paláce, maje na své hlavě dvojitou korunu, a kolem jeho trůnu stáli jeho čtyři synové (...) a před Jeho*

---

205 Děj románu se odehrává jistě v delším časovém úseku, než je 23 let.

206 Mennofer, město „Bílých zdí“, byl však administrativním centrem až od dob vlády panovníka 6. dynastie Pepiho I.

207 Maḥfūz, Naḡīb. *‘Abaṭ al-‘Aqdār*. an-Nāšir: Tunis, 1993. Kapitola 1, s. 5.

Veličenstvem leželi na svém břiše všichni skuteční královi známi a královi průvodci.“²⁰⁸

Chufu si v úvodní kapitole klade ve společnosti svých nejbližších otázky, ve kterých se ptá, proč jej lid poslouchá a činí vše k jeho spokojenosti. Odpovědí mu je, že panuje z vůle bohů (Osudu). Když se dostane k problému stavby pyramidy a jejího trvání²⁰⁹, vysvětluje mu Mirabu, že se na pracích podílí dvě skupiny dělníků: „První skupina je tvořena válečnými zajatci a usedlíky z ciziny, kteří pořádně nevědí, co dělají. Jen chodí sem a tam a nemají žádné vyšší cítění. Jsou jako netečný býk zapřažený do jha u vodního čerpadla. Kdyby nad nimi nevisela hrozba neustálého výprasku a nehlídali je vojáci, nic bychom s nimi nezmohli. Co se týče egyptských dělníků, tak většina z nich pochází z Horního Egypta. Tito muži jsou plní síly, pýchy a víry. Jejich hroší kůže je schopná snášet všechny útrapy a jejich pozoruhodná trpělivost jim pomáhá překonat těžkosti. Oni moc dobře vědí, co dělají. Jsou hluboce přesvědčeni, že ta úmorná dřina, které zasvětili životy, je vznešená náboženská povinnost, která je přiblíží k uctívanému pánu. Je to vskutku zbožný čin, který konají ke spokojenosti toho, kdo sedí na trůně. Toto utrpení je v

---

208 Lexa, František. *Výbor ze starší literatury egyptské*. Šolc a Šimáček: Praha, 1947. Kapitola 10: Povídky o čarodějnicích a o původu králů páté dynastie: Povídky o čarodějnicích, s. 92.

209 Dlouho se vedly dohady o tom, kolik lidí a jak dlouho na pyramidě pracovalo. Hérodotův odhad 100 tisíc mužů nebo Plútarchův 360 tisíc jsou dnes již považovány za přehnané. Podle výpočtů se na stavbě podílelo nanejvýš 30 tisíc lidí, z nichž část tvořili kvalifikovaní řemeslníci povolání ze všech koutů země a ubytování v bezprostřední blízkosti pyramidy. Ostatní měli za úkol práci v kamenolomech, přepravu mohutných kamenných bloků a jejich umístění na rostoucí kolos. Na stavbě byli zaměstnáni jen během záplav; po zbytek roku se věnovali svému hospodářství a zemědělským pracím. Vachala, Břetislav. *Starí Egypťané*. Libri: Praha, 2001. Kapitola 2: Objevování egyptské civilizace: První div světa, s. 46-47.

*jejich očích zbožnost. Jejich agónie jim je extázi. Je to obrovská oběť, kterou projevují vůči božímu člověku, který touží sám dosáhnout věčnosti.*²¹⁰ Již tady vidíme spisovatelovu snahu apelovat na čtenáře a vzbudit v něm pocit vlastní hrdosti a uvědomění si své přímé rodové návaznosti na Egyptany starověku, zatímco zahraniční a cizí živly (hlavně Brity) je nutné mít stále na očích a kontrolovat každý jejich krok, aby se nedopustili něčeho, co by ublížilo egyptské zemi.

Po krátkém duchovním zamyšlení přichází na scénu postava mága Džediho a jeho předpověď. Tady se Maḥfūz odklání od původní legendy a vkládá do úst mága proroctví, že hned příštím nástupcem se z vůle Osudu stane syn velekněze boha Re. Chufu, podporován svými bližními, se s předpovědí nesmíří, ale rozhodne se pustit se s Osudem do boje a rozkáže dítě odstranit. *„Kdy jindy než teď bych měl bránit svůj trůn? Tak tedy, pánové... Zvu vás všechny, abyste mě doprovodili do obrovské bitvy mezi mnou, Chufuem a Osudem!*²¹¹ Nastal čas, aby se i Egypťané ve 20. století pustili do boje za záchranu svého „trůnu“ a alespoň se pokusili obrátit Osud na svou stranu.

Na jihu mezitím porodí Ruddžedet syna veleknězi Monreovi. Poté, co Monre zjistí, že se do města řítí faraon a vojáci s příkazem zabít jeho syna, pošle Ruddžedet se synem a služebnou mimo hradby. Monre pak moudře odpovídá na

---

210 Maḥfūz, Naḡīb. *‘Abaṭ al-‘Aqdār*. an-Nāšir: Tunis, 1993. Kapitola 1, s. 9.

211 *Ibid.* Kapitola 2, s. 20.

otázky Chufua. Říká, že bohové krále „*vybírají z řad svých synů a vkládají do nich své božství, aby správně spravovali zemi a zajistili blahobyť a štěstí lidu, který jej uctívá.*“²¹² Zatímco běžní občané žijí a pracují sami pro sebe, faraon je služebníkem lidu: „*Každý Egyptan se snaží ve svém životě vykonat maximum pro sebe a svou rodinu. Faraon však musí myslet na miliony lidí, za které se bude zodpovídat před Pánem.*“²¹³ Na otázku, co dělat s těmi, kteří ohrožují trůn, odpoví Monre: „*Ty, kteří dychtí po moci, musí Jeho Veličenstvo zničit!*“²¹⁴ Váhá, zda má vyhovět přání faraona, nebo předurčení boha Re, který dovolil, aby se jeho syn narodil. „*Osud se nám vysmívá tak, jak je jeho zvykem. To proto dovolil zplodit toto dítě.*“²¹⁵ Dochází k řešení, že obětuje dítě služebné, která náhodou porodí ve stejném dni. Nic netušící Chufu je s výsledkem spokojen a nařídí zaznamenat událost na stěny chrámu. Avšak kdo z obyčejných lidí je schopen zvrátit vůli Osudu?²¹⁶

Maḥfūz si v této kapitole klade zásadní otázky o povaze vládce, jeho nároku na trůn a chování vůči tomu, kdo jej ohrožuje. Nabízí se mu otázka, zda lze

---

212 *Ibid.* Kapitola 5, s. 33.

213 *Ibid.* Kapitola 5, s. 34.

214 *Ibid.* Kapitola 5, s. 34.

215 *Ibid.* Kapitola 5, s. 34.

216 Ruddžedet s dítětem se v doprovodu služebné Zaji dostane do karavany beduínů. Zaja s dítětem v noci uteče do Mennoferu, kde její muž pracuje na stavbě pyramidy. V hlavním městě ji však čeká nemilé překvapení: její muž zemřel. Ujme se jí inspektor pyramidových prací Bisharu, který ji přivede do svého paláce, učiní ji svou ženou a vychová s ní jak syna Ruddžedet, tak své dva vlastní syny, jejichž matka zemřela. (viz. *Ibid.*)

ovlivnit budoucnost země aktivním zásahem, zda lze přeskočit nějakou z etap, kterou jí Osud, byť někdy škodolibý, nachystal.

Roky plynou a Džedefre, zkráceně Džedef, nastupuje do školy (které jsou však výtěžkem Střední říše)²¹⁷, kde je pod velkým vlivem svého učitele, který mu přednáší moudra Kagemniho. Kromě základních dovedností se učí i dobrým mravům a tomu milovat svou vlast.²¹⁸ To je jasná narážka na nedostatek v egyptských školách, kde byly děti dlouho vedeny spíše k tomu milovat koloniální velmoc. Kagemni je skutečnou historickou postavou - byl vezírem za dob panování faraona 6. dynastie Tetiho; žil tedy asi o 300 let později než Chufu. Kagemnimu je připisována *Knihou moudrých rad do života*, o které víme z vícera pramenů, ale sama se nedochovala.²¹⁹ Po smrti byl zařazen do božského panteonu.²²⁰ Stejně je nemístná i zmínka o *Knize mrtvých*, kterýžto název je užíván až od 18. dynastie a nelze ji zaměnit ani s *Texty pyramid* či *Texty rakví*, které mají původ v dynastii páté. Maḥfūz se tak nejspíše opět snažil (jako v případě Sfingy) zdůraznit kulturní vyspělost své země a její kulturní dědictví, nyní s důrazem na literární památky a moudrost starých Egyptanů.

---

217 Verner, Miroslav a kol. *Ilustrovaná encyklopedie starého Egypta*. Karolinum: Praha, 1997, s. 458.

218 Doslovný překlad by zněl „vlastenecká výchova“. Maḥfūz, Naḡīb. *‘Abat al-‘Aqdār*. an-Nāšir: Tunis, 1993. Kapitola 9, s. 59.

219 Verner, Miroslav a kol. *Ilustrovaná encyklopedie starého Egypta*. Karolinum: Praha, 1997, s. 246.

220 Na jeho moudra se odvolávají i hrdinové dalších dvou románů.

Ve dvanácti letech se mladý Džedef rozhoduje pro dráhu vojáka a navštěvuje školu v Mereapis. Ve Staré říši se vojenská posádka skládala převážně z núbijských a libyjských žoldnářů; stálá služba neexistovala. Pro výpravy se užívala hotovost, svolávaná pro konkrétní akci.²²¹ Do dějového intermezza, které se věnuje dospívání a studiu Džedefa, jsou vložena nacionalistická slova písně: *„Slabým hlasem si zpíval popěvek: ‚My jsme děti Egypta, vzešli jsme z božského pokolení‘. Bez cizího přispění se v něm probudil mladík, který vyslyšel první volání z kasáren.“*²²²

Na tomto místě se poprvé podrobněji setkáváme s rozdíly mezi kněžími a vojskem, modlitbou a silou, které reprezentují Džedef a jeho nevlastní bratři, a s typizací jednotlivých skupin. *„Ať už si vybereš armádu nebo kněží, pro mě to znamená totéž,“*²²³ říká Džedefův nevlastní otec Bisharu. Každá z těchto dvou stran tvoří totiž vlastní kliku, vlastní společenství, které se snaží zasahovat ve svůj prospěch. *„Cheny (...) si vybral studium teologie vedoucí ke kněžské dráze. Jeho volba nebyla tak zcela samozřejmá, protože teologie byla věda velmi náročná a své dveře otevírala jen těm, kteří si to skutečně zasloužili. (...) Během studentského života se projevila jeho inteligence a noblesní vystupování, jako by nezdědil po svém otci nic kromě drsného chraplavého hlasu. Útlou postavou, ostře řezanými rysy a klidným vystupováním připomínal spíše svou matku, ze které vyzařovala*

---

221 Verner, Miroslav a kol. *Ilustrovaná encyklopedie starého Egypta*. Karolinum: Praha, 1997, s. 456.

222 Maḥfūz, Naḡīb. *‘Abaṭ al-‘Aqdār*. an-Nāšir: Tunis, 1993. Kapitola 11, s. 67.

223 *Ibid.* Kapitola 10, s. 65.

veliká zbožnost. ²²⁴ Trochu stranou pak jsou umělci, kteří si tvoří svět sám pro sebe a chápou lásku jinak než okolí. Umělci zde reprezentují zdravé optimistické jádro Egypta, přemýšlivce z řad studentů, kteří nejsou ani na straně duchovních, ani vojska, ani faraona; mají své vlastní (třeba i naivní a mladické) představy o světě.

S přechodem do veřejných služeb přestává být mladý Džedef v područí svých rodičů a stává se „majetkem“ státu a faraona. *„Ještě včera jste byli malými dětmi, které nikdo nehlídal. Avšak dnes vstupujete do světa dospělých, který pro vás bude znamenat angažovanost ve vojenských akcích. Včera jste patřili svým otcům a matkám. Od dnešního dne jste majetkem faraona a vlasti. A vězte, že život vojáka tkví v síle a oběti. Vaší povinností je poslušně dodržovat řád, abyste byli schopni plnit posvátné úkoly vůči Egyptu a faraonovi. (...) A všichni společně jako jeden muž zpívali z plna hrdla písně oslavující bohy, faraona a Egypt.* ²²⁵

Ani život v kasárnách nezabrání Džedefovi zamilovat se do dívky z obrazu, o které si myslí, že je obyčejná vesničanka. Ve skutečnosti je ona dívka dcerou faraona Meresanch. Při Džedefově prohlížení portrétu se Maḥfūz uchyluje k jednomu z mála popisů přírodní scenérie. Soustředí se na zlatou barvu slunce a jeho paprsků, na vlající vítr, sykomory a samozřejmě Nil: *„Mé pero zvěčnilo tok*

---

224 *Ibid.* Kapitola 10, s. 62.

225 *Ibid.* Kapitola 12, s. 72.

*Nilu, který je tak vznešený!*²²⁶ Zdá se, že se krása dívky a egyptské krajiny vzájemně prostupují, až splývají v jedno. Sluneční paprsky, nilské břehy, fauna a flóra jsou popisovány tam, kde se setkávají zamilovaní, kde se mluví o lásce a kráse. V kontrastu stojí pouze pustá poušť na Sinaji. Máme tak na jedné straně zemi na Nilu, bohy obdarovanou kolébkou civilizace, úrodnou a plodnou, a na straně druhé poušť bez života, kterou obývají nepřátelé a rozvraceči. V klasických romantických dílech francouzské literatury hraje popis často stěžejní roli. Maḥfūz se popisu vyhýbá a raději se soustředí na dialog. V romantismu je popisu vdechnut život; popisované se stává další postavou románu. Maḥfūz se drží linie hlavních postav, které samy nejsou vykresleny do hloubky a neprochází výrazným vývojem a proměnou.

Velkým Maḥfūzovým odklonem od historického základu jsou koně, kteří byli do Egypta přivedeni až s vpádem Hyksósů v Druhé přechodné době. Jejich domestikace a užití jakožto jízdnicích zvířat je ještě věci pozdější. Maḥfūz se k tomuto kroku uchýlil proto, že koně svou chůzí a klusem dodávají kulisám na dynamice a jezdcům na vznešenosti. V bojových scénách užívá válečné vozy, přitom kolo je z nástěnných maleb doloženo až v 6. dynastii, navíc kolo deskové. Loukoťová kola užívaná na vozech jsou známa opět až v dynastii 18., kdy se rozšířila obliba lehkých vozů.²²⁷

---

226 *Ibid.* Kapitola 15, s. 90.

227 Verner, Miroslav a kol. *Ilustrovaná encyklopedie starého Egypta*. Karolinum: Praha, 1997., s. 257.

Když dosáhl Chufu padesáti let, byla stavba pyramidy konečně po dvaceti pěti letech dokončena, což je oznámeno architektonickým velkolepým projevem: „(...) Bohové, jejichž vůli podléhají veškerá stvoření, si přáli, abych dnes předstoupil před Jeho Výsost se zprávou, že stavba nejúžasnějšího monumentu, jaký kdy byl vztyčen v zemi na Nilu od jejího božského stvoření, největší počín, na který kdy dopadaly paprsky slunce od doby, co prvně zalily břehy údolí, je u konce. A jsem přesvědčen, že zůstane stát po celé nadcházející generace a bude upomínkou Vašeho jména, Vaší slavné vlády, bude strážcem Vašeho božského ducha. Stane se pomníkem boje milionů Egyptanů, kteří se na jeho stavbě podíleli vlastníma rukama, i těm, jejichž genialita je řídila. Již dnes je stavbou, která nemá obdoby. Zítřka se stane místem odpočinku pro největšího vládce Egypta a pozítří a na věky věků bude chrámem, na jehož nádvoří se spojí srdce milionů uctíváčů, kteří k němu zamíří z jihu i severu. (...) Dnes, můj vládce, byl vztyčen věčný symbol Egypta, jeho příhodný epitet, který se zrodil ze síly spojující sever a jih. Je to důkaz trpělivosti, která tryská ze srdcí všech dětí této země. (...) Je to příklad geniality, která dodala naší vlasti vůdčí postavení na zemi, vlasti, kolem které se plaví Slunce ve své posvátné bárce. Navždy setrvá jako nesmrtelná inspirace, která se usazuje v srdcích Egyptanů a umocňuje v nich sílu, vzbouzí v nich trpělivost, upevňuje je ve víře a inspiruje v tvorbě.“²²⁸ Tento úryvek je zřejmým dokladem autorova záměru přimět Egyptany vnímat vlastní památky, jejich velikost a

---

228 Mahfūz, Nağīb. *‘Abaṭ al-‘Aqdār*. an-Nāšir: Tunis, 1993. Kapitola 13, s. 73.

inspirační sílu. To, co se nachází v jejich zemi, není samozřejmostí a jako takové to nesmí být bráno. Obdobná rétorika zmiňující velikost, věčnost, slávu a genialitu Egyptanů se na stránkách jedné kapitoly opakuje hned několikrát. Od ní se plynule přechází k pojmu nesmrtelnosti a moudrosti, přicházející s věkem.

Ve stáří se faraon uchyluje k askezi, kontemplacím a meditacím v pohřební komoře své pyramidy a jeho dřívější smysl pro humor přechází v sarkasmus. Sarkasticky se dívá i na poměry v Egyptě. Je to, co udělal pro Egypt v porovnání s tím, co udělal Egypt pro něj, dostačující? Zmiňuje zde Meniho, který dal Egyptu jednotu, ale nedočkal se od lidu tolika oslav, jako Chufu. Nicméně to byla boží vůle, která krále Egypta zařadila na roveň bohů. Debaty a úvahy o moudrosti se v knize neustále opakují a moudrost je chápána jako ctnost i nutnost; bez ní duše klesá ke kreaturám. Zajímavé je vyslovení Chefrena o vztahu k otci: zatímco dříve byl lvem, před kterým se lidé klaněli strachem, nyní ho vidí jako starce, dumajícího v pohřební místnosti, který nechce více válku. (*„Nebo si snad myslíš, že král není králem, pokud nevede válku?“*²²⁹) Mládí chce boj, stáří má raději mírová řešení. Chufu byl dle historických dohadů skutečně velkým učencem, který se věnoval historii, náboženským textům i mystériím.²³⁰ Veškeré moudro, které

---

229 *Ibid.* Kapitola 13, s. 77.

230 Jacq, Christian. *Egypt velkých faraonů*. Rybka Publishers: Praha, 2002. Kapitola 5: Chufu, Rachef a Menkaure čili vláda obrů, s. 88.

během rozjímání nabyt, mělo být sepsáno a navěky zachováno. Dokonce i Manethon mluví o textech v pyramidách, které vznikly v té době.²³¹

Džedef²³² se účastní výpravy na Sinaj, která má za cíl vypořádat se s tamními beduíny. Výprava si vyžádala tisíce obětí, ale „*velký život si žádá velké oběti. Chvála bohu, že stvořil ze smrti život!*“²³³ Triumfální návrat je korunován Džedefovou žádostí o ruku princezny Meresanch, které je vyhověno.²³⁴ Rozplétá se také uzel tajemství okolo Džedefovy minulosti a s tím se probouzí i jeho vnitřní boj. Může nenávidět faraona, který požadoval jeho smrt, ale kterému přísahal věrnost?²³⁵

Otázku rozřeší, když odhalí a překazí plánovaný převrat prince Chefrena. Zachrání tak člověka, který mu sám usiluje o život. „*Co je to za nepřítel, který ohrožuje národ? Co za vzpouru ohrožuje jeho bezpečnost? Všichni Egypťané*

---

231 Nejspíše zaměněno za později vzniklé (či jen později zaznamenané) *Texty pyramid*, které pokrývají stěny příbytků faraonů 5. a 6. dynastie. Jacq, Christian. *Egypt velkých faraonů*. Rybka Publishers: Praha, 2002. Kapitola 5: Chufu, Rachef a Menkaure čili vláda obrů, s. 96.

232 Džedef se mezitím vyšvihl na pomyslném hodnostním žebříčku až mezi osobní gardu budoucího následníka trůnu Chefrena, který spolu s Meresanch představují jediné právoplatné dědice faraona. Do povědomí se Džedef zapíše záchranou princova života před lvem. Na Sinaji je ochoten položit za vlast vlastní život. (viz. *Ibid.*)

Již od Archaické doby se na Sinaj podnikaly výpravy za účelem těžby drahých kovů (tyrkys, malachit); z Chufuovy doby je znám nápis v dioritových lomech. Jestli byla vedena v souvislosti s tím i vojenská akce není známo.

233 Maḥfūz, Naḡīb. *ʿAbaṭ al-ʿAqdār*. an-Nāšir: Tunis, 1993. Kapitola 30, s. 169.

234 Kromě splnění úkolu se Džedefovi podaří vysvobodit ze zajetí beduínů egyptskou ženu, kterou není nikdo jiný než Ruddžedet.

235 Motiv věrnosti známý opět z děl francouzských autorů (Stendhal, Hugo).

konají své povinnosti pod ochranou faraona a jeho vlády.“²³⁶ Je jasné, kam tato myšlenka směřuje: uvědomělý Egyptan má v úctě svého vládce a ty, kteří stojí v čele státu. Jsou to nutně zrádcové a cizí živly, které tuto integritu narušují a rozvrací zemi. Egyptané nechtějí být ovládáni zvnějšku a cítí, že mají dostatek sil na to postavit se těm, kdo by jim v tom chtěli zabránit. Odhalení spiknutí ovšem již nezabrání smrti faraona, který se na smrtelném lůžku musí smířit s tím, že boj proti Osudu je jako boj s mlýnskými koly. Na posledních stránkách se výskyt slova „Osud“ násobí a stále znovu je evokována marnost lidského úsilí s ním bojovat.

Celkově zapadá román *Ironie Osudu* do řady historických románů, které se i v dnešní době těší velké oblibě. Jen málokterý čtenář se pozastavuje nad detaily a historickou relevancí; a to tím méně, čím více je děj napínavý a čtivý, což jsou atributy, které Maḥfūzovy romány rozhodně nepostrádají. Také se dnes jistě jen málokdo zaobírá okolnostmi, za kterých román vznikal; nezáviděníhodné postavení a vnitřní krize Egypta. Budoucnost byla v té době značně nejistá. Ačkoli Maḥfūz chce svůj národ povzbudit a dát mu najevo, že i pro něj je něco nachystáno, svádí v jádru boj se svým vypravěčským já. Proto ani *Ironie Osudu* není vnímána čistě v paralele k egyptské vládní moci. Narážka na to, že ani „všemohoucí“ vládce není schopen odvrátit neodvratitelné a že to, co se má stát, se skutečně stane, je běžně rozšířeným názorem na chod světa. Lidský racionální

---

236 Maḥfūz, Naḡīb. *‘Abaṭ al-‘Aqdār*. an-Nāšir: Tunis, 1993. Kapitola 31, s. 173-174.

svět si nikdy nemůže být jist před čirou náhodou a ničivým zásahem nějaké nadpřirozené síly - ať už ji nazveme Osud, nehoda, shoda okolností, čas nebo smrt.²³⁷ Výsledek vždy naruší lidské plány a oťrese jeho racionalitou v základech.

Ironie Osudu je protkána narážkami na ideálního vládce a jeho vztah k lidu. Stejně tomu je i v románu Eberse, jehož slova se dají aplikovat na Egypt 30. let a odpovídají názorům Maḥfūze a jeho spoluobčanů: „*My ale nejsme králové pro kněze a šlechtu, my jsme vladaři pro lid. (...) Pokud znáš, jaké v zemi vládnou poměry, pak budeš moci snadno úspěšně vládnout... Naše zákony jsou dobré a osvědčené, těch se drž a nevěř nikomu, kdo by chtěl být moudřejší, než jsou ony. (...) Ty se lidu netážeš. Jeho hlas ovšem bývá někdy drsný, ale obyčejně vyjadřuje zdravý názor. Lid nezná lži, a nikdo nemá pravdy tolik zapotřebí jako král. (...) Král, jenž zná svoje povinnosti, si lehce získá lásku svého lidu, trochu hůř už souhlas šlechty a téměř nikdy spokojenost obou tříd.*“²³⁸ Odkaz na slavnou egyptskou minulost, kterou nelze jen tak opustit, je také průkazný: „*Drž se starého, jak káže zákon, nikdy však svoji říši neuzavírej před žádnými novotami, pokud jsou lepší než to staré. Vzdát se hned a najednou celé minulosti by, pravda, bylo zločinem. Stále toužit po něčem cizím a novém pak zase bláznovstvím. Moudrý člověk si hledí zachovat to, co se v minulosti osvědčilo, snaží se odstranit všechno škodlivé a naopak přijímá veškeré dobré věci, ať už přicházejí*

---

237 El-Enany, Rasheed. *Naguib Mahfouz: His Life and Times*. The American University in Cairo Press: Káhira, 2007, s. 43.

238 Ebers, Georg. *Nitētis: Královská dcera*. Agave: Český Těšín, 1997. Část druhá: Kapitola 10, s. 390.

odkudkoliv.²³⁹ Podobná rétorika byla typická pro přelom 19. století, kdy liberální přístup nacionalistů hájil evropské novoty vůči konzervativcům. Tito muži pochopili, že bez poznání Západu nebude jejich země schopna konkurence.

Události z roku 2011 a tak zvaného „arabského jara“ pak aktualizují problematiku vládní moci, kultu osobnosti a hledání té správné cesty. „*Včera zavrhl syn svého otce. A dnes? Otec zavrhuje svého syna!*“²⁴⁰ Svržení prezidenta, který si od lidu více bere, než mu dává, je vyústěním nově nabytého sebevědomí a touhy po změně stávajícího stavu v zemi. Protože „*trůn nebyl stvořen k tomu, aby na něj usedli zločinci*.“²⁴¹

7.4 Rhodopis²⁴²

Román *Rādūbīs* vyšel roku 1943 díky Publishing Committee for Academics. Inspiraci našel Maḥfūz v legendě o konci panování šesté dynastie. Navzdory časovému vymezení románu umístil i zde do děje válečné vozy. Maḥfūz chtěl stejně jako v předchozím díle užít pro zvýšení dynamiky děje koně. Hlavním protagonistou je faraon Merenre II., který si svou arogancí, nadřazeností a despotismem znepřátelí vlivnou kněžskou vrstvu, se kterou se pře o vlastnictví rozsáhlých polností.

---

239 *Ibid.* Část druhá: Kapitola 10, s. 390-391.

240 Maḥfūz, Naḡīb. *Abat al-'Aqdār*. an-Nāšir: Tunis, 1993. Kapitola 35, s. 202.

241 *Ibid.* Kapitola 35, s. 196-197.

242 Pro překlad do češtiny se držíme nejrozšířenější verze Rhodopis, která se objevuje v českém překladu románu Eberse a ve většině evropských materiálů. Lze se však setkat i s prepisem Rhadopis, Radophis či Rhodophis.

Merenre II. usedl na trůn po déle než devadesát let trvajícím panování Pepiho II., za jehož vlády Egypt zahájil dobu pozvolného úpadku a rozkladu centrální moci. Dle záznamů královských seznamů vládl jeho následník Merenre II. pouhý rok, ale není vyloučeno, že bezprostředně po smrti Pepiho nastaly spory o trůn. Po něm vládla první královna – jeho sestra a manželka Nitokris,²⁴³ se kterou se pojí celá řada romantických a fantastických legend.

Ve Staré říši je všeobecným rysem božská nedotknutelnost faraona, která začne být právě na přelomu 5. a 6. dynastie nabourávána a podryvána. Úpadek a krize v Egyptě vyvrcholí totální dezorganizací (První přechodná doba), kdy se na trůně rychle střídají uzurpátoři. Zhroucení ústřední vlády bylo způsobeno i dlouholetým vykořisťováním obyvatelstva a velkými požadavky, které na ně kladl dvůr. Slábla jeho hospodářská převaha, stoupaly náklady na udržování zádušních kultů i na chod státu, mizela obecně přijímaná dogmata. Zatímco moc faraona klesala, rostl vliv okresních správců a kněží. Velkým problémem byla neexistence stálého vojska, které by přispělo k udržení pořádku ve státě.

Po krátkém úvodu k problematice Staré říše a jejího zhroucení, přejdeme nyní k samotnému ději románu, který začíná krátce po nástupu mladičkého

---

243 V českých prepisech se se jménem královny můžeme setkat i v podobě Nitokretoj, Neitokret...

faraona Merenrea II. na trůn. Během probíhajících slavností u příležitosti počátku záplav v devátém měsíci roku²⁴⁴ je panovník vítán davy v ulicích, zatímco však jiní provolávají slávu veleknězi Chnumhotepovi. Hned v úvodu vidíme tedy nejednotu a různé frakce ve společnosti.

Přihlízející rozjímají o tom, co by měl dobrý panovník zanechat příštím generacím: „*Co myslíš, jaký odkaz po sobě zanechá? Obelisky a chrámy, nebo vzpomínky na válečná tažení, ať už na sever, nebo na jih?*“²⁴⁵ Stavební činnost mu dle nich zajistí lásku lidu, protože král stejně jako Egyptané miluje extravaganci a luxus.²⁴⁶ To je jeden z důvodů, proč král omezuje bohatství chrámů. Muži na břehu Nilu mluví také o smrti a životě na onom světě. Maḥfūz vkládá do úst obyčejných lidí moudra a věty, které bychom u nich nečekali. Je to však prostředek, jak v dialogu vyjádřit vlastní názory a položit řečnické otázky, nad kterými by se lidé měli zamyslet.

Velká pozornost je věnována Nilu, který byl v prvním románu opomíjen, i přes jeho velký vliv na každodenní život starých Egyptanů. Tady, ve spojitosti s oslavami, je zmiňována jeho moc, svatost, s jakou na něj lidé pohlížejí a uctívají ho.²⁴⁷ Nilské údolí s jeho chrámy a obelisky, vztyčenými na věčnou památku

---

244 Název měsíce je zde v egyptské arabštině - bašans.

245 Maḥfūz, Naḡīb. *Rādūbīs*. an-Nāšir: Tunis, 1993. Kapitola 1: ʿĪd an-Nīl, s. 8.

246 *Ibid.* Kapitola 1: ʿĪd an-Nīl, s. 8.

247 Počátek nilských záplav ohlašoval východ hvězdy Síríus, kterou Egyptané nazývali „Pší hvězda“, protože v hieroglyfickém zápisu se podobala právě psovi.

královským dynastiím a bohům, je středobodem egyptského vesmíru. Nil „zajišťuje úrodnost půdy a všeobecnou zeleň“²⁴⁸ a v přeneseném významu vzbuzuje i touhy sexuální u obou pohlaví. Popis krajiny, fauny a flóry zabírá v tomto díle více prostoru, což jen podtrhuje roli řeky a jejího cyklu v Egyptě a rostoucí snahu Maḥfūze upoutat pozornost na krásy egyptské země.

Důraz je kladen nejen na předky a minulost, ale i na budoucí generace a to, zda se i ony budou ve svých vzpomínkách vracet: „*Kolik faraonů (...) již bylo svědkem tomuto velkému dni! A nakonec stejně všichni odešli, jako by nikdy nebyli v srdcích lidí a nestáli před jejich zraky.*“ „*Ano,*“ řekl další, „*odešli, aby vládli ve vznešenějším světě, než je ten náš. Stejně tak i my jednou odejdeme. (...) Myslíš, že o nás (budoucí generace) budou mluvit tak, jako my mluvíme o nich?*“²⁴⁹

Údiv může vyvolat užití slova „amen“ v modlitbách starých Egyptanů. Dle některých teorií je toto slovo odvozeno z egyptského „Amon“ – „Skrytý“, který se stal nejvyšším egyptským bohem uctívaným hlavně v Thébách.²⁵⁰ Ve Staré říši není kult tohoto boha tak rozšířen. Zdá se tedy, že převážilo Maḥfūzovo

---

<http://www.crystalinks.com/inundation.html> (přístupné 23. 8. 2010).

Sírius byl spjat s bohyní Sopdet a s bohem Usirem. Jelikož byl egyptský rok o čtvrt dne kratší, došlo ke splnutí východu Síria se začátkem záplav jednou za 1456 let, jak je označena také Síriova perioda. Verner, Miroslav a kol. *Ilustrovaná encyklopedie starého Egypta*. Karolinum: Praha, 1997. s. 247-8.

Přesto se svátky spojené s hvězdou těšily velké oblibě a Sopdet tak zůstala paní Nového roku. Lurker, Manfred. *Lexikon bohů a symbolů starých Egyptanů*. Euromedia Group: Praha, 2003. s. 180.

248 Maḥfūz, Naḡīb. *Rādūbīs*. an-Nāšir: Tunis, 1993. Kapitola 1: ʿĪd an-Nīl, s. 5.

249 *Ibid.* Kapitola 1: ʿĪd an-Nīl, s. 7.

250 <http://hubpages.com/hub/Amen>. (přístupné 25. 8. 2010).

náboženské podvědomí a všeobecné rozšíření slova. Podobně vyznívá i narážka na Mojžíše a moře, které se před ním rozestoupilo. Zde je tento obraz užit jako metafora pro rozestoupivší se lid po stranách cesty, kterou projížděl faraon.²⁵¹

Úvodní scénu naruší procesí vojáků, kterému přihlízející dav vzdává hlasitý hold. Scéna evokuje atmosféru druhé světové války a nadšení, s jakým mnozí vítali vojska a doufali ve změnu. Připomenuta jsou slavná vítězství, kterých Egyptané v hraničních oblastech dosáhli (Núbie, potažmo Súdán). Následuje obraz faraona, ověčeného symboly moci, a velekněze Chnumhotepa. To odráží trojlístek sil bojujících o moc v Egyptě - jak ve starověku, tak ve dvacátém století – vojsko, král, duchovenstvo. Ačkoli jsou tyto tři síly protichůdné, během oslav se dokáží všichni spojit a společně se modlit k bohům a oslavovat dary, které jim Nil přináší: *„Mír s tebou, Nile, jehož vody zaplavují údolí a zvěstují tak život a štěstí! Celé měsíce dliš v hlubinách, ale když slyšíš naléhavé prosby tvých služebníků, naplní se tvé srdce slitováním a vystoupíš z temnot na světlo, abys požehnaně zalil celé údolí.“*²⁵² Oproti prvnímu románu, kde hlavní nebezpečí spočívalo v tajemství okolo budoucnosti královského rodu, tady je v ohrožení prestiž samotné faraonovy autority. Provolávání jména velekněze je neobvyklým prvkem v egyptské společnosti. Až do této doby se nikdo ničeho takového neodvážil. Kněžstvo

---

251 Mahfūz, Nağīb. *Rādūbīs*. an-Nāšir: Tunis, 1993. Kapitola 3: Qašr Bīğa, s. 33.

252 *Ibid.* Kapitola 1: ʿĪd an-Nīl, s. 18.

představuje pro egyptskou společnost nositele tradic a mravů. Nový faraon však tyto hodnoty narušuje.

Zprvu se linie příběhu, který byl „*uschován v čase po čtyři tisíce let*“²⁵³, rozvíjí jako pohádka o Popelce. I zde je krásná chytrá dívka toužící po lásce, která ztratila stěviček. U tohoto bodu však podobnost končí. Nic není vzdálenější pravdě, než že je dívka neposkvrněnou chudou pannou. Rhodopis, kráska z Núbie, je bohatá kurtizána, které leží u nohou mužská smetánka hlavního města Abu.²⁵⁴ Během návratu do svého paláce mívá Rhodopis věštkyni, která jí chce číst z ruky, protože „*nikdo z přítomných to nepotřebuje tolik, co ty.*“²⁵⁵ V *Ironii Osudu* Chufu věštbu vyslechnul, ba co víc, rozhodl se jí čelit a zarazit hrozbu, jakou představovala pro budoucnost. Tady je hrozba již otevřená; společnost je roztržštěná do frakcí, ale jen málokdo si ji chce připustit.

Ztracený stěviček doslova spadl do klína samotnému faraonovi.²⁵⁶

Rhodopis žehrá na Osud / náhodu, ale když se dozví, kdo je nálezcem, zachvátí ji

---

253 *Ibid.* Kapitola 1: °Īd an-Nīl, s. 8.

254 Na ostrově Abu, neboli Elefantině, byl významný chrám boha Chnuma, pána nilských pramenů, a nilometr. Hlavním městem by však měl být správně Mennofer; Maḥfūz efektně umístil děj na hranice Núbie a Egypta. Abu má ve svém sousedství ostrovy Biga a Philae. Autor anglického překladu nesprávně přepsal jméno jako „Bilaq“ drže se fonetického přepisu z arabštiny. Podoba jména ve staré egyptštině je Pilak, odkud přešel název i do řečtiny. <http://cs.wikipedia.org/wiki/Philae>. (přístupné 30. 8. 2010).

Umístění děje na tyto ostrovy se opět trochu odklání od faktů - dle dochovaných památek započala výstavba na Philae až za 25. dynastie.

255 Maḥfūz, Naḡīb. *Rādūbīs*. an-Nāšir: Tunis, 1993. Kapitola 1: °Īd an-Nīl, s. 14.

256 Rhodopisin zlatý stěviček odnesl sokol, když se koupala v jezírku a pustil ho do klína faraonovi, který zatoužil poznat jeho majitelku. Sokol je v egyptské mytologii vnímán jako král

panika a obava z nejisté budoucnosti. Navíc, jak podotýká filozof z okruhu jejích obdivovatelů, každý spílá Osudu místo toho, aby byl spokojen s tím, co má. Generál Tahu, její milenec a přítel faraona, jí radí, aby opustila palác, protože její setrvání by mělo katastrofální následky pro celou zemi. Rhodopis odmítá, aby jí někdo takovým rozkazovačným stylem diktoval, co má dělat.

Není bez zajímavosti, že Georg Ebers v románu *Nitetis: Královská dcera* uvádí na scénu postavu Rhodopis, cizinky, která přišla do Egypta, kde proslula svou krásou a důvtipem a v jejímž paláci se setkávali nejváženější muži (převážně cizinci), kteří s ní i mezi sebou vedli žhavé diskuze o politice, kultuře... Podobné prvky lze vidět i v úvodních scénách obou románů. U Eberse jsme svědky rozhovoru dvou Řeků, kteří přijíždí do města a směřují do paláce Rhodopis. Jeden z nich je přítel této kdysi krásné ženy a seznamuje nás s jejím osudem. Podobně u Maḥfūze se počáteční scéna odehrává na volném prostranství u břehu Nilu a dva muži v ní mluví o Rhodopis, její kráse a moci. Dalším společným bodem je i nevráživost mezi králem, za kterým stojí vojsko, a kněžími, které si proti sobě

---

vzduchu a v hieroglyfickém písmu je znakem determinujícím bohy, proto i tato událost je nazývána jako znamení od bohů, jako hra Osudu. Sám faraon je vnímán jako vtělení boha Hora - sokola na zemi.

Ebers v předmluvě k druhému vydání románu *Egyptská princezna* zmiňuje právě tuto legendu a odkazuje na Strabóna a Aeliana, kteří nejspíš stojí za námětem Popelky. Strabón popisuje příběh Rhodopis přesně tak, jak jej vylíčil autor zde: při koupání v jezírku odnesl orel sandál a pustil jej králi do klína.

Na stejném místě zmiňuje Ebers i Nitokris a dodává, že některé legendy spojované s Rhodopis byly v průběhu dějin zaměněny za ty, ve kterých figuruje Nitokris a naopak. Královna Nitokris byla totiž obdivována pro své růžové líce, což se v řečtině řekne „rhodophis“. Obě ženy byly opěvovány i Hérododem. <http://www.gutenberg.org/files/5460/5460-h/5460-h.htm> (přístupné 11. 2. 2012); Tyldesley, Joyce. *Dcery bohyně Isis*. DOMINO: Ostava, 1999. Kapitola 7: Egyptské královny, s. 192.

vládce popudil. V některých momentech se prolíná rétorika Ebersových hrdinů o přítomnosti a vlivu cizinců v Egyptě s náladami v egyptské společnosti a jejím vztahu k Britům. Vidíme rovněž opozici mezi otcem-králem a synem-následníkem trůnu. Hlavní ženské postavy, Nitetis u Eberse a Rhodopis u Maḥfūze, mají možnost dobrovolně odejít ze světa za požití jedu.

Rhodopis je vzdělaná žena a o svou moudrost se každodenně podílí s vysokými představiteli státu, mezi kterými má nejednoho obdivovatele. Toho osudného dne, kdy se slaví příchod záplav, vede se svými hosty debatu o tom, kdo má větší moc: umělci schopni vybudovat věčné památníky, bojovníci za vlast, či konečně filozofové, kteří vládnu jazyku? Spor zůstane nerozřešen, přesto jsou umělci v celé knize stavěni do role vyvrhelů společnosti, kteří hledají únik před realitou a logikou v dětství a fantazii a jen málokdo je jim schopen porozumět. *„Ironií je, že (básníci) žádají za tu snůšku nesmyslů věčnou slávu. (...) Jiní vykládají dlouhé a promyšlené lži a toulají se v dalekých údolích. Hledají inspiraci v chimérických představách a prohlašují se za osvícené proroky. Děti taky lžou. I většina ostatních lidí. Ale tito za své lži nic nechtějí.“*²⁵⁷ Tento prvek se objevil již v prvním románu a odráží postavení nově vyprofilované vrstvy vysokoškolských absolventů, kteří nemohou najít práci a cítí se nedoceněni. Když dojde na otázku,

---

257 *Ibid.* Kapitola 3: Qaṣr Biḡa, s. 47-48.

zda má pravdu faraon, nebo kněží, dojde shromáždění k závěru, že ač si obě strany nerozumí, může mít pravdu jak jedna, tak druhá, aniž by to bylo v rozporu.²⁵⁸

Rhodopis je jedna z mála ženských postav, která figuruje v popředí Maḥfūzova románu. Svou pozicí je rovna mužům; aktivně do děje promlouvá. V tomto případě nereprezentuje žena jen dobro / zlo, ale celý souhrn protichůdných vlastností. Je Rhodopis kladnou hrdinkou, nebo je posledním hřebíčkem do rakve egyptského státu? Má ji člověk litovat pro trpký osud kurtizány, kterou dovedla k tomuto životnímu stylu bída života na venkově, ale i dravost za lepší životní podmínky, nebo ji naopak obdivovat pro její moudrost a to, že se dokázala vyšvihnout mezi smetánku egyptské společnosti? Rhodopis je realistickou postavou, která není přehnaně idealizována a nestojí ve stínu muže.

Ve většině Maḥfūzových románů symbolizuje žena nějaký závažnější rys egyptské (potažmo arabské) společnosti: sociální postavení, celou sociální skupinu, typický denní život ženy, evoluci ve vztazích mezi generacemi a pohlavími. Žena konkretizuje vyšší myšlenku autora o jeho pohledu na současnou společnost.²⁵⁹ Tím, že se děj *Rhodopis* odehrává ve starověku, nepovažoval Maḥfūz za nutné vtisknout hrdince všechny prvky moderní egyptské ženy tak, jak je vidí kolem sebe a jak je zobrazí později. Navíc je to vůbec první ženská

---

258 *Ibid.* Kapitola 3: Qaṣr Biḡa, s. 45.

259 Toto rozdělení učinila ve své studii o ženách v Maḥfūzových románech Fawzia al-Ashmawi-Abouzeid. Haydar, Beard. *Naguib Mahfouz: From Regional Fame to Global Recognition*. Syracuse University Press: New York, 1993, s. 108.

postava, která v jeho díle zaujímá přední místo. Žena-prostitutka je často silnější a inteligentnější než prostá žena z lidu.²⁶⁰ Využívá svého postavení k dosažení bezpečí a respektu, o kterém vždy snila. Rhodopis, coby bohatá a ctěná kurtizána, je zdánlivě oproštěna od veškerého dění za zdmi paláce.

Úvahy o snaze změnit chod věcí lze chápat i v dobovém kontextu. Během války si všichni Egyptané stěžují a doufají, že se jejich životy změní, že budou žít v jiných podmínkách, ale není zde žádného prostředku, který by jim to umožnil. *„Všichni si stěžují, Rhodopis. Jak často jsem naslouchal chudým, kteří toužili po kůrce chleba! A jak často jsem slyšel stěžovat si pány na tíhu odpovědnosti. A poslouchal jsem i stížnosti lehkomyšlných boháčů, kteří se ohýbají pod vahou šperků a luxusu. Ano, všichni si stěžují. Tak co čekat od změny? Bud' spokojená s tím, co máš.“*²⁶¹ Nečinné přihlížení událostem změnu nepřivolá a poměry v zemi nezlepší. *„Máme snad trpělivě čekat v koutku, dokud na nás nezaútočí nepřítel a zachovat se tak jako zbabělci?“*²⁶²

Král překvapí Rhodopis svou návštěvou a okamžitě mezi nimi vzkřísí láska. Merenre začne zanedbávat státní povinnosti i svou manželku královnu Nitokris, množí se stížnosti prostých lidí. Merenre zahrnuje Rhodopis bohatstvím,

---

260 *Ibid.* s. 113.

261 Maḥfūz, Naḡīb. *Rādūbīs*. an-Nāšir: Tunis, 1993. Kapitola 3: Qašr Biḡa, s. 52.

262 *Ibid.* Kapitola 2: aš-Šandal, s. 24.

rozmazluje ji nejlepšími kousky oděvů a šperků, nechává přestavět její palác...²⁶³

Jedna stará egyptská moudrost říká, že „*lidé považují lásku za kouzlo a kouzelníci tvrdí, že kouzlo je láska.*“²⁶⁴ A krása Rhodopis je kouzlo.

Filozofické otázky po věčnosti jsou součástí nejen dialogů, ale i písní: „*Ó vy, kteří nasloucháte kázání moudrých, propůjčte sluch mým slovům. Viděl jsem svět od dob vašich předků, kteří jím prochází tak, jako myšlenky plynou myslí zasněného muže. Dostyta jsem se vysmál jejich slibům a hrozbám. Kde jsou králové? Kde jsou státníci a kde vojevůdci? Opravdu je hrob místem zajišťujícím věčnost? Žádný posel se z něj ještě nevrátil, aby uklidnil naše srdce. Nepřijdete o zábavu, ani o potěšení. Hlas sloužícího nalévajícího víno je výmluvnější než výkřik kazatele!*“²⁶⁵

Milostné pletky krále dají kněžstvu morální zbraň, kterou neváhají využít. Chnumhotep informuje královnu o sílících nepokojích a nespokojenosti mezi lidem, který začíná sepisovat petice. Doufá tak v její podporu, které se mu dostává. Nitokris sice v nitru trpí, ale ví, že musí vystupovat s kamennou tváří,

---

263 Rhodopis vážně přemýšlí o následcích jejich lásky. Vrací se ve vzpomínkách ke svému prostému životu na venkově, kde milovala jednoho chudého mladíka. Osud ji však zavedl do hlavního města, kde se stala miláčkem vyšších vrstev a nyní i faraona. Merenre pošle ke kurtizáně i nadaného sochaře Benamuna, který v ní vyvolá mateřský cit, který dosud nepoznala. Benamun pochází z prosté rodiny. Jeho otec byl uznávaným výrobcem medikamentů a jedů, které ho také připravily o život. (viz. *Ibid.*)

264 *Ibid.* Kapitola 11: ar-Raīs al-Ġadīd, s. 115.

265 *Ibid.* Kapitola 3: Qaṣr Biġa, s. 51.

tváří Sfingy.²⁶⁶ Merenre chce nejprve hájit své postavení. Odvolává vezíra Chnumhotepa a nahrazuje ho svým věrným přítelem Sofkhatepem.²⁶⁷ Po rozhovoru s královnou si Rhodopis uvědomí, že situace v zemi není tak pohádková, jak si myslela. Král je vystaven nebezpečí a spoléhat se nemůže ani na vojsko rozptýlené po celé zemi. Nabádá proto Merenrea, aby dal kněžím půdu a svolal armádu pod záminkou obrany před kmeny Masajů v Núbii.²⁶⁸ Jejich vzpoura přitom není ani politická, ani náboženská. Kočovné kmeny trpí hladomorem, způsobeným krutou pouštní krajinou. Hladem trpí i přes nesmírné bohatství zlata a stříbra, které se v Núbii nachází. Rhodopis pověří sochaře Benamuna úkolem informovat spojence na jihu o plánu ospravedlněné kolonizace (snad jakožto obraz britské kolonizační politiky). Informováni jsou i Sofkhatep a Tahu.

---

266 Zamýšlí se také nad svým manželstvím, které trvá jen krátce a Nitokris si nedělá iluze o velké lásce. Přesto doufala, že mezi ní a faraonem je něco víc než jen úcta k povinnostem a tradici. Merenre stihl za krátkou dobu svého panování naplnit harém konkubínami nejen z Egypta, ale i z oblastí, kam sahá egyptská moc, včetně Núbie. I to je důvod, proč královna nechápe, co vidí její manžel na ženě, jako je Rhodopis. Konečným rozbrojem mezi manželky je otevřený rozhovor, po kterém se od sebe na dlouhou dobu odloučí. Zatímco Merenre se bude i nadále vyhýbat státnickým povinnostem, Nitokris si nechá donášet pravidelně zprávy o všech důležitých událostech v Obou zemích. Je tak další ženskou postavou, která jedná mužům navzdory. (viz. Maḥfūz, Naḡīb. *Rādūbīs*. an-Nāšir: Tunis, 1993.)

267 V této chvíli navštíví zhrzená královna svou sokyni v jejím paláci. Snaží se ji přesvědčit, aby zatlačila na krále a přemluvila jej k hovoru s kněžími. Navíc se má vzdát bohatství, kterým ji Merenre zahrnul a stáhnout se do ústraní. Rhodopis se jí však spíše vysměje. Chová se sobecky a nestará se o život za zdmi paláce. (viz. *Ibid.*)

268 Tady měl Maḥfūz nejspíše na mysli africký kmen žijící dnes převážně v Keni a Tanzánii. Masajové jsou nilotským kmenem, s příměsí hamitské a semitské krve, který v minulosti obýval jižní břehy Nilu a oblast dnešního Rudolfova jezera a byl daleko světlejší pleti. Dle některých zdrojů byli Masajové původní obyvatelé Egypta a tedy zakladatelé jedné z nejstarších organizovaných společností na světě. Mumie Masajů je dodnes možné nalézt v hrobech, převážně na území Núbie a jihu Egypta. Ačkoli údajně pochází z egyptského prostředí, věří jen v jednoho boha a nevěří v posmrtný život. Informace o Masajích: <http://iknsh.sweb.cz/masajov.htm>. (přístupné 29. 8. 2010).

K peticím kněží se začnou připojovat i ostatní obyvatelé hlavního města, což je obrovská změna oproti minulé situaci. Dříve to byly hlasy jednotlivců, které si stěžovaly a kladly požadavky, nyní se tyto hlasy spojily a vystupují jako jeden muž. Požadavky kněží se staly požadavky lidu. Po návratu Benamuna svolá faraon nejvyšší radu, kde oznámí vzpouru núbijských kmenů, které dostal do područí teprve Merenreův otec. V tento moment triumfuje Chnumhotep s oznámením, že na dvůr dorazila núbijská delegace s pravidelným tributem a dary a popře tak jakoukoli vzpouru.

Knížata v Núbii uznávala hegemonii Egypta a uchylovala se pod jeho ochranu, protože sama byla ohrožována beduínskými kmeny. Na konci 6. dynastie se však konflikty na jihu stupňují a časem je nutné zcela zastavit obchod s africkým vnitrozemím.²⁶⁹ I když je Merenre delegací zaražen, nechá vyhlásit pohotovost.

Toto vše mělo z pohledu autora věrně kopírovat poměry v královském paláci. Intriky, neshody, ignorace lidských přání... Lidové bouře, které propuknou ve městě kvůli frivolnosti faraona, mají tragické následky. Dosud utajované protesty se změní v otevřenou demonstraci a lidé volají po abdikaci panovníka

---

269 Kessler, Dieter. *Svět faraonů*. Slovart: Praha, 2005. Politické dějiny 3. až 8. dynastie: Vývoj země v době Staré říše, s. 45.

kvůli jeho lehkovážnosti. Prosté občany (jak ve starověkém, tak i v novodobém Egyptě) zajímá chod státu a běh každodenního života. Nestarají se o plotky krále, ani jeho spory s chrámem. Důležitá je pro ně rovnováha a pocit bezpečí; ve svém vládcu musí vidět silnou a seriózní osobu, autoritu, která je schopna rychlých a spravedlivých rozhodnutí.

Merenre se v závěru projevuje jako statečný muž, který neposlouchá rady přátel a staví se do čela své osobní gardy, jež brání palác. Lid v ulicích zatím provolává slávu Nitokris, kteroužto jedinou je ochoten uznat na trůně. Ačkoli je královna ponížena chováním svého manžela, zachovává mu i nadále věrnost a stojí po jeho boku, stejně jako generál Tahu a vezír Sofkhatep. Ke cti zůstává Merenreovi to, že se bojům nevyhýbá a se vztyčenou hlavou a bez ochrany jde vstříc jisté smrti. Při střetech je Merenre zasažen šípem a na následky také umírá.²⁷⁰ Zhroucená kurtizána spáchá sebevraždu, když požije jed, který jí sehnal Benamun.

Jak už bylo řečeno, lze román svou zápletkou vyložit jako kritiku stávajícího vládního režimu krále Fārūqa I., vládnoucího v letech 1936-52, a alegorii na machinace a poměry na jeho dvoře. Egypt jako by byl rozdělen do dvou světů oddělených palácovými zdmi. Zatímco však zvnějšku jde vidět do nitra

---

270 I když je u něho v posledních chvílích Nitokris, král k sobě volá Rhodopis, které umře v náručí. Rhodopis viní královnu, že to ona zradila svého muže a povolala delegaci z Núbie. Jaké je pak její překvapení, když se k tomuto činu přihlásí Tahu, který ze žárlivosti a touhy odhalil tajné plány krále Chnumhotepovi. (viz. Maḥfūz, Naḡīb. *Rādūbīs*. an-Nāšir: Tunis, 1993.)

paláce, uvnitř se nikdo nezajímá o blaho prostých občanů. Král, ať už faraon Merenre nebo nyní Fārūq, ztělesňuje veškerou národní moc; není sloužícím občanů.

Publikace *Rhodopis* vyvolala bouřlivou reakci u cenzorů, kteří spatřovali v zavraždění krále prostým lidem velkou opovážlivost a Maḥfūze obvinili z buřičství. Byl považován za levicově smýšlejícího, brojícího proti stále žijícímu králi. Maḥfūz argumentoval tím, že se jedná pouze o historii inspirovaný příběh. Odpovědí mu bylo, že král Merenre nezemřel rukou lidu, ale za „tajemných okolností“.²⁷¹

Fārūq vystudoval Královskou vojenskou akademii v Anglii a i při nečekaném nástupu na trůn po svém otci pobýval zrovna v Británii, ke které měl hluboký a vstřícný vztah. Jelikož byl v té době mladý a bouřlivý (stejně jako náš Merenre), vládli za něj krátce regenti. Jeho životní styl se odrazil na jeho vzhledu. Po několika letech panování přibral až na 136 kg, což jen dokládá rozmařilosti na dvoře. Celkově byla jeho vláda velice slabá. Fakticky se o moc v zemi přetahovali

---

271 Rozhovor Naḡība Maḥfūze a Charlotte El Shabrawy ku příležitosti jeho osmdesátých narozenin pro *The Art of Fiction: Naguib Mahfouz*. No. 129. <http://www.theparisreview.org/interviews/2062/the-art-of-fiction-no-129-naguib-mahfouz> (přístupné 24. 11. 2011).

Ve stejném rozhovoru odpovídá na otázku, o čem nejraději píše: „*Svoboda. Osvobození od kolonizace, osvobození od absolutní moci krále a základní lidská svoboda v kontextu společnosti a rodiny. Tyto svobody jsou provázány jedna s druhou.*“

královský dvůr, strana Wafd a britský konzulát.²⁷² Král byl později svržen důstojnickou revolucí a dožil v exilu.

V době, kdy byl román napsán, tedy během druhé světové války, byla země vystavena náporu cizích vojsk. Zatímco první román vyvolává naději na změnu, druhý již tak optimistický není, což dokládá i tragický závěr. V *Rhodopis* se Maḥfūz ještě více vzdaluje od historického rámce a nabízí čtenáři romantický a více poetický příběh, jehož podtext je ale na druhou stranu více alegorický a kritický. Všechny tři romány mají za cíl utužit národní vědomí. Národ musí být nepřetržitě oživován, aby mohl přežít ve světě a zachoval si tak svou stabilitu.²⁷³

7.5 Théby ve válce

„Román Théby ve válce byl namířen proti anglickým okupantům a osmanskému monarchovi, zavřeném ve svém paláci. Britové a Turci mě dostávali do varu. Pustil jsem se do důkladného studia dějin faraonského Egypta a stal jsem se svého druhu specialistou.“²⁷⁴

272

http://cs.wikipedia.org/wiki/Egyptsk%C3%A9_kr%C3%A1lovst%C3%AD#Kr.C3.A1lov.C3.A9_Egypta_281922_-_1951.29. (přístupné 30. 8. 2010).

273 Jacob, Wilson Chacko. *Working Out Egypt: Effendi Masculinity and Subject Formation on Colonial Modernity, 1870-1940*. Duke University Press: Durham, London, 2011. Introduction, s. 18.

274 Al-Ghitany, Gamal. *The Mahfouz Dialogs*. The American University in Cairo Press: Káhira, 2007. Part Two: Literary Formation, s. 89.

Poslední román historické etapy Maḥfūzovy tvorby *Théby ve válce* vyšel hned roku 1944 jako bezprostřední reakce na situaci v zemi. Děj je umístěn do doby, kdy Egypt okupovali Hyksósové, to jest do 16. století př. Kr. Svržení vládcové prchli před hordami cizinců příšlých z Asie, kteří do země přinesli dosud neznámé válečné vozy tažené koňmi. Usadili se ve městě Théby, kde sbírali síly a pomalu se chystali na osvobozující boj, i když oficiálně přijali nadvládu Hyksósů.²⁷⁵

Román líčí dobu, kdy potomci faraona, který hrdinně padl v jedné z bitev, připravují armádu a mobilizují síly k vyhnání okupantů ze země.²⁷⁶ Hyksósové užívali veškerou titulaturu egyptských králů, přejali hieroglyfické písmo a zvyky. Na severu jejich příchod nevyvolal větší změny v životě tamních obyvatel. Asiáté dokonce dosazovali na administrativní posty Egyptany, zběhlé v účetnictví a chodu státu.²⁷⁷ V Thébách pak sídlili králové 16. a 17. dynastie, mající podporu

---

275 Pojmenování „Hyksós“ pochází ze zkomoleniny „hekau chasut“, čili „vládci pouštních (cizích) zemí“, jak titulovali Egyptané beduíny za dob Střední říše. Vachala, Břetislav. *Starí Egyptané*. Libri: Praha, 2001. s. 63.

Jiné přízvisko, které jim v Egyptě vtiskli, bylo „Aamu“ - Asijci. Watterson, Barbara. *Egyptané*. Lidové noviny: Praha, 2005. s. 62.

Zde jsou označeni jako „pastevci“ či „pastýři“. Někteří egyptologové však považují označení „pastýři“ jako etymologicky chybně odvozené. Jacq, Christian. *Egypt velkých faraonů: Historie a legenda*. Rybka Publishers: Praha, 2002. s. 148.

276 Hyksósové pronikali do Egypta již od 17. st. př. Kr. Patřili k západosemitským kmenům, které již znaly zpracování bronzu, dokázaly si ohočit koně a zapojit je do válečné strategie. Větší podrobnosti však neznáme. Není nám známo žádné etnikum tohoto jména, ani kmen či stát. Těmto kočovníkům se v době slabé centrální moci (Druhá přechodná doba) podařilo pozvolna ovládnout Deltu a udržet se u moci po sto let. V křesťanské a židovské tradici (Josephus Flavius) je jejich příchod vnímán jako trest boží; kromě vraždění a zotročování zavedli Hyksósové odvádění tributu a stálou přítomnost vojáků ve městech. Tato verze je již však překonaná a měla sloužit jako kontrast k příchodu vykupitele. *Ibid.* s. 147.

277 Johnson, Paul. *Civilizace starého Egypta*. Academia: Praha, 2002. s. 77.

karnackého chrámu. Ti vládli paralelně s 15. dynastií hyksóskou, kterou tvořilo dle Turínského královského seznamu šest králů. Králové Senachtenre Tao (I.) a Sekenenre Tao „Statečný“ (II.) ze 17. dynastie se již aktivně bouřili proti okupantům.²⁷⁸ Maḥfūz zde z bratrů udělal otce a syna, aby nejspíše zdůraznil, že boj za svobodu není otázkou několika mála let, ale trvá po celé generace.

Jako hlavní město zde stojí opět chybně Mennofer. Hyksósové si přitom v Dolním Egyptě založili vlastní město Avaris (egyptsky Hatualet), které se stalo sídlem kultu Suteha a asijského Baala.²⁷⁹ Město dobyl nakonec Ahmose, čímž dovršil proces znovusjednocení. Hyksósy dokonce pronásledoval až do Asie a nastartoval tak expanzivní politiku nové epochy, Nové říše. Co se stalo s hyksóským vládcem Apopisem není zcela jasné.

Román se odehrává za vlády posledních tří faraonů 17. dynastie, během časového rozmezí dvaceti let. Skutečné znovudobývání země však zabralo mnohem větší časový úsek. Pro egyptology zůstává největším zdrojem informací dvě stély, které Kamose vztyčil v Karnaku. Popisuje poměry v zemi, rozdělené na tři části: hyksóskou, egyptské Théby a Kuš - Núbii, i svou osobní iniciativu

---

278 Velkou roli sehrála v dějinách i manželka a sestra Sekenenrea Ahhotep, která po násilné smrti manžela (avšak pro Egypt ve vítězné bitvě, což z románu patrné není) nejprve zastávala funkci regentky za svého staršího syna Kamose a poté byla jemu i skutečnému znovusjednotiteli Obou říší Ahmosovi pevnou oporou a rádkyní.

279 Verner, Miroslav a kol. *Ilustrovaná encyklopedie starého Egypta*. Karolinum: Praha, 1997. s. 151.

vedoucí k rozhodnému útoku, jehož jednoznačný výsledek neznáme.²⁸⁰ Dává nám na srozuměnou i to, že zabránil chystané koalici Hyksosů s Núbii.

Na začátku jsme svědky do Théb připlouvající hyksóské flotily. Na první pohled patrným rozdílem mezi okupanty a místním obyvatelstvem je barva pokožky. Zatímco Hyksosové jsou bílí, obyvatelé Egypta mají kůži „spálenou sluncem (...) jako by vzešly z jejich vlastní půdy.“²⁸¹ Samozvaný vládce Apopis vyslal na jih delegaci, která má na „guvernéra“ Théb Sekenenrea tři požadavky: vybít všechny hrochy, kteří jsou však na jihu chováni jako posvátná zvířata, postavit chrám bohu Sutehovi a upevnit vztahy mezi Horní a Dolní zemí.

Za pozadím tohoto námětu stojí legenda, známá jako *O sporu Sekenenrea a Apopise*, dochovaná v jediném opisu na hieratickém *Sallierově papyru I* z 19. dynastie, který lze nyní nalézt v Britském muzeu.²⁸² Tudíž, i když se chtěl Maḥfūz držet více reálií, opět začlenil do děje legendární motiv. Ve skutečnosti bylo nesplnění Apopisových požadavků záminkou k vyhlášení války. Hroch byl

---

280 Trigger, B. G. a kol. *Starověký Egypt. Dějiny společnosti*. Volvox Globator: Praha, 2004. s. 155.

281 Maḥfūz, Naḡīb. *Kifāḥ Ṭība*. an-Nāšir: Tunis, 1993. Kapitola 1, s. 6.

282 Verner, Miroslav a kol. *Ilustrovaná encyklopedie starého Egypta*. Karolinum: Praha, 1997. s. 323.

Na počátku stály velké bolesti hlavy krále Apopise, který nemohl spát a trápily ho noční můry. Lékař mu pověděl, že za tím stojí hluk, který způsobují hroši na jihu země v Thébách, vzdálených asi 600 km. Papyrus bohužel není kompletní, proto si můžeme jen domýšlet, jak legenda končí. Údajně odpověděl Sekenenre smířlivě a až poté se radil s hodnostáři o dalším postupu. <http://cs.wikipedia.org/wiki/Sekenenre>. (přístupné 16. 9. 2010).

uctíván jako ztělesněné božstvo v chrámovém okrsku boha Amona a neexistovalo, aby ho na jakýkoli popud obětovali.²⁸³

Hyksóská delegace je pohoršena tím, že se Sekenenre odvažuje předstoupit s královskou bílou korunou Horního Egypta na hlavě, kterou si nárokuje Apopis. Je vybídnut k většímu respektu Apopisovy vlády, což jen rozdmýchá zlost Sekenenrea. Během následující porady všech předních mužů Egypta jsou požadavky Hyksósů striktně odmítnuty. Naopak se začne jednat o nutnosti ozbrojeného střetu. Apopis vidí, že by Théby mohly v brzké době nabrat dostatek sil k odporu, proto chce zakročít, dokud je čas a vyprovokovat konflikt. Bílá koruna je prvním náznakem odporu; předchozí „guvernéři“ se nikdy neodvážili s korunou vystoupit.

Slova, která faraon volí, se opět týkají Osudu a jeho rozhodující roli v lidském životě. Osud rozhodl o tom, že nastal čas bojovat. Nelze již setrvávat v klidu a taktizovat, ale je třeba sebrat veškerou odvahu a pokusit se získat zpět ztracenou svobodu. Zde je nutné vidět paralely k egyptským poměrům, okupaci Egypta Velkou Británií a pokračujícímu tureckému aristokratickému področí.²⁸⁴ Faraonova rada se vyjadřuje na konto Hyksósů v tom smyslu, že ačkoli opanují

---

283 Zajímavé je, že hroch bylo zvíře spojené s bohem Sutehem, kterého si za svého patrona vybrali Hyksósové, a proto byl spojován spíše se zlem a utrpením, kdežto hrošice (a v božském panteonu Tueret) byla ochránkyní těhotných žen a matek.

284 El-Enany, Rasheed. *Naguib Mahfouz: The Pursuit of Meaning*. Routledge: Londýn, 1993. Part 2: Looking Backward to the Present: The Historical Novels, s. 39.

zemi již po dvě stě let, nepřestali bažit po zlatě, které jim zaslepuje oči. Kvůli němu jsou schopni plenit a využívat místní lid; chovat se k němu jako k otrokům, dobrým leda na špinavou práci. „*V minulosti žádali zlato a to jim také bylo přineseno. Ale teď chtějí naši svobodu.*“²⁸⁵ Nechybí silný vlastenecký podtext a neutuchající volání po naprosté nezávislosti země a zbavení se cizí nadvlády. Jde o reflexi soudobého stavu věcí v Egyptě se všemi jeho útrapami i nadějí. Ústy faraona promlouvá sám Maḥfūz. Vyjadřuje své sny o ekonomických a sociálních reformách a novém směřování Egypta: „*Egyptané by si měli být před právem rovni; jen zásluhy by měly vynášet jednoho nad druhého.*“²⁸⁶

Hyksósové jsou rozhodnutím zaskočeni: „*Proč guvernér Jihu odmítá postavit Sutehovi palác?*“ – „*(...) lidé zde na Jihu uctívají pouze a jen Amona.*“ – „*Proč nezabijí hrochy, kteří ho (Apopise) ruší ze spaní?*“ – „*(...) lidé na Jihu je drží v posvátné úctě.*“ – „*Ohromující! Není snad faraon hoden vyšší svátosti než nějací hroši?*“²⁸⁷ Je zajímavé sledovat, s jakým důrazem se zde opakuje „lid Jihu“ v kontrastu k „severním“ Hyksósům. (Paralelně kontrast – Okcident X Orient.)

Následuje demonstrativní předstoupení před thébský lid a oficiální vyhlášení války. Král si nasazuje dvojitou korunu Horního a Dolního Egypta,

---

285 Slova vojevůdce Pepiho. Maḥfūz, Naḡīb. *Kifāḥ Ṭība*. an-Nāšir. Tunis 1993. Kapitola 3: s. 17.

286 El-Enany, Rasheed. *Naguib Mahfouz: The Pursuit of Meaning*. Routledge: Londýn, 1993. Part 2: Looking Backward to the Present: The Historical Novels, s. 40.

287 Maḥfūz, Naḡīb. *Kifāḥ Ṭība*. an-Nāšir. Tunis 1993. Kapitola 5, s. 26.

symbol jednoty. Kněz ji označí za korunu krále Tutimaii, který jako poslední vládl sjednocenému Egyptu a Núbii před invazí. Tutimau je nicméně velice obtížné najít v jakékoli egyptologické práci. Jediný zdroj, který o něm hovoří, je Manethon.²⁸⁸

Egyptané s nevídanou rychlostí mobilizují. Do všech koutů jsou vysláni poslové, aby zemi připravili na válku. Nečeká se na reakci Apopise; vojsko, jehož sílu Maḥfūz odhaduje na dvacet tisíc vojáků²⁸⁹, vyráží na sever, kde se střetne se silnějšími Hyksósy. Sekenenre je smrtelně zraněn sekerou, která mu prorazí lebku., což odpovídá egyptologickým závěrům o jeho skonu na základě zkoumání mumie. Každé z pěti zranění hyksóskou sekerou na hlavě a krku bylo smrtelné.

Skon faraona (tedy ztráta vůdce a nadějí) byl impulsem k bezhlavému boji, ve kterém většina spolubojovníků krále našla smrt. Dle toho, že se mrtvola faraona dostala do rukou Egyptanů a byla řádně pohřbena, se soudí, že bitva dopadla v egyptský prospěch, nikoli totální porážkou.²⁹⁰ Vojevůdce Pepi oznamuje v Thébách smrt faraona. Radí následníku Kamosovi opustit město a nabrat nové síly k osvobození země. Dle něj nemá smysl ihned pokračovat a prolévat zbytečně

---

288 Trigger, B. G. a kol. *Starověký Egypt: Dějiny společnosti*. Volvox Globator.: Praha, 2004. Kapitola 2: Druhá přechodná doba v Egyptě, s. 140.

Na Manethona se Maḥfūz nejspíše spoléhal již při psaní románu *Ironie Osudu* a stanovování délky Chufuovy vlády.

289 Egyptské záznamy přesná čísla neuvádějí. Jacq, Christian. *Egyptanky*. Rybka Publishers: Praha, 2001. Kapitola 9: Iahhotep, osvoboditelka Egypta, s. 47.

290 Jeho mumie však nebyla nalezena na místě původního posledního odpočinku, ale až roku 1881 ve společné skrýši v Dér el-Bahrí, stejně jako mumie jeho syna Ahmose I.

kev Egypt'anů. Kamose nechce vypadat jako zbabělec, který nechává svou zemi, za kterou cítí odpovědnost, jako snadnou kořist, ale nakonec se nechá přesvědčit a spolu s ostatními zamíří do Núbie, do města Napata.²⁹¹ Na závěr je k Apopisovi vyslán posel se zprávou, že se Théby vzdávají. Vítězná hyksóská armáda může vpochodovat do města.

Historie nám nedává žádný důkaz o tom, že by se Hyksósové probjovali až do Théb. Dle egyptologů zůstali věrni severnímu Egyptu a jih nechávali v moci tamních vazalů, i když je pravda, že se pokusili navázat spojení s núbijskými knížaty a společně rozvrátit rostoucí odpor, který se kolem Théb srocoval. Tato spolupráce však byla zažehnána, neboť Egypt'ané zachytili posla se zprávou, určenou núbijským. Ačkoli Maḥfūz vyhání královskou rodinu na jih a nechává Hyksósy ovládnout celý Horní Egypt až na hranice s Nubií, je velice nepravděpodobné, že by Asiaté pronikli tak daleko.

Podle tradice měla být Kamosovi vdechnuta vůle pokračovat v otcově díle.²⁹² Hyksósové podporovali hnutí odporu v Núbii, které by tak ještě více rozvrátilo thébské centrum a zaměstnalo část vojenských jednotek. Zachoval se zlomek učebnicového textu, na kterém Kamose debatuje s thébskými hodnostáři o

---

291 Napata však v této době nejspíš vůbec neexistovala. Verner, Miroslav a kol. *Ilustrovaná encyklopedie starého Egypta*. Karolinum: Praha, 1997. s. 308.

Ponechme také stranou časové nesrovnalosti a rychlost přesunů podél Nilu.

292 Jacq, Christian. *Egypt'aneky*. Rybka Publishers: Praha, 2001. Kapitola 9: Iahhotep, osvoboditelka Egypta, s. 47.

příměří mezi severem a jihem: „*Chci vědět, nač je mi má síla! Jeden vládce sídlí v Hatvoretu (t.j. Avaris) a druhý v Núbii a já tu sedím mezi Asijcem a Núbijcem. Každý z nich si ukrojil z našeho Egypta a se mnou se dělí... Žádný člověk nedojde klidu, dokud ho Asijec souží daněmi! Vrhnu se na něho a rozpáru mu břicho. Mé přání je zachránit Egypt a zničit Asijce!*“²⁹³ Právě toto soužilo Maḥfūze a jeho současníky. Jen s tím rozdílem, že k Asijcům se přidali Britové.

Po kapitulaci egyptské armády se v ději posouváme o deset let dále. Opět se ocitáme na Nilu, ale tentokrát na bárce směřující z Núbie k egyptské hranici, neprodyšně střežené Hyksósy. Na palubě jsou kromě Núbijců i dva Egyptané: postarší muž a dvacetiletý mladík. Tomu se podaří přelstít hlídku a dosáhnout paláce guvernéra, kterému nabízí směnný obchod: zlato a drahé kovy za obilí. Tímto mladíkem není nikdo jiný než Ahmose, který je po letech v nuceném exilu okouzlen egyptskou krajinou. Je zde však ještě něco, co mu učaruje: dcera hyksóského krále. I zde je tak do zápletky zakomponován milostný příběh hlavního hrdiny - faraona Ahmose a princezny Amenridis. Stejně jako Džedef a Merenre i Ahmose řeší vnitřní dilema mezi vášní k princezně a jeho mladé novomanželce královně Ahmose Nefertari (zde jen Nefertari). Popis egyptské krajiny zůstává jen schematický, držící se tradičních motivů a obrátů. Teď ani později nebude hrát v dílech Maḥfūze prim.

---

293 Johnson, Paul. *Civilizace starého Egypta*. Academia: Praha, 2002. s. 77.

V krčmě Ahmose naslouchá několika egyptským rybářům a přemýšlí o tom, zda by se hodili do jeho budoucí armády. Na tomto místě zaznívá v pozadí silná kritika poměrů v Egyptě ve 20. století. Místní si stěžují na to, že v zemi přísluší být bohatý pouze vládnoucí vrstvě cizího původu: „*Je v rozporu to, být Egyptánem a být zároveň bohatý?*“ – „*Ano. Pokud tedy nejste ve vládcově přízni.*“ – „*Takoví napodobují své pány a nezhazují se s lidmi, jako jsme my.*“ – „*Otroci pastýřů!*“²⁹⁴ Už si ani nepřipouští, že by krádež byla přečinem: „*Nebojíš se strážců pořádku?*“ – „*Strašně se jich bojím, pane, protože jediní, kterým je dovoleno v této zemi krást, jsou bohatí a vládcové.*“ – „*V Egyptě je principem, že bohatý bere chudému, ale chudý nemůže okrást bohatého.*“²⁹⁵ Zármutek ze své situace zapíjí pivem: „*(...) mám dost své práce! Dokonce mám dost i své rodiny a děti... A ze všeho nejvíc je mi na nic ze sebe samého! Jediné, co teď chci, je nikdy neoddat své rty od tohoto poháru!*“²⁹⁶ Pití alkoholu značí v takových poměrech veškerou marnost lidského bytí, nečinnost a rezignaci. Podrobit se novému režimu znamená zradit svou vlast, veškeré hodnoty, které chovají v paměti. Maḥfūz zde poprvé představuje lidové prostředí krčmy, které v budoucnu nahradí prostými kavárnami káhirských ulic. Je to právě tento kolorit, ve kterém se plně odkrývají skutečné názory obyvatel, jejich problémy a tužby.

---

294 Maḥfūz, Naḡīb. *Kifāḥ Ṭība*. an-Nāšir: Tunis, 1993. Kapitola 5, s. 88.

295 *Ibid.* Kapitola 5, s. 90.

296 *Ibid.* Kapitola 5, s. 89.

Ačkoli se Egypt těšil formální samostatnosti, zůstával britský vliv reprezentovaný konzulem přítomný v egyptské finanční správě, administrativě a i v soudnictví. Paralelou k nerovnosti před soudem a rozlišováním mezi jednotlivými účastníky procesů je soudní líčení, při kterém je obviněna žena z útoku na vysoce postaveného muže, do jehož harému odmítla vstoupit. Žena se dovolává svědků z řad prostých Egyptů, ale je odbyta s tím, že venkované mohou předstoupit jen jako obvinění. Jejich názor a svědectví nepovažuje hyksóský soudce za hodnověrné, přestože soudní procedura kopíruje tu egyptskou. U soudu se Ahmose setkává se synem obžalované stejného jména, jako je jeho, který otevřeně vyjadřuje své postoje k okupantům. Stává se pro mladého prince přítelem, se kterým může do budoucna počítat a který ho obeznámí s názory ostatních Egyptů.

Ahmose se dostává až k samotnému Apopisovi, aby mu nabídl obchod mezi Nubií a Egyptem, jež má být zástěrkou pro verbování a vycvičení nové armády. Opilý Apopis, dceru Amenridis po boku, neváhá Egyptany oslovovat jako otroky. Na nabídku reaguje tak, že to jsou *„tato sladká slova, kterými se tví lidé snaží získat naše sympatie a naše peníze. Bůh Suteh, v celé své moudrosti, dává meč silnému vládci a mrštnost jazyka slabému otrokovi.“*²⁹⁷

---

297 *Ibid.* Kapitola 13, s. 124.

Ahmosovi je dána také příležitost ukázat svůj válečnický um, čímž oslní přítomnou princeznu. Souboj může být chápán i jako duel mezi národnostmi a třídami: královský válečník a venkovský cizinec, bílý a tmavý, Hyksós a Egypt'an.²⁹⁸

Konečně je vše připraveno a domluveno, „obchodní“ flotila se může vrátit do Núbie. Na cestě ji zastaví plavidlo poraženého hyksóského vojevůdce, který žádá přímou odvetu. Konec zápasu udělá až princezna Amenridis, která se zčistajasna objevila uprostřed Nilu a zachránila Ahmose před smrtí. Ahmose, který si chvíli předtím zakázal na dívku být jen pomyslet, je jejím zjevením zaskočen. Uvědomuje si však rozdílnost mezi nimi, zdůrazněnou i modrou barvou jejích očí a světlým odstínem kůže. Loď odplouvá poté, co si mladí lidé slíbí brzké shledání.

Po několika měsících příprav, výcviku nové armády a stavební činnosti jsou Egypt'ané připraveni dobýt svou zemi zpět. Na tomto místě se zastavme u možností egyptské flotily. Je nepochybné, že lodě byly pro Egypt'any důležitou součástí každodenního života. Užívali je pro obchod, cestování, bárky měly svou důležitou funkci u náboženských slavností. Při plavbě na sever využívali silného proudu, na jih jim zase pomáhaly větry vanoucí ze severu. Nil však nebyl splavný celoročně. Na hranici s dnešním Súdánem a dále pak v jeho vnitrozemí se nalézá

---

298 Nadine Gordimerová v předmluvě k anglickému překladu. *Mahfouz, Naguib: Three Novels of Ancient Egypt*. Everyman's Library: New York, 2007. s. xxvi.

několik úseků peřejí, kde se mohly lodě plavit jen za zvýšené opatrnosti v době záplav, kdy hranice Nilu stoupá a hladina zakrývá ostrá skaliska, o čemž v románu není ani zmínka a lodě se tak pohybují velkou rychlostí tam a zpět. Město Napata, kam Maḥfūz umístil thébskou rodinu v exilu, leží u 4. kataraktu v zákrutu, kde se Nil stáčí na jih. Tím bylo Egyptanům znemožněno plavit se v této oblasti za využití větrů, tudíž je nemožné, aby se stala centrem, odkud vyplouvá válečná flotila.

Egyptané po krátké plavbě zneškodní hyksóskou hraniční posádku a ubezpečují místní obyvatele o konci jejich trápení. Kamose je však smrtelně zraněn a předává břemeno svému synovi Ahmosovi. Častá jsou zvolání: „*Žij jako Amenemhet, nebo zemři jako Sekenenre!*“²⁹⁹, ačkoli v anglickém překladu je užito jméno Amenhotep, které z logických důvodů nepřipadá v úvahu. Amenemhetové byli panovníky 12. dynastie, za jejichž vlády procházel Egypt poslední dobou prosperity před invazí Hyksósů a začátkem 2. přechodné doby.

Osvobozenecká armáda postupuje směle vpřed. Ahmose vyzve hyksóského generála k přímému souboji, ze kterého vyjde jako vítěz. Během zápasu se oba stačí ohánět i jazyky, hájit svůj národ a hanět ten soupeřův: „*My Hyksósové jsme hrdinové bitevního pole. My nevynikáme v úskočnosti a známe jen jazyk meče. Zatímco vy, Egyptané, kteří vznášíte nárok na trůn, se vydáváte napřed za*

---

299 Maḥfūz, Naḡīb. *Kifāḥ Ṭība*. an-Nāšir: Tunis, 1993. Kapitola 5, s. 164.

obchodníky a teprve pak si dodáte odvahy obléknout si královský šat.“³⁰⁰ Podobné slovní přestřelky byly běžným úkazem v předislámské tradici, kdy válečnému střetu předcházela (nebo jej zcela nahrazovala) souboj básníků. To jen utvrzuje Maḥfūzovo vnímání sebe sama jakožto syna více kultur. Výzvou nejen egyptským vojákům je pak Ahmosovo: „(...) a pamatujte, že náš osud je navždy spjat s výsledkem této probíhající bitvy. Nikdy nedovolte, aby letitá trpělivost a boj předchozích generací byly ztraceny ve slabosti jedné chvíle!“³⁰¹

V bitvě Hyksósové neváhají užít barbarské prostředky, jen aby docílili vítězství. Nastaví do první linie jako živé štíty ponížené nahé ženy a děti. Před Ahmosem tak stojí mravní dilema, zda má zaútočit, či nikoli. Nakonec se rozhodne stéct město i přes oběti. Théby dobude. Mezi zajatci je i Amenridis, na kterou Ahmose doufal marně zapomenout. Nicméně pýcha nedovoluje ani jednomu z nich přiznat si své city. „*Kvůli čemu všechny ty útrapy? Odmitám mít cokoli společného s otrokyní, jako jsi ty, zaslepenou arogancí, pýchou a zkaženou už svou přirozeností. Otrokyní, která ve mě vyvolává odpor! V minulosti jsem si představoval, že nemáš takovou povahu. Ale teď pryč s veškerou iluzí!*“³⁰²

Amenridis je zde nařčena z toho, že je namyšlená slečna, před kterou se všichni sklání a která dokáže svým vystupováním zaslepit. Umí se přetvařovat a říkat libivá slova, kterým se snadno dopřává sluchu. Taková ale není jen Amenridis, ale

---

300 *Ibid.* Kapitola 7, s. 170.

301 *Ibid.* Kapitola 7, s. 173.

302 *Ibid.* Kapitola 20, s. 221.

v očích autora i Velká Británie. Stejně jako Ahmose nastal i pro Egyptány čas odhodit růžové brýle a vidět krutou realitu.

Apopis vyšle k Ahmosovi návrh na výměnu zajatců, uzavření mírové dohody a ustavení hranic mezi Dolním a Horním Egyptem, jak tomu bylo před vypuknutím války. Ahmosova reakce je jasná a ostrá: „(...) *toto je poprvé, kdy jednáte s Egyptány s respektem a poprvé, co poráženecky upouštíte od termínů vyhraněných otrokům. Víte proč? Protože jste byli poraženi. (...) Nevyhlásil jsem válku, abych znovu dobyl Théby, ale proto, že jsem se zavázal Pánu a svému lidu, že osvobodím celý Egypt ze jha nespravedlnosti a útlaku. Znovu nastolím svobodu a navrátím Egyptu jeho slávu. Pokud ten, který vás vyslal, opravdu žádá mír, tak ať nechá Egypt jeho lidem a vrátí se s tím svým do severních pouští.*“³⁰³

Ahmose je oslavován v ulicích Mennoferu jako „syn Merenptaha“, který byl však panovník 19. dynastie a podobně jako Ahmose vypudil Hyksósy, poradil si Merenptah s tzv. mořskými národy. Opět je kladen větší důraz na symboliku. Maḥfūz odkazuje na velké vůdce v minulosti, kteří dokázali porazit kolonizátory. Ahmose navštíví i pyramidy v Gíze a Sfingu, o které se ale předpokládá, že byla touto dobou pohřbena v písku.³⁰⁴

---

303 *Ibid.* Kapitola 21, s. 224.

304 Z písku ji dle tradice „osvobodil“ syn Ramsese II.

Apopis se opevní v Avarisu, který neúspěšně obléhal již Kamose. Ahmose město dle záznamů dobyl až o 18 let později, nikoli tedy v rozmezí několika dnů či týdnů.³⁰⁵ V románu se uchýlil ke smělému činu: přehradit Nil, odvést jeho tok do vedlejšího koryta a odříznout tak město od vody. Nezáleží mu na tom, jestli bude celá operace trvat rok, dva, tři, hlavně, když povede k úspěchu.³⁰⁶

Apopis si uvědomuje nebezpečí, které by mu mohl Ahmose způsobit. Připouští svou porážku a navrhuje ukončení dvou set let trvajících konfliktu (bereme-li koexistenci dvou království jako konflikt). „*Válka, která nemá důvod, který si ji zaslouhuje, se stává jen krvavým vražděním a masakrem.*“³⁰⁷ Zde Maḥfūz ukázal zřetelně svůj pacifismus.³⁰⁸

Zatímco v románu *Ironie Osudu* láska triumfovala a v *Rhodopis* došla svého naplnění, byť konečné štěstí překazila smrt, zde je milostný příběh mezi Ahmosem a Amenridis ve svém vyústění tragický. Vztahu Džedefa a Meresanch nebránilo žádné morální dilema, zatímco jednání Rhodopis a Merenreho neodpovídalo morálnímu kodexu autora (nemanželský vztah s kurtizánou). První

---

305 <http://en.wikipedia.org/wiki/Avaris>. (přístupné 29. 9. 2010).

306 Během příprav dojde k Ahmosovi zpráva od jeho rodiny, že mu Nefertari povila syna Amenhotepa. Tato skutečnost je také historicky vyvrácená: Amenhotep měl přinejmenším dva starší bratry. http://en.wikipedia.org/wiki/Amenhotep_I. (přístupné 29. 9. 2010).

307 Maḥfūz, Naḡīb. *Kifāh Ṭība*. an-Nāšir: Tunis, 1993. Kapitola 29, s. 246.

308 Apopis opakuje svou žádost o výměnu 30 tisíc egyptských zajatců za hrstku Hyksósů a Amenridis. Tento požadavek, zdánlivě jednoduchý, vyvolá v Ahmosovi vlnu zoufalství, protože se nechce princezny vzdát. Při závěrečném setkání si oba sice vyznají náklonnost, ale také si uvědomí svou roli v kontextu vlastního národa. Jako memento věnuje Amenridis Ahmosovi řetěz, zatímco ona si ponechá smaragdové srdce. Tento artefakt provázal celý jejich vztah, neboť to byla věc, kterou si Amenridis vybrala ze zboží nabízené Ahmosem ještě v roli obchodníka. (viz. *Ibid.*)

pár skončil šťastně, druhý si vydupal své, ale skončil tragicky. Ahmosovi s princeznou stojí v cestě mnoho překážek, ale stále mají, každý sám za sebe, naději. Maḥfūz vytvořil ve svém literárním světě princip, dle kterého otroci vášně a vlastních zájmů musí nutně skončit zle a naopak ti, kteří se drží svých povinností a dokáží zkrotit touhy srdce, uspějí.³⁰⁹ Ahmosova manželka Nefertari bude do budoucna jistou oporou Ahmose. Zahrne ho láskou a porozuměním; důkladně bude plnit povinnosti božské manželky.³¹⁰

Po výměně zajatců opouštějí Hyksósové v dlouhém zástupu Egypt.³¹¹ Ahmose všemu přihlíží z kopce (pro větší efekt umístěného v jinak rovinaté nížině). „*S dnešním dnem je válka u konce a my musíme zastrčit své meče do pochvy. Ale boj nikdy nekončí. Věřte mi, když říkám, že mír vyžaduje daleko větší bdělost než válka a nutí přijímat zásadní rozhodnutí. Půjčte mi svá srdce, abychom společně znovu oživilí Egypt.*“³¹² I v době relativního míru je třeba, aby se lidé

---

309 El-Enany, Rasheed. *Naguib Mahfouz: His Life and Times*. The American University in Cairo Press: Káhira, 2007. Part 2: Looking Backward to the Present: The Historical Novels, s. 46.

310 Ahmose Nefertari zřídila funkci „manželky boha“. Stala se předobrazem černých madon, protože byla ztvárňována s tmavou barvou pleti, která značila úrodnost nilské krajiny. Jacq, Christian. *Velcí mudrci starého Egypta*. DOMINO: Ostrava, 2008. Kapitola 14: Ahmose Nefertari: První božská manželka a zakladatelka uměleckých řemeslníků, s. 69.

311 I když bylo osvobození egyptské země skutečně úspěšné, neznamenalo to, že by byli všichni Hyksósové vyhnáni. Naopak. Za dobu, co do Egypta pronikali, se plně asimilovali a usadili, přijali tradice, bohy, písmo... Egyptané je však nejdříve nechtěli začlenit mezi sobě rovné, ale časem se i oni smířili s tím, že na jejich půdě jsou cizinci „světlé pleti“. Mohli si uvědomit v kontrastu k nim svou jedinečnost a originalitu, která je odlišovala od ostatních vyspělých národů. Dlouhodobá okupace také přispěla k renovaci armády a k vybudování lepšího obranného systému. Vznikla nová společenská třída vojáků, která v budoucích dynastiích výrazně ovlivňovala chod státu. Jacq, Christian. *Egypt velkých faraonů: Historie a legenda*. Rybka Publishers: Praha, 2002. Kapitola 8: Ahmose: Osvoboditel, s. 153.

312 Maḥfūz, Naḡīb. *Kifāḥ Ṭība*. an-Nāšir: Tunis, 1993. Kapitola 30, s. 248.

spoléhali sami na sebe, činili rozhodnutí v zájmu národa a nespoléhali se na to, že jiní je udělají za ně.

V závěru pak Ahmose triumfálně vstupuje i se svou rodinou do Théb, kde navštíví chrámový komplex v Karnaku a Sloupovou síň, která však byla vybudována až za jeho následovníků.³¹³ V rozhovoru s Nefertari vysloví žádost, aby ho oslovovala jménem, které užíval jako falešný obchodník z Núbie, protože mu to evokuje upřímnou lásku.

Výstavba románu *Théby ve válce* je již lepší než u dvou románů předchozích. Hlavní podíl na tom má fakt, že Maḥfūz opustil alespoň částečně rámec legend a nenechal Osudu tolik prostoru. Zápletka je soustředěna do konfliktu skutečných postav, nikoli do střetu s nadpřirozenou nehybnou silou. Zatímco dříve sváděl boj především faraon s nějakým svým rozmarem či řešil vnitřní dilema, zde vidíme egyptský lid jako kolektivního hrdinu, který se staví společně proti nepříteli. Hyksósové jsou cizinci, kteří dlouhá léta vykořisťovali Egypt a jeho obyvatele, stejně jako to nyní dělají Britové a Turci. Přisvojili si korunu Obou zemí a právo o všem rozhodovat.

V popředí románu je kontrast mezi snědými opálenými těly Egyptanů a bílými Hyksósy, přicházejícími ze severu, kteří mají svým kočovným stylem

---

313 http://en.wikipedia.org/wiki/Great_Hypostyle_Hall,_Karnak. (přístupné 28. 9. 2010).

života symbolizovat nomádský původ osmanských Turků a také jsou jim přisuzována stejná epiteta.³¹⁴ Není od věci připomenout si, že na přelomu 30. a 40. let vrcholila v Evropě Druhá světová válka a rasistické teorie o méněcennosti některých ras, které ospravedlňují zábory cizí půdy a využívání lidských bytostí. Z Maḥfūzova díla je cítit silný protikolonizační tón, který neuznává barvu pleti jako měřítko lidských kvalit.

Nyní, stejně jako za vlády faraonů, nastal čas, aby si Egyptané přiznali pravdu a začali jednat ve svůj prospěch. To, co žene Egyptany kupředu proti nepříteli, je hlavně nadšení a euforie z budoucího vítězství. Měli by vytvořit osvobozenou armádu, když ne v doslovném slova smyslu, tak alespoň obrazně formou nátlaku a boje na poli diplomacie, a navrátit zemi do starých časů zašlé slávy.

7.6 Ohlasy čtenářské, ohlasy kritické

Bezprostřední vliv Maḥfūzových románů byl bezpochyby velký. Jejich četbou se mohli Egyptané seznámit s vlastní minulostí, která je plná velikánů, legend i úspěšného boje za společné ideály. Zároveň mohli na pozadí vidět alegorický obraz Egypta. V poměrně vzácném popisu přírody se objevují známá klišé, která však neztrácí svou účinnost. Podtržena je role Nilu, který však od dob

---

314 El-Enany, Rasheed. *Naguib Mahfouz: The Pursuit of Meaning*. Routledge: Londýn, 1993. Part 2: Looking Backward to the Present: The Historical Novels, s. 39.

jeho přehrazení již neovlivňuje tolik egyptskou produkci a není jedinou zárukou prosperity. Jestliže lidé ztratili úctu k jeho vodám, je třeba ji znovu najít, protože je to právě Nil, který dal Egyptu vzniknout. Na jeho březích a v dosahu závlah se odehrává všechen život; dále je jen pustá a vyprahlá poušť. Egyptané mají vnímat svou zemi jako dar, který si nesmí nechat vzít bez boje. Jejich budoucnost je jistě v rukách Osudu, ale jelikož nikdo nezná jeho záměr, je třeba aktivně se zapojit do veřejného dění a nebát se čelit jeho nástrahám. Pokud nám Osud nachystal něco zlého, nemá cenu se proti tomu bouřit, ale ani tomu podlehnout, aniž bychom jej pokoušeli. Egyptský národ se musí vzchopit, nabrat sílu a vyjádřit svou jedinečnost. Snahy Turků a Britů potříit egyptský lid, bezvýhradně jim vládnout a diktovat podmínky, jsou v rozporu s jejich hrdostí. Lidská důstojnost si žádá svobodu, za kterou stojí za to se bít. Pokud se mezi nimi nachází někdo, kdo je ochoten se zaprodat, je třeba jej vypudit. Egypt musí navázat na minulost a prosadit se v moderní době, která přeje všem novým pohnutkám.

Všechny tři romány spojuje láska hlavního hrdiny, které stojí v cestě nějaká překážka. Toto schéma bylo v době romantismu, kterým se Maḥfūz inspiroval, běžné. Jelikož však jeho ženské hrdinky, s výjimkou Rhodopis, nestojí v popředí děje, je milostný příběh jen jednou z vedlejších linií, které dotváří ústřední téma. Ani prokreslenost mužských hrdinů nepřekračuje romantickou tradici popisu. V krátkém odstavci je nám nastíněna jejich fyzická podoba; povahová charakteristika je předem určena jako kladná či vzbuzující sympatie čtenáře.

Všichni jsou to mladí muži, hrdí, plní síly a odhodlání bojovat za své ideály. U Džedefa je to věrnost panovníkovi a ochota obětovat pro vlast vlastní život. Merenre má za hlavní ideál lásku a krásu, pro kterou je také připraven se obětovat. Nejinak je tomu s hrdiny posledního románu, ve kterém všichni tři faraoni válčí za svobodu svého lidu, opět za cenu života. Všechny spojuje láska a vášeň. Ve vnitřním monologu nebo dialogu v okruhu přátel si kladou existenční otázky, na které hledají odpovědi.

Poslání, které první tři romány Maḥfūze měly, bylo ve své době jasné. Po skončení války se však aktuálnost myšlenek v něm obsažených postupně vytratila. Nahradil je nový boj, nové problémy, nové cíle, do kterých se vlastenecky smýšlející autor strefuje. Dnes, poté, co Egypt prošel radikálními změnami během revoluce roku 2011, se část problémů znovu aktualizovala. Obraz vládce, který se považuje za boha a chce porazit vyšší moc, palácové intriky a zrada jsou opět na denním pořádku. Cizí vlády, které chtějí vnutit Egyptu svůj systém, případně nad zemí převzít dočasnou kontrolu. Tentokrát se Egypťané takovým návrhům postavili a pustili se do hledání vlastní cesty.

8. ZÁVĚR

Tato diplomová práce si kladla za cíl podrobit analýze tři rané historické romány Naġība Maḥfūze. Než jsme se dostali k samotnému autorovi a jeho dílu, uvedli jsme do souvislostí situaci v Egyptě na přelomu 19. a 20. století a důvody, které změny způsobily. Obměna celé egyptské společnosti započala osudnou Napoleonovou výpravou, která znamenala rovněž zlom v nazírání egyptských dějin a v jejich studiu. V Evropě se rozšiřuje zájem o kulturu, náboženství a v neposlední řadě literaturu. Egypt představuje něco tajemného a kouzelného. Stává se inspirací pro řady umělců, stává se módou a stylem života. Lidé přijíždějí do země s touhou odnést si kousek s sebou. Do Evropy proudí památky, ať už skrze nadšené hledače pokladů či sběratele umění. Cestovatelé a dobrodruzi publikují články a knihy různé kvality. Většina podporuje stereotypní obraz Egypt'ana-feláha a jeho podřadnou roli ve společnosti. Evropští autoři chtějí ve svých krajanech vzbudit hrdost a nadřazenost, což bylo v době obrození a v procesu sebeurčování jednotlivých národů velice žádoucí a prospěšné.

Egypt'ané se nejprve s obrazem, jaký si o nich v Evropě vytvořili, smířili, ale nakonec i na ně dolehla touha po vlastní identitě a začali se vymezovat vůči Evropě. Překážkou byla nominální nadvláda Turků, přítomnost Britů a přetahování velmocí na egyptské půdě. Slabá centrální moc vlády jim také nepřispívala. Až

později, v souvislosti s rostoucí intelektuální základnou, začali Egyptané prosazovat své zájmy.

Přístup Egyptanů k vlastní historii byl zprvu více než pasivní. Chudý lid viděl v památkách (a turistech do země proudících) pouze zdroj bohatství; vládnoucí dynastie nebyla egyptského původu, aby k dílům měla citový vztah. S postupem let a s bouřlivými změnami v Evropě, řadou revolucí a bojem za nezávislost se i v Egyptě začaly objevovat hlasy vybízející k nalezení vlastních kořenů. První generace obroditelů byla umlčena. Generace následující už slavila větší úspěchy. Revoluce roku 1919 zasela do paměti národa hlubokou stopu a předznamenala dlouhotrvající touhu Egyptanů vzhlížet k vůdci, silné osobnosti, novodobému faraonovi. Tato koncepce byla nabourána až během egyptského jara v roce 2011, kdy byl „poslední faraon“ svržen.

Během procesu sebehledání a sebeurčení se aktivní účastníci dění vyjadřovali k situaci v zemi (myslíme především přítomnost Britů, doznívání osmanské nadvlády, boje na politické scéně a v jejím zákulisí) na stránkách časopisů, v diskuzních klubech, salonech a také na poli literárním. Nağīb Mağfūz byl svědkem revoluce roku 1919, vyrůstal v národně uvědomělé rodině a byl veden k lásce k památkám a vlasti. Z vlastního zájmu studoval dějiny Egypta a literaturu, která o něm vznikala. Do povědomí se poprvé dostal díky svým

historickým románům, které reflektovaly ve větší či menší míře aktuální obraz Egypta, jeho vládce a válku. Jeho díla bylo možno vnímat alegoricky; bezděky do nich vkládal své myšlenky. Zcela prokazatelný je vliv (především) francouzského romantismu a samozřejmě Waltera Scotta na Maḥfūzův styl. Byť se nejedná o kvalitně vyvážená díla s vybroušeným a jasným stylem, myšlenky zřejmé jsou. Ačkoli po skončení Druhé světové války a dosažení samostatnosti ztratily v Egyptě na aktuálnosti, nesmíme dopustit, aby byly zapomenuty a marginalizovány. Může nastat doba, kdy bude jejich obsah opět zcela aktuální, kdy bude třeba v Egyptánech znovu oživit lásku k minulosti (zabránit opětovnému rabování Egyptského muzea v Káhiře apod.) a připomenout jim, jaké vlastnosti by měl mít vládce.

Naḡīb Maḥfūz byl v době, kdy psal své první romány, plný mladického nadšení. Stojí za to připomenout, že ačkoli byla Tutanchamonova hrobka objevena roku 1922, její vyklízení zabralo desítku let. Je to tedy až v letech třicátých, kdy jsou poklady vystaveny. Návštěvníkům muzea nabízejí nový pohled na egyptské dějiny a dávají představu o tom, jak vysoce byl ctěn faraon, jakým bohatstvím a luxusem se obklopoval. Není divu, že to v Egyptánech, potomcích těchto velikánů, vzbuzovalo hrdost, sny a touhy po obnovení kdysi velké slávy Egypta.

Odkazy na konkrétní literární i odborná díla evropských autorů jsme dokázali, že Naḡīb Maḡfūz byl velice dobře obeznámen jak s literaturou, kterou jeho zemi věnovali v Evropě, tak i s literární teorií a filozofií, která se do jeho díla promítá. V závěru 19. století a v první polovině století dvacátého byla tematika starého Egypta velice oblíbená. Vznikala díla různé kvality a různé odbornosti. Je zjevné, že měl Maḡfūz o těchto dílech povědomí. I přes své znalosti historie se nebál odklonit od egyptologických závěrů. Při rozboru románů jsme se opírali o citace, na kterých jsme pak demonstrovali autorovy názory a jeho pohled na egyptskou společnost, britskou přítomnost v zemi, krále a tahanice, které se na egyptské půdě odehrávaly.

V neposlední řadě je důležité zmínit to, že se Maḡfūz považoval za potomka dvou kultur – egyptské a islámské, přičemž neodmítal řecko-římský přínos, který má v zemi také hluboké kořeny. Snažil se smířlivou cestou spojit myšlení všech Egyptanů a ukázat jim, že nestojí ve stínu Evropanů, ale že jsou jim rovni a mohou si dovolit stát si za svou svobodou, svými právy a zájmy a nevzdávat se snadno a bez boje.

9. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

9.1 Prameny

Maḥfūz, Naḡīb. *ʿAbaṭ al-ʿAqdār.* an-Nāšir: Tunis, 1993.

Maḥfūz, Naḡīb. *Rādūbīs.* an-Nāšir: Tunis 1993.

Maḥfūz, Naḡīb. *Kifāḥ Ṭība.* an-Nāšir: Tunis 1993.

Mahfouz, Naguib. *Three Novels of Ancient Egypt.* 1. vydání. Překlad: Stock, Raymond; Calderbank, Anthony; Davies, Humphrey. Everyman's Library: New York, 2007.

9.2 Studie o Maḥfūzovi

El-Enany, Rasheed. *Naguib Mahfouz: His Life and Times.* 1. vydání. The American University in Cairo Press: Káhira, 2007.

El-Enany, Rasheed. *Naguib Mahfouz: The Pursuit of Meaning.* 1. vydání. Routledge: Londýn, 1993.

Fawzī, Maḥmūd. *Naḡīb Maḥfūz: Zaʿīm al-ḥarāfīš.* Dār al-ḡīl: Bejrút, 1988.

Ghitani, Gamal. *Mahfouz par Mahfouz.* Překlad: Khaled Osman. 1. vydání. Sindibad: Paříž, 1991.

Al-Ghitani, Gamal. *The Mahfouz Dialogs.* Překlad: Davies, Humphrey. 1. vydání. The American University in Cairo Press: Káhira, 2007.

Gordon, Haim. *Naguib Mahfouz's Egypt: Existential Themes in His Writings.* 1. vydání. Greenwood Press: Westport, 1990.

Hainová, Martina. *The Quest of the Egyptian National Identity.* Příspěvek ve sborníku: **Vymazalová, Hana; Megahed, Mohamed; Ondráš, František a kol.** *Ancient Echoes in the Culture of Modern Egypt.* 1. vydání. Karlova univerzita v Praze, Filozofická fakulta: Praha, 2011.

Haydar, Beard. *Naguib Mahfouz: From Regional Fame to Global Recognition.* Syracuse University Press: New York, 1993.

Kol. autorů. *Al-Nağīb: Maḥfūz fī al-qalb.* 1. vydání. Dār al-Hānī li-l-ṭabāʿa wa-l-našr: Káhira, 2007.

9.3 Literární teorie a kritika

Eagleton, Terry. *Úvod do literární teorie.* Překlad: Onafer, Petr. 2. vydání. Triáda: Praha, 2005.

Eco, Umberto. *Meze interpretace.* Překlad: Nagy, Ladislav. 1. vydání. Karolinum: Praha, 2004.

Eco, Umberto. *O literatuře.* Překlad: Flemrová, Alice. 1. vydání. Argo: Praha, 2004.

Fischer, Jan O.; kol. *Francouzská literatura: 19. a 20. stol. I.* 1. vydání. Academia: Praha, 1966.

Hodrová, Daniela; kol. *...na okraji chaosu...* 1. vydání. Torst: Praha, 2001.

Hodrová, Daniela; kol. *Poetika míst.* 1. vydání. H&H: Praha, 1997.

Jankovič, Milan. *Cesty za smyslem literárního díla.* 1. vydání. Karolinum: Praha, 2005.

Koblížek, Tomáš. *Fenomén fikce: Příspěvek k fenomenologii literatury.*

1. vydání. Togga: Praha, 2010.

Krejčí, Karel. *Sociologie literatury.* 2. vydání. Grada Publishing: Praha, 2008.

Newton, Kenneth M. *Jak interpretovat text.* Překlad: Orálek, Milan. 1. vydání.

Periplum: Olomouc, 2008.

Oliverius, Jaroslav. *Moderní literatury arabského východu.* 1. vydání.

Karolinum: Praha, 1995.

Ondráš, František. *Obraz starého Egypta v moderní egyptské próze.* 1. vydání.

Set Out: Praha, 2008.

Sýkora, Michal. *Vize řádu světa v moderní próze.* 1. vydání. Pistorius: Příbram,

2008.

Wellek, René; Warren, Austin. *Teorie literatury.* 1. vydání. Votobia: Praha,

1996.

9.4 Literatura věnovaná starověkému Egyptu

Bárta, Miroslav. *Sinuhetův útěk z Egypta: Egypt a Syropalestina v době*

Abrahamově. 1. vydání. Set Out: Praha, 1999.

Burleighová, Nina. *Fata Morgána: Napoleonovi vědci a odhalení Egypta.*

Překlad: Císař, Gerik. 1. české vydání. BB/art: Praha, 2009.

Fagan, Brian M. *Oloupený Nil.*

Hawass, Zahi. *Pyramidy: Magické symboly starého Egypta.* 1. vydání. Rebo

Production: Dobřejovice, 2004.

Hart, George. *Egyptské mýty*. Překlad: Šmoldas, Ivo. 2. vydání. Levné knihy KMa: Praha, 2006.

Jackson, Kevin; Stamp, Jonathan. *Pyramida: Za hranicemi představivosti*. Překlad: Bareš, Ladislav. 1. vydání. Euromedia Group: Praha, 2003.

Jacq, Christian. *Egypt velkých faraonů: Historie a legenda*. Překlad: Čadsý, Vladimír. 1. vydání. Rybka Publishers: Praha, 2002.

Jacq, Christian. *Egypt'anky*. Překlad: Čadsý, Vladimír. 1. vydání. Rybka Publishers: Praha, 2001.

Jacq, Christian. *Velcí mudrci starého Egypta*. Překlad: Miličková, Ladislava. 1. vydání. Domino: Ostrava, 2008.

Johnson, Paul. *Civilizace starého Egypta*. Překlad: Lamperovi, Věra a Jan. 1. vydání. Academia: Praha, 2002.

Kol. autorů. *Svět faraonů*. Překlad: Bareš, Ladislav; Bárta, Miroslav; Krejčí, Jaromír. 1. vydání. Slovart: Praha, 2005.

Lexa, František. *Výbor ze starší literatury egyptské*. 1. vydání. Šolc a Šimáček: Praha, 1947.

Lurker, Manfred. *Lexikon bohů a symbolů starých Egypt'anů*. Překlad: Vízdalová, Ivana. 1. vydání. Euromedia Group: Praha, 2003.

Reeves, Nicholas. *Starověký Egypt: Kronika velkých objevů*. Překlad: Malátková, Jolana. 1. české vydání. Academia: Praha, 2006.

Trigger, B. G. a kol. *Starověký Egypt: Dějiny společnosti*. Překlad: Landgráfová, Renata; Mynářová, Jana. 1. vydání. Volvox Globator: Praha, 2004.

Tyldesley, Joyce. *Dcery bohyně Isis.* Překlad: Puchalská, Barbora. 1. vydání. DOMINO: Ostava, 1999.

Vachala, Břetislav. *Staří Egypt'ané.* 1. vydání. Libri: Praha, 2001.

Watterson, Barbara. *Egypt'ané.* Překlad: Bareš, Ladislav. 1. vydání. Lidové noviny: Praha, 2001.

West, John Anthony. *Esoterický Egypt 1: Průvodce po posvátných místech.* Překlad: Kozák, Jaromír. 1. vydání. Eminent: Praha, 2004.

Youssef, Ahmad Abdel-Hamid. *From Pharaoh's Lips: Ancient Egyptian Language in the Arabic of Today.* 1. vydání. American University in Cairo Press: Káhira, 2003.

9.5 Romány

Ebers, Georg. *Nitetis: Královská dcera.* Adaptace: Sec, Ivan. Agave: Český Těšín, 1997.

Ebers, Georg. *Uarda: Román ze starého Egypta.* Překlad: Reindl, O. 1. vydání. Všetečka a spol.: Praha, 1930.

Feuchtwanger, Lion. *Lišky na vinici.* Překlad: Feldstein, Valter. 6. vydání. Odeon: Praha, 1980.

Hugo, Victor. *Devadesát tři.* Překlad: Tomáškoví, Milena a Josef. 5. vydání. Naše vojsko: Praha, 1967.

9.6 Další použitá literatura

Dostálová, Růžena; kol. *Papyrologie (řecká, latinská, koptská)*. 1. vydání. Karolinum: Praha, 2006.

Jacob, Wilson Chacko. *Working Out Egypt: Effendi Masculinity and Subject Formation on Colonial Modernity, 1870-1940*. 1. vydání. Duke University Press: Durham, London, 2011.

Jůnová Macková, Adéla; Navrátilová, Hana; Havlůjová Hana; Jůn, Libor. „*Krásný, báječný, nešťastný Egypt“! : Čeští cestovatelé konce 19. a první poloviny 20. století*. 1. vydání. Libri: Praha, 2009.

Korán. Překlad: Ivan Hrbek. 4. vydání překladu. Academia: Praha, 2000.

Lewis, Bernard. *From Babel to Dragomans: Interpreting the Middle East*. 1. paperbackové vydání. Phoenix: Londýn, 2005.

Marsot, Afaf Lutfi Al-Sayyid. *A History of Egypt: From the Arab Conquest to the Present*. 2. vydání. Cambridge University Press: Cambridge, 2007.

9.7 Elektronické knihy

Balzac, Honoré de. *Études de moeurs: Histoire des Treize: La duchesse de Langeais*. Kindle verze.

Beers, Henry A. *A History of English Romanticism in the 19th Century*. Kindle verze.

Hallenger, Anders. *Nobel Laureates in Search of Identity and Integrity*. Kindle verze.

Loti, Pierre. *La mort de Philae.* Kindle verze.

9.8 Internetové zdroje

http://cs.wikipedia.org/wiki/Egyptsk%C3%A9_kr%C3%A1lovst%C3%AD#Kr.C3.A1lov.C3.A9_Egypta_.281922_-_1951.29

http://cs.wikipedia.org/wiki/Henri_Bergson#Bergsonovy_.C3.BAvahy_o_.C4.8Dase

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Philae>

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Sekenenre>

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Symbolismus>

http://en.wikipedia.org/wiki/Amenhotep_I

<http://en.wikipedia.org/wiki/Avaris>

http://en.wikipedia.org/wiki/Great_Hypostyle_Hall,_Karnak

http://en.wikipedia.org/wiki/Historical_fiction

http://en.wikipedia.org/wiki/Historical_novel

http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_historical_novels#Egypt

<http://escholarship.org/uc/item/27v9z5m8#page-1>

<http://hubpages.com/hub/Amen>

<http://iknsh.sweb.cz/masajov.htm>

<http://www.complete-review.com/reviews/mahfouzn/rhadopis.htm#basic>

<http://www.counterpunch.org/mahfouz.html>

<http://www.crystalinks.com/inundation.html>

<http://www.gutenberg.org/files/5460/5460-h/5460-h>.

<http://www.historicalnovels.info/Ancient.html#AncEg>

http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/1988/mahfouz-article.html?print=1

<http://www.symboly.mysteria.cz/Index2.htm>

<http://www.theparisreview.org/interviews/2062/the-art-of-fiction-no-129-naguib-mahfouz>